VIMSATI-VIMŚIKĀ

BY

HARIBHADRA-SŪRI

हरिभद्रसूरिकृता

विंशतिविशिका

Edited

With Sanskrit Introduction Sanskrit rendering Notes in English and an Appendix

BY

K V ABHYANKAR, M A,

Professor of Sanskrit and Ardha Māgadhī,
Gujarat College Ahmedabad

—

1932

—

Price Rs 2

First Edition *Copies 500*

Printed at the Aryabhushan Press, House No 936/2 Bhamburda
Peth, Poona City by Mr Anant Vinayak Patvardhan, B. A.
and published by Prof K. V Abhyankar
931 Sadashiv Peth Poona 2

श्रीहरिभद्रसूरिभि प्रणीता

विंशतिविंशिका

'अहमदाबाद' नगरान्तर्गत 'गुजरात कॉलेज' नाम्नि विद्यालये संस्कृतार्धमागधीभाषाध्यापकेन

अभ्यंकरोपाह्व–वासुदेवतनूज–काशीनाथेन

गीर्वाणभाषाच्छायाप्रस्तावनापरिशिष्टैराङ्ग्लभाषा टिप्पणीभिश्च सहिता

संशोधिता प्रकाशिता

प्रथमा आवृत्ति । प्रतय ५००

पुण्यपत्तने
आर्यभूषणमुद्रणालये मुद्रितम् ।

शके १८५४ सवत् १९८९

मूल्य २–०–०

विषयानुक्रमणिका

॥ प्रास्ताविकं निवेदनम् ॥

१ श्रीमद्भिर्हरिभद्राचार्यैर्विरचितानामावश्यकदशवैकालिकादिवृत्तीनामवलोकनप्रसङ्गेनैतेषां ग्रन्थलेखनपद्धत्या सिद्धान्तप्रतिपादनशैल्या विविधशास्त्रग्रन्थपरिचयेन च सुचिरं मे मनसि कुतूहलमासीदाचार्याणां षड्दर्शनसमुच्चयशास्त्रवार्तासमुच्चययोगबिन्दुधर्मसंग्रहण्यादीनामितरेषामपि ग्रन्थानामवलोकने तत्तद्ग्रन्थप्रतिपादितविविधसिद्धान्तपर्यालोचने च। षोडशकपञ्चाशकधर्मसंग्रहणीप्रभृतीनां ग्रन्थानां स्थितेऽपि प्रत्येकं विचारप्रागल्भ्ये विंशतिविंशिकाप्रकरणे समीचीनतयाऽऽचाराध्यात्मयोगादयस्तत्र तत्र सूत्रनिर्युक्तिचूर्ण्यादिग्रन्थेषु विस्तरेण प्रतिपादिता सर्वेऽपि सिद्धान्ता एकत्र समथिता समदृश्यन्त, तस्य च ग्रन्थस्य पठनपाठनादिक्रियया लघीयसा प्रयत्नेन गरीयः कार्यमध्यापकाध्येतॄणां संपादितं स्यादिति मनसि विधाय हस्तलिखितपुस्तकावलोकनपूर्वं तस्य संशोधने मुद्रणे च मतिमकरवम्। बहुदुर्लभत्वाद्धस्तलिखितग्रन्थानां मनोरथमात्रमेवास्य ग्रन्थस्य संपादनसंकल्पः स्थितः स्यादिति शङ्का सुदीर्घकालं मनसि कृतपदाभूत्। परमधुना राजनगर (अहमदाबाद्) सुरतलिंबडीपट्टणस्थग्रन्थभाण्डागाराधिकारिणां हस्तलिखितग्रन्थसमर्पणादिसाहाय्यमस्य ग्रन्थस्य सामीचीन्येन संपादने प्रोत्साहकमभूत्स्वल्प एव काले परिनिष्पन्नमस्य संपादनकर्म ॥

२ विंशतिकाप्रकरणविंशतिविंशतिकाप्रकरणेत्यपरनामधेयाया अस्या विंशतिविंशिकाया उपरि न काचन टीकोपलभ्यते। केवलं योगविंशिकानाम्न्याः सप्तदश्या विंशिकाया उपरि उपाध्याययशोविजयजीमहाशयैः कृता टीकोपलभ्यते मुद्रिता च कतिपयसंवत्सरेभ्यः प्राक्पण्डितैः सुखलालजीमहाशयैः। समग्रस्य ग्रन्थस्योपर्यपि उपाध्याययशोविजयजीमहाशयैः टीका लिखिता स्यादित्यनुमानमेव। नाद्यावधि अवलोकनपथमायाता समग्रा टीका। हस्तलिखितपुस्तकेषु सुरतनगरीस्थपुस्तकमितरेभ्यः सकाशाद्दीर्घच्छिन्नं, सर्वेष्वेव बहुविधा लेखनप्रमादा दृश्यन्ते, कृतेऽपि च सुप्र-

इति प्रयत्ने कानिचित्स्थलानि न समाधानपूर्वकं व्याख्यातुं पारितानि । केवलमुचितार्थप्रकल्पनाप्रदान एव यत्नः कृतो यथाकालं च सुधिया बुद्धिवैभवशालिना सकाशादुचिततराणि व्याख्यानान्यपेक्ष्यन्ते । यतो यथामति वृत्तग्रन्थसंपादनकर्मापि परिनिष्पन्नं महतांशेन हस्तलिखितपुस्तकसांनिध्याद्, अतो यैर्महाशयैर्हस्तलिखितानि प्रेषितानि तेषामत्र भयानस्य ग्रन्थसंपादनस्य श्रेयोभागः । विशेषतस्तु स्वयंचिकीर्षितसंपादनस्यास्य ग्रन्थस्य स्वनिष्पादितसामग्रीं गलमकाशं प्रेषयद्भिः प्रवर्तककान्तिविजयप्रशिष्यैः पुण्यविजयजीमहाशयैः पण्डितसुखलालजीमहाशयैश्चातितरामुपकृतमत्र कर्मणि ॥

२ हरिभद्रसूरिभिश्चतुश्चत्वारिंशदधिकचतुर्दशशतसंख्याका ग्रन्था रचिता इति यद्यपि प्रसिद्धिश्चिरन्तनप्रवादस्तथापि मुद्रितानाममुद्रितानां चैतेषां ग्रन्थानां गणनैषा न पञ्चविंशत्यधिका ग्रन्थाः सांप्रतं समुपलभ्यन्ते, तेषु च टीकाप्रकरणदर्शनकथारूपाश्चत्वारो विभागाः प्रामुख्येन संदृश्यन्ते । दशवैकालिकावश्यकप्रज्ञापनानुयोगद्वारनन्द्यादिष्वङ्गबाह्येष्वेवागमसूत्रेषु तास्विकानां आचारप्रतिपादकेभ्यो भिर्वृत्तयो लिखितास्तथा चागमबाह्येषु पञ्चवस्तुपञ्चसूत्रचैत्यवन्दनासूत्रेष्वप्येषां वृत्तय उपलभ्यन्ते, प्रकरणग्रन्थेषु धाष्टकषोडशकविंशिकापञ्चाशकसंबोधप्रकरणधर्मबिन्दुधर्मसंग्रहणीश्रावकप्रज्ञप्त्यादयो धर्माचारव्याख्यानरूपा अनेकान्तजयपताकालोकतत्त्वनिर्णयषड्दर्शनसमुच्चयशास्त्रवार्तासमुच्चयादयः स्वपरदर्शनव्याख्यानपरा बहवो ग्रन्था दृश्यन्ते तथा च योगबिन्दुयोगदृष्टिसमुच्चयादयो योगशास्त्राधिकृताः प्रामुख्येनावलोक्यन्ते । धर्मकथाग्रन्था अपि समरादित्यकथोपदेशपदादय एभिर्व्यरच्यन्त तथा च दिङ्नागाचार्यकृतन्यायप्रवेशवृत्तिरप्येभी रचितेति प्रसिद्धिः । स्वसमयोपलब्धास्ते ते बौद्धग्रन्था अप्येभिः सूक्ष्मन्यायेनालोकिता इति दृश्यते, वसुबन्धुकृतविंशिकात्रिंशिकाग्रन्थयोः कदाचिद्विंशतिविंशिकेति प्रस्तुतग्रन्थस्य नामकरणे स्फूर्तिरासीदेतेषां मनसीति भाति ।

३ यद्यप्युपलब्धानामागमग्रन्थटीकाकृतां शीलाङ्कशान्त्याचार्याभयदेवानां मध्ये हरिभद्राचार्या एव गीर्वाणभाषाया टीकाविरचने नितरां

प्राचीना —आदिमा इत्युच्येत तर्ह्यपि नानुचितं स्यात्—तथाप्यङ्गसूत्राण्य-पाकृत्येतरसूत्रेष्वेवैतेष्टीका व्यरचीति नूनमीषच्चमत्कृतिकरम्। स्याद्वाङ्गग्रन्थानां निरतिशयपावित्र्यभावना वा तदर्थसार्थस्याप्रतिहतव्याख्यानपरंपरागतस्य लोकानां पर्याप्त परिचयो वा निर्युक्तिचूर्णिभाष्यादिप्राक्तनटीकानां सत्त्वे वा तत्र कारणम्। चतुश्चत्वारिंशदधिकचतुर्दशशतग्रन्थकर्तृत्वप्रवादो न ग्रन्थसंख्यया किं तु प्रकरणसंख्यया व्याख्येय इति भाति।

५ हरिभद्राचार्याणां जीवनवृत्तान्तो विस्तरेण प्रभाचन्द्रकृतप्रभावकचरिते तथा चोपदेशपदटीकायां निवेदितो दृश्यते तदनुसारेणैते सूरयश्चित्रकूट (चितोड)प्रदेशगता या जात्या ब्राह्मणाः पारदृश्वानो वेदशास्त्राणां जैनसिद्धान्ते समुत्पन्नश्रद्धा आचार्यपदमलंकारयाञ्चक्रुः। परमविद्वांसोऽमी अधिगतवेदशास्त्रार्थरहस्या अपि याकिनीनाम्न्या महत्तरया प्रोक्ताया एकस्या गाथाया (चक्किदुगं हरिपणगं पणगं चक्कीण केसवो चक्की। केसव चक्की केसव दु चक्की केसव चक्की य॥) अथज्ञानेऽस्खलितमतयो बभूवुस्तस्याः सकाशाच्चार्थज्ञानं लब्ध्वा समुत्पन्नजिनमतादरा जिनसमयानुसारेण दीक्षामगृह्णन्सिद्धान्तं च जैनं सम्यगधीत्य विविधान्वृत्तिग्रन्थान्प्रकरणग्रन्थांश्च विरचयामासुः। स्वोपज्ञग्रन्थेषु सिताम्बराचार्यतया जिनदत्तशिष्यतया जिनभद्रनिगदानुसारितया चात्मानमेते उल्लेखयन्ति धर्मतो याकिनीमहत्तरासूनुशब्देनात्मानं व्यपदिशन्ति।

६ श्रीमतां हरिभद्राचार्याणाममीषां कालनिर्णयस्तु निश्चितत्वेनाद्यापि न निर्णीतः। अमीभी रचितेषु ग्रन्थेषु न कुत्रापि स्वसमयोल्लेखः कृतः। केवलं प्रसङ्गतस्तेषां तेषां ग्रन्थानां ग्रन्थकाराणां च निर्देशत इतरग्रन्थकारैः कृतादमीषां च निर्देशादेव साधारणतः कालविचारः कर्तुं शक्यते। बहवश्च लोकप्रवादा अमीषां सूरीणां समयविषये श्रूयन्ते। समयसुन्दरप्रभृतयः "पञ्चसए पणसीए(पणतीए इति पाठः)विक्कमकालाउ झत्ति अत्थमिओ। हरिभद्दसूरिसूरो भवियाण दिसउ कल्लाणं॥" इत्येवंरूपां पुराणगाथां निर्दिश्य ५८५ (५३५ पाठानुसारेण) सन्निमितं समयं सूचयन्ति। तपागच्छगुर्वावल्यां परिदृश्यमानः

'अभून् गुरुः श्रीहरिभद्रमित्रं श्रीमानदस्तत्र सूरिः' इति श्लोको विक्रमषष्ठशतकस्यमानत्वाभिमतया हरिभद्राचार्यनिर्दिष्टसमयमेव समर्थं दृढीकरोति। एतदनुसन्धानाभावे केवलं तल्लिखितगतप्रमाणानि पुनः षष्ठ शतकसमयमन्तरेण समुत्पादयन्ति सुमहान्तं संशयम्। तथा हि सिद्धसेनदि वाकरधर्मकीर्तिभर्तृहरिकुमारिलभट्टप्रभृतीनामतीव वचसु स्पष्टतयोपलभ्यमा नोनिर्देशास्तथा च वासवदत्ताप्रियदर्शिकादीनां ग्रन्थानां नामतः कथनं नैव षष्ठशतकसमयकल्पनया सङ्गच्छेत। हरिभद्रनामधारिणां चतुर्णां ग्रन्थकर्तॄणां मध्ये विरहशब्दाङ्कितसुप्रसिद्धहरिभद्राचार्यव्यतिरिक्तस्य कस्या- प्यासु गाथासु निर्देशः स्याच्चेदविरहितविक्रमाष्टमशतकस्य कस्यापि गुणाग्र्य शक्यो वाऽत्र निर्दिष्टः स्यादित्यत्र समाधानसाधनम्॥

७ आवश्यकादिसूत्रटीकाग्रन्थेषु पञ्चाशकविंशतिविंशिकादिप्रकरणेषु तथा च समरादित्यकथापदर्शपदादिषु तेषु तेषु ग्रन्थेषु सर्वत्र न केवलं मन्ते किन्तु क्वचित्क्वचिन्मध्ये प्रकरणान्तेषु च विरहशब्दः प्राचुर्येणा- वलोक्यते। तदवलोकनाच्च किल पञ्चाशकादिग्रन्थकारा विरहाङ्ककवि नाम्नैतान्निर्दिशन्ति। एते रचितासु दशवैकालिकाद्यागमटीकासु निर्युक्ति चूर्णिविशेषावश्यकभाष्यादीनां स्पष्टतया निर्देशास्तत्र तत्र दृश्यन्ते, दर्शन- ग्रन्थेषु च सिद्धसेनदिवाकरधर्मकीर्तिकुमारिलभट्टकृताः श्लोका उद्धृता दृश्यन्ते, अतो निर्विवादमेतदवधेयं विक्रमसप्तमशतादनन्तरमेवाभूवन्। 'न सोऽस्ति प्रत्ययो लोके' इत्यादि श्लोकाः वाक्यपदीयादुद्धृतानेकान्त जयपताकायाम्। तथा च 'कालो सहाव' इत्यादिका गाथा विंशति- विंशिकायां परिदृश्यमाना सिद्धसेनदिवाकरकृतसन्मतिसूत्रादुद्धृता, षड् दर्शनसमुच्चये च परिदृश्यमानः कल्पनापोढमभ्रान्तमिति श्लोकः प्रायो धर्मकीर्तिन्यायात्समुद्धृतः। एतेऽन्ये चेतरे श्लोका उपरिनिर्दिष्टानां ग्रन्थ- कर्तॄणां ग्रन्थेभ्य उद्धृता सुधीभिर्विभावनीयाः। इतरग्रन्थेषु हरिभद्राचार्या

अनेकेषु स्थलेषु दृश्यन्ते येषु च प्राधान्येन विक्रमसंवच्चतुर्दश राचन्द्रगणिना प्रभावकचरिते विस्तरशोभीया जीवनवृत्तान्त च समत्सरदर्शनत्व द्विषष्ठिशतीतिमित सिद्धर्षिभी रचिता

यामुपमितिभवप्रपञ्चकथायाममीषां स्वधर्मगुरुत्वेनोल्लेखः कृतः “ आचार्यहरिभद्रो मे धर्मबोधकरो गुरुः । प्रस्तावे भावतो हन्त स एवाद्ये निवेदितः ॥ विषं विनिर्धूय कुवासनामयं व्यचीचरद्यः कृपया मदाशये । अचिन्त्यवीर्येण सुवासनासुधा नमोऽस्तु तस्मै हरिभद्रसूरये ॥ अनागतं परिज्ञाय चैत्यवन्दनसंश्रया । मदर्थैव कृता येन वृत्तिर्ललितविस्तरा ” इति श्लोकत्रयेण । अत स्पष्टमेवैतद्यदेतेषां जीवनसमयः कुमारिलभट्टेभ्योऽनन्तरं सिद्धर्षिभ्यः प्राग्विक्रमसंवन्नवमशतकारम्भाद्दशमार्धपर्यन्तं (८००–९५०) यत्र कुत्रापि ॥

८ उपरिनिर्दिष्टैरन्तर्गतैर्बहिर्गतैश्च प्रमाणैर्यदि हरिभद्रसूरीणां कालमर्यादा विक्रमशकस्य नवमशतकात्प्रभृति दशमार्धशतकपर्यन्तं निर्णीयते तदा शङ्कराचार्येभ्यः प्राक्पश्चाद्वा हरिभद्रसूरयोऽभवन्निति विचारः समापतति । शङ्कराचार्याणां ग्रन्थेषु न कुत्रापि हरिभद्राचार्याणां नामनिर्देशो ग्रन्थनिर्देशो वा दृश्यते न च हरिभद्रकृतेषु ग्रन्थेषु शङ्कराचार्याणाम् । निर्देशाभावादेव हरिभद्राचार्याः शङ्कराचार्येभ्यः पूर्वमभूवन् यदि पश्चादभविष्यंस्तदा शङ्कराचार्यनामनिर्देशमप्यकरिष्यन्निति विचारसरणिस्तु न सम्यक्प्रमाणपदवीमधिरोहति अनवगमकत्वादभावमूलकानामेवंविधानां प्रमाणानाम् । प्रत्युत षड्दर्शनधर्मसंग्रहण्यादिषु भूतवैचित्र्यसिद्धि भूतचैतन्योत्पत्ति– क्षणिकत्वनिरास– बाह्यार्थसिद्धि – समवायनिरासादिप्रकरणेषु (धर्मसंग्रहणी श्लोक ६५–६७,८६,७८,१६८,३१०, ३२८–३३०) परिदृश्यमाना विचारसरणिस्तथा शारीरभाष्यविचारसरणिमनुकरोति यथा शारीरभाष्यं हरिभद्रसूरिदृष्टिपथावतीर्णमासीदिति प्रतिपादने सति प्रागल्भ्यमाभाति । तथा च योगबिन्दुगताभाससंवादस्याङ्कितोऽपि मण्डनमिश्रेतिपूर्वाश्रमस्थनामधेयानामाभासवादप्रतिपादकाग्रेसराणां सुरेश्वराचार्याणां पश्चाद्धरिभद्रसूरयोऽभवन्निति विचारं सञ्जनयति । दिङ्मात्रमेतत्प्रदर्शितमस्मानया विचारसरण्या तत्र स्थानस्थितग्रन्थानां सूक्ष्मबुद्धिपरिभावनेन सुधियोऽस्मिन्विषये अधिकनिर्णयमाप्तुं प्रयतन्तामित्यपेक्षया । यद्युपरिनिर्दिष्टप्रकारेण हरिभद्रसमयः शङ्कराचार्यसुरेश्वराचार्यसमयादनन्तरं

दशमशतकारम्भे स्थाप्येत तदा “ आचार्यहरिभद्रो मे धर्मबोधकरो गुरु ” इत्याद्य सिद्धर्षिकृतश्लोका अपि संगृहीता भवन्तीत्यधिकतरं चारुताकारणम् । विषयेऽस्मिन्नधिकविचारालोचनादिपूर्वकं करिष्यते यथावसरं प्रपञ्च ॥

९ ‘ इयन्त्यनशनसप्तके एकदिनेन न्यूने व्यपगते शककाले चैत्रस्य कृष्णपक्षे चतुर्दश्या ’ लिखितायां कुवलयमालायां विरहकविनाम समरादित्यकथाकर्तुरन्वसो यदि स्वीकृत स्यात्तर्ह्युपरिष्टान्निर्दिष्टा विचारसरणि र्बाध्येत शंकराचार्यस्य पूर्वं च हरिभद्राणां कालो निर्णीयेत, परंतु सप्तदशमशतकाधसमये रचितायामुपमितिभवप्रपञ्चकथायां सिद्धर्षिभिर्धर्मगुरुत्वेन कृतस्योल्लेखस्य प्रामाण्याय दत्तास्तिलाञ्जलि स्यात् । सत्स्वेवंविधेषु परस्परं विरुद्धेषु प्रमाणेषु केवलमन्तर्गतबहिर्गतप्रमाणद्विकानुरोधेन यदि समयो निर्णीत स्यात्तर्हि स एव प्रामाणिकतम स्यात् । साक्षाद्दृष्टान्तर्गतप्रमाणानुरोधेन कुमारिलभट्टानामनन्तर परम्परया चान्तरप्रमाणानुरोधेन शंकराचार्यसुरेश्वराचार्याणां च पश्चात् नवमदशमशतकार्ध एते समभवन्निति निष्कंप प्रतिभाति । कुवलयमालायामुल्लेखित शको गताब्दिकशको भाति शालिवाहनशकाब्दसंवत्सरस्य फाल्गुनमासपर्यवसायित्वात् ॥

१० प्रतिभाविलासे विविधदृष्टान्तप्रदान आगमादिग्रन्थोपस्थितावसर शास्त्रदर्शनादिग्रन्थानां परिचये विविधशब्दप्रयोगकौशल्ये च हरिभद्राचार्या इतरेभ्यो न केनापि गुणलवेन हीना । साधकबाधकप्रमाणानामुत्तरोत्तरक्रमश प्रतिपादने पूर्वपक्षोत्तरपक्षपूर्वकव्याख्यानपद्धतौ हेत्वाभासादिप्रहाणे नानुमानादिप्रमाणोपन्यासे च नैमे विशेषत कृतप्रयत्ना दृश्यन्ते तथा च भाषायाश्चारुत्वस्य वर्णनशैल्या हृदयंगमत्वस्य लक्षणशैल्याश्च पाटवस्य संपादनेऽमीषां नात्यादरो दृश्यते । अष्टकषोडशकादिप्रकरणलेखने श्लोकसंख्याया कृत्रिमा मर्यादा आचारादिविषयेष्वन्तरान्तरा द्वार्थानामागमादिग्रन्थानामनुरोधेन ग्रन्थरचनायां प्रतिभाशैल्या प्रसराभावश्चात्र कदाचित्कारणत्वेन स्यातां । एतया विषयलक्षणप्रतिपादन-ग्रन्थमर्मनिष्करण-सिद्धान्तोपन्यासानामयमेव गरीयान्विशेषो यदेते भवेत् द्वेषस्पर्धामत्सरिता-

निरस्ताकारादिभावना सुदूरं निरस्य प्रतिपक्षसिद्धान्तान्स्वमनोनुकूलत्वेन प्रतिपादयन्तः सर्वेषां सर्वथा संग्रहे कृतप्रयत्ना मनसो माहात्म्यस्यौदार्यस्य च परमां काष्ठामाविष्कुर्वन्तः स्वग्रन्थेषु कामपि रमणीयतामातन्वन्ति ॥

११ एते रचिताः। तेषां तेषां ग्रन्थानां क्रमप्रतिपादको टीकाग्रन्था प्रायः प्रथमं रचिताः अनन्तरं धर्मकथा रचितास्तदनन्तरमनेकान्तजयपताकालोकतत्त्वनिर्णयाद्यः प्राधान्येन जैनसिद्धान्तप्रतिपादनपरा ग्रन्था निर्मितास्तदनन्तरं षड्दर्शनसमुच्चयशास्त्रवार्तासमुच्चयाष्टकपञ्चाशकाद्यो दर्शनग्रन्थास्तदनन्तरं च योगदर्शनप्रतिपादकौ योगबिन्दुयोगदृष्टिसमुच्चयौ रचिताविति भाति। सर्वेषामन्ते च परिणतप्रज्ञैरेभिरागमसारभूतः स्वकीयग्रन्थप्रतिपादितानां विविधानां विषयाणां संग्रहस्थानभूतश्चासौ विंशतिविंशिकानामा ग्रन्थो निरमायीति स्वमतिविभवानुसारेण सुधीभिर्मनसि विभावनीयमित्याशासे—

९८१ सदाशिव पेठ
पुणे शहर
कार्तिक शुद्ध ५, १८५४
३।११।१९३२ } अभ्यङ्करोपाह्ववासुदेवात्मजकाशीनाथः

आदर्शपुस्तकोल्लेखसंज्ञाः

अ ' इन्दोर ' नगरे मुद्रित पुस्तकम् ।

क सुरतपत्तनस्थ–श्रीजैनआनन्दपुस्तकालयादुपलब्ध संवत् १९५४ माघ शुद्ध ६ गुरुवासरे लिखितम् ।

ख पण्डितसुखलालजीमहाशयैर्मुद्रित योगविंशिकामानमुपाध्याययशोविजयकृतटीकासहितम् ।

ग पुण्यपत्तन–राजकीयपाठशाला–मम्रहालयस्थम् ।

घ ' लिमडी ' पुरीस्थानन्दजीकल्याणजीजैनभाण्डागारादुपलब्ध संवत् १८३६ माघशुद्ध १३ भृगुवासरे राजनगरे लिखितम् ।

च राजनगर–(अमदाबाद) स्थ–डेहलाउपाश्रयादुपलब्धम् ।

छ श्रीमता पुण्यविजयजीमहाशयाना सकाशादुपलब्ध तैरेव लिखितम् ।

ज ' पट्टण ' नगरीभाण्डागारस्थम्

श्रीमदाचार्यहरिभद्रसूरिवर्यनिर्मिता विंशतिविंशिका

नमिऊण वीयराय सव्वन्नु तियसनाहकयपूय।
जहनायवत्थुवाइं सिद्ध सिद्धालय वीरं ॥ १ ॥
वुच्छं केइ पयत्थे लोगिगलोगुत्तरे समासेण।
लोगागमाणुसारा मदमइविबोहणट्ठाए ॥ २ ॥
सुंदरमिइ अन्नेहि वि भणिय च कय च किंचि वत्थु ति।
अन्नेहि वि भणियव्व कायव्व चेति मग्गोऽय ॥ ३ ॥
इहरा उ कुसलभणिईण चिट्ठियाण च इत्थ वुच्छेओ।
एव खलु धम्मो वि हि सव्वेण कओ ण कायव्वो ॥ ४ ॥
अन्ने आसायणाओ महाणुभावाण पुरिससीहाण।
तम्हा सत्तणुरूव पुरिसेण हिए पयइयव्व ॥ ५ ॥
तेसिं बहुमाणाओ ससत्तिओ कुसलसेवणाओ य।
जुत्तमिण आसेविय गुरुकुलपरिदीहसमयाण ॥ ६ ॥

नत्वा वीतराग सर्वज्ञ त्रिदशनाथकृतपूजम्।
यथाज्ञातवस्तुवादिन सिद्ध सिद्धालय वीरम् ॥ १ ॥
वक्ष्यामि कांश्चित्पदार्थांल्लौकिकलोकोत्तरान्समासेन।
लोकागमानुसारान्मन्दमतिविबोधनार्थाय ॥ २ ॥
सुन्दरमित्यन्यैरपि भणित च कृत च किंचिद्वस्त्विति।
अन्यैरपि भणितव्य कर्तव्य चेति मार्गोऽयम् ॥ ३ ॥
इतरथा तु कुशलभणितीना चेष्टिताना चात्र व्युच्छेद।
एव खलु धर्मोपि हि सर्वेण कृतो न कर्तव्य ॥ ४ ॥
अन्ये आशातना महानुभावाना पुरुषसिंहानाम्।
तस्माच्छक्त्यनुरूप पुरुषेण हिते प्रयतितव्यम् ॥ ५ ॥
तेषा बहुमानात्स्वशक्तित कुशलसेवनायाश्च।
युक्तमिदमासेवित गुरुकुलपरिदीर्घसमयानाम् ॥ ६ ॥

---

१ ग वीरनाह २ घ कय पूय ३ घ लोगागमाणुसारो ४ घ किंचि वुच्छ ति ५ ग च ज पयइसत्ते ६ अ परिदिट्ट

जत्तो उद्धारो खलु अहिगाराण सुयाओ ण उ तस्स ।
इय वुच्छेओ तद्देसदसणा कोउगपवित्ती ॥ ७ ॥
इक्को उण इह दोसो ज जायइ खलजणस्स पीड त्ति ।
तह वि पयट्टो इत्थ दट्ठु सुयणाण मइतोस ॥ ८ ॥
तत्तो वि य ज कुसल तत्तो तेर्सि पि होहिइ ण पीडा ।
सुद्धासया पवित्ती सत्थे निद्दोसिया भणिया ॥ ९ ॥
इहरा छउमत्थेण पढम न कयाइ कुसलमग्गम्मि ।
इत्थ पयट्टियव्व सम्म ति कय पसगेण ॥ १० ॥
अहिगारसूयणा खलु—लोगाणादित्तमेव बोद्धव्व ।
कुलनीइलोगधम्मा, सुद्धो वि य चरमपरियट्टो ॥ ११ ॥
तब्बीजाइक्कमो वि य, जसु पुण सम्मत्तमेव विन्नेओ ।
दाणविही य तओ खलु, परमो पूयाविही चेव ॥ १२ ॥
सावगधम्मो य तओ तप्पडिमाओ य हुति बोद्धव्वा ।

यत उद्धारः खलु अधिकाराणा श्रुतात्न तु तस्य ।
इति व्युच्छेदस्तद्देशदर्शनात्कौतुकप्रवृत्तिः ॥ ७ ॥
एकः पुनरिह दोषो यज्जायते खलजनस्य पीडेति ।
तथापि प्रवृत्तोऽत्र दृष्ट्वा सुजनानां मतितोषम् ॥ ८ ॥
ततोऽपि यत्कुशल ततस्तेषामपि भविष्यति न पीडा ।
शुद्धाशया प्रवृत्तिः शास्त्रे निर्दोषिका भणिता ॥ ९ ॥
इतरथा छद्मस्थेन प्रथम न कदाचित्कुशलमार्गे ।
इत्थ प्रवर्तितव्य सम्यगिति कृत प्रसङ्गेन ॥ १० ॥
अधिकारसूचना खलु—लोकानादित्वमेव बोद्धव्यम् ।
कुलनीतिलोकधर्मा, शुद्धोपि च चरमपरिवर्तः ॥ ११ ॥
तद्बीजादिक्रमोपि च, येषु पुनः सम्यक्त्वमेव विज्ञेयः ।
दानविधिश्च ततः खलु, परमः पूजाविधिश्चैव ॥ १२ ॥
श्रावकधर्मश्च ततस्तत्प्रतिमाश्च भवन्ति बोद्धव्याः ।

१ ज केउग २ घ लोगधम्मो ३ च घ चरिमपरियट्टो ४ अ ल पुण
५ म च बुद्धव्वा

जइधम्मो इत्तो पुण, दुविहा सिक्खा य एयस्स ॥ १३ ॥
भिक्खाइ विही सुद्धो, तयंतराया असुद्धिलिंगता ।
आलोयणाविहाणं, पच्छित्ता सुद्धिभावो य ॥ १४ ॥
तत्तो जोगविहाणं, केवलनाणं च सुपरिसुद्ध ति ।
सिद्धविभत्ती य तहा, तेसिं परमं सुहं चेव ॥ १५ ॥
एए इहाहिगारा वीसं वीसाहि चेव गाहाहिं ।
फुडवियडपयडत्था नेया पत्तेयपत्तेयं ॥ १६ ॥
एए सोऊण बुहो परिभावंतो उ तंतजुत्तीए ।
पाएण सुद्धबुद्धी जायइ सुत्तस्स जोग्ग त्ति ॥ १७ ॥
मज्झत्थयाइ नियमा सुबुद्धिजोएण अत्थियाए य ।
नज्जइ तत्तविसेसो न अन्नहा इत्थ जइयव्वं ॥ १८ ॥
गुणगुरुसेवा सम्मं विणओ तेसिं तदत्थकरणं च ।
साहूणमणाहाण य सत्ताणुरूव निओगेण ॥ १९ ॥

यतिधर्म इतः पुनर्द्विविधा शिक्षा चैतस्य ॥ १३ ॥
भिक्षाया विधिः शुद्धस्तदन्तराया अशुद्धिलिङ्गान्ता ।
आलोचनाविधानं, प्रायश्चित्ताच्छुद्धिभावश्च ॥ १४ ॥
ततो योगविधानं, केवलज्ञानं च सुपरिशुद्धमिति ।
सिद्धविभक्तिश्च तथा, तेषां परमं सुखं चैव ॥ १५ ॥
एते इहाधिकारा विंशतिविंशत्या चैव गाथाभिः ।
स्फुटविकटप्रकटार्था ज्ञेयाः प्रत्येकप्रत्येकम् ॥ १६ ॥
एतान्श्रुत्वा बुधः परिभावयस्तु तन्त्रयुक्त्या ।
प्रायेण शुद्धबुद्धिर्जायते सूत्रस्य योग्य इति ॥ १७ ॥
मध्यस्थतया नियमात्सुबुद्धियोगेनार्थितया च ।
ज्ञायते तत्त्वविशेषो नान्यथात्र यतितव्यम् ॥ १८ ॥
गुणगुरुसेवा सम्यग्विनयस्तेषां तदर्थकरणं च ।
साधूनामनाथानां च शक्त्यनुरूपं नियोगेन ॥ १९ ॥

---

१ र सुद्धो इमतरनगाया २ प च नाण सुपरिसुद्ध ३ प विभत्तीह ४ अ भ जोग त्ता

भव्वस्स चरमपरियट्टवत्तिणो पायण परं एयं।
एसो वि य लक्खिज्जइ भवविरहफलो इमेण तु ॥ २० ॥

इति प्रथमा अधिकारविंशिका समाप्ता ॥ १ ॥

पंचत्थिकायमइओ अणाइमं वट्टए इमो लोगो।
न परमपुरिसाइकओ पमाणमित्थ च वयणं तु ॥ १ ॥
धम्माधम्मागासा गइठिइअवगाहलक्खणा एए।
जीवा उवओगजुया मुत्ता पुण पुग्गला णेया ॥ २ ॥
एए अणाइनिहणा तहा तहा नियसहावओ नवर।
वट्टंति कज्जकारणभावेण भवे ण परसरूवे ॥ ३ ॥
ण वि य अभावो जायइ तस्सत्ताए य नियमविरहाओ।
ऐयमणाई एए तहा तहा परिणइसहावा ॥ ४ ॥
इत्तो उ आइमत्त तहासहावत्तकप्पणाए वि।
एसिमजुत्त, पुव्विं अभावओ भावियव्वमिणं ॥ ५ ॥

भव्यस्य चरमपरिवर्तवर्तिनः प्रायण परमेतत्।
एषोपि च लक्ष्यते भवविरहफलोनेन तु ॥ २० ॥
॥ इति प्रथमा अधिकारविंशिका समाप्ता ॥

पञ्चास्तिकायमयकोऽनादिमान्वर्ततेय लोक ।
न परमपुरुषादिकृत प्रमाणमत्र च वचन तु ॥ १ ॥
धर्माधर्माकाशा गतिस्थित्यवगाहलक्षणा एते।
जीवा उपयोगयुता मूर्ता पुन पुद्गला ज्ञेया ॥ २ ॥
एते अनादिनिधनास्तथा तथा निजस्वभावत केवलम्।
वर्तन्ते कार्यकारणभावेन भवे न परस्वरूपे ॥ ३ ॥
नापि चाभावो जायते तत्सत्तायाश्च च नियमविरहात्।
एवमनादय एते तथा तथा परिणतिस्वभावा ॥ ४ ॥
इतश्चादिमत्व तथास्वभावत्वकल्पनयापि।
एषामयुक्त पूर्वमभावतो भावयित यमिदम् ॥ ५ ॥

१ ग पोग्गला २ ग क ग तस्सत्तीए ३ घ एवमणाई

नो परमपुरिसपहवा पओयणाभावओ दलाभावा।
तत्तस्सहावयाए[1] तस्स व तेसिं अणाइत्त ॥ ६ ॥
न सदेव यऽस्स भावो को इह हेऊ तहासहावत्त।
हंताभावगयमिणं को दोसो तस्सहावत्त ॥ ७ ॥
सो भावऽभावकारणसहाव भयवं हविज्ज नेय वि।
सव्वाहिलसियसिद्धीओ[2] अन्नहा भत्तिमत्त[3] तु ॥ ८ ॥
धम्माधम्मनिमित्त नवरमिह हंत होइ एसो वि।
इहरा उ थयक्कोसाइ सव्वमेयम्मि विहल तु ॥ ९ ॥
न य तस्स वि गुणदोसा अणासय[4]निमित्तभावओ हुंति।
तंम्मयचेयण[5]कप्पो तहासहावो खु सो भयवं ॥ १० ॥
रयणाई सुहरहिया सुहाइहेऊ जहेव[6] जीवाणं।
तह धम्माइनिमित्त एसो धम्माइरहिओ वि ॥ ११ ॥

नो परमपुरुषप्रभवा प्रयोजनाभावतो दलाभावात्।
तत्तत्स्वभावताया तस्येव तेषामनादित्वम् ॥ ६ ॥
न सदैव चास्य भाव क इह हेतुस्तथास्वभावत्वम्।
हन्ताभावगतमिद को दोषस्तत्स्वभावत्वम् ॥ ७ ॥
स भावाभावकारणस्वभावो भगवान्भवेन्नैतदपि।
सर्वाभिलपितसिद्धयोन्यथा भक्तिमात्र तु ॥ ८ ॥
धर्माधर्मनिमित्त केवलमिह हन्त भवति एषोपि।
इतरथा तु स्तवाक्रोशादि सर्वमेतस्मिन्विफल तु ॥ ९ ॥
न च तस्यापि गुणदोषा अनाशयनिमित्तभावतो भवन्ति।
तन्मयचेतनकल्पस्तथास्वभाव खलु स भगवान् ॥ १० ॥
रत्नादय सुखरहिता सुखादिहेतवो यथैव जीवानाम्।
तथा धर्मादिनिमित्त एष धर्मादिरहितोपि ॥ ११ ॥

---

१ ध तत्तस्समहावयाए २ ज न ध सव्वाहिलिसिय ३ ध च भत्तिमत्तं तु
४ अ अण्णासय ५ ध च तम्मयचेयण ६ ध सुहाइ होइ जहेव

एसो अणाइम चिय सुद्धो य तओ अणाइसुद्धुत्ति।
जुत्तो य पवाहेण, न अन्नहा सुद्धया सम्म ॥ १२ ॥
बंधो वि हु एव चिय अणाइम होइ हंत कयगो वि।
इहरा उ अकयगत्तं निच्चत्तं चेव एयस्स ॥ १३ ॥
जह भव्वत्तमकयगं न य निच्चं एव किं न बंधोवि।
किरियाफलजोगो जं एसो ता न खलु एव ति ॥ १४ ॥
भव्वत्तं पुणमकयगमणिच्चमो चेव तहसहावाओ।
जह कयगो वि हु मुक्खो निच्चो वि य भाववइचित्तं ॥ १५ ॥
एव चेव यऽदिक्खा भवबीजं वासणा अविज्जा य।
सहजमलसद्दवच्चं वण्णिज्जइ मुक्कवाईहिं ॥ १६ ॥
एयं पुण तह कम्मेयराणुसंबंधजोगयारूवं।
एतदभावे णाय सिद्धाणाभावणागम्मं ॥ १७ ॥
इय असव्वेदाणाइयमग्गे तम आसि पयमाई वि।

एषोनादिमानेव शुद्धश्च ततोनादिशुद्ध इति।
युक्तश्च प्रवाहेण नान्यथा शुद्धता सम्यक् ॥ १२ ॥
बन्धोपि खल्वेवमेवानादिमान् भवति हन्त कृतकोपि।
इतरथा तु अकृतकत्वं नित्यत्वं चैवैतस्य ॥ १३ ॥
यथा भव्यत्वमकृतकं न च नित्यमेव किं न बन्धोपि।
क्रियाफलयोगो यदेष तस्मात् खलु एवमिति ॥ १४ ॥
भव्यत्वं पुनरकृतकमनित्यं चैव तत्स्वभावात्।
यथा कृतकोपि खलु मोक्षो नित्योपि च भाववैचित्र्यम् ॥ १५ ॥
एवमेवादीक्षा भवबीजं वासना अविद्या च।
सहजमलशब्दवाच्यं वर्ण्यते मोक्षवादिभिः ॥ १६ ॥
एतत्पुनस्तथा कर्मेतरानुसम्बन्धयोग्यतारूपम्।
एतदभावे ज्ञातं सिद्धानां भावनागम्यम् ॥ १७ ॥
इति असद्देवानादिकमग्रे तम आसीदेवमाद्यपि।

१ घ मलसद्दवच्चे २ घ च जोगद्ध। ३ घ ज भावणागम्म

मेयगविरहे वइचित्तजोगओ होइ पडिसिद्ध ॥ १८ ॥
मेयगविरहे तस्सेव तस्सऽभावत्तकप्पणमजुत्त ।
जम्हा सावहिगमिण नीई अवही य णाभावो ॥ १९ ॥
इय तन्तजुत्तिसिद्धो अणाइम एस हन्दि लोगो त्ति ।
इहरा इमस्सऽभावो पावइ परिचिंतियव्वमिण ॥ २० ॥
॥ इति अनादिविंशिका द्वितीया ॥ २ ॥

इत्थ कुलनीइधम्मा पाएण विसिट्ठलोगमहिकिच्च ।
आवेणिगाइरूवा विचित्तसत्थोइया चेव ॥ १ ॥
जे वेणिसपयाया चित्ता सत्थेसु अपडिबद्ध त्ति ।
ते तम्मज्जायाए सव्वे आवेणिया नेया ॥ २ ॥
अह सञ्झाए दीवयदाण सत्थ रविम्मि विद्धत्थे ।
सुद्धग्गिणो अदाण च तस्स अभिसत्थपडियाण ॥ ३ ॥

भेदकविरहे वैचित्र्ययोगतो भवति प्रतिषिद्धम् ॥ १८ ॥
भेदकविरहे तस्यैव तस्याभावत्वकल्पनमयुक्तम् ।
यस्मात्सावधिकमिद नीत्याऽवधिश्च नाभाव ॥ १९ ॥
इति तन्त्रयुक्तिसिद्धोऽनादिमानेष हन्त लोक इति ।
इतरथास्याभाव प्राप्नोति परिचिन्तयितव्यमिदम् ॥ २० ॥
॥ इत्यनादिविंशिका द्वितीया ॥

अत्र कुलनीतिधर्मा प्रायेण विशिष्टलोकमधिकृत्य ।
आवेणिकादिरूपा विचित्रशास्त्रोदिताश्चैव ॥ १ ॥
ये वेणिसप्रदायाश्चित्रा शास्त्रेष्वप्रतिबद्धा इति ।
ते तन्मर्यादया सर्व आवेणिका ज्ञेया ॥ २ ॥
यथा सध्याया दीपकदान शस्त रवौ विध्वस्ते ।
शुद्धाग्नेरदान च तस्याभिशास्त्रपतितानाम् ॥ ३ ॥

---

१ ध ज तस्स जायाए, ग तम्मज्जा

नक्खत्तमंडलस्स य पूजा नक्खत्तदेवयाण च ।
गोसे सइसरणाइ य धन्नाण वंदणा चेव ॥ ४ ॥
गिहदेवयाइसरणं वामगुट्ठयनिपीडणा चेव ।
असिलिट्ठदंसणम्मी तहा सिलिट्ठे य सिरिहत्थो ॥ ५ ॥
बालाण पुण्णनिरूवणाइ चित्तप्पहेणगाईहिं ।
सत्थतरोहिं कालाइभेयओ वयविभागेण ॥ ६ ॥
तप्परिभोगेण तहा थाणे परदाणजोगजुत्तेण ।
चित्तविणिओगविसया डिंभपरिच्छा य चित्त त्ति ॥ ७ ॥
धीयाइकोउगेहिं रइसगमसत्तमेइण ईहिं ।
भूयाण पुण्णनिरूवण च निविहप्पओगेहिं ॥ ८ ॥
भोगे भावट्ठवण भावेणाराहण च दइयस्स ।
मणुपुरिसुज्झ अणुद्धरिमतेण सीलरक्खा य ॥ ९ ॥

नक्षत्रमण्डलस्य च पूजा नक्षत्रदेवताना च ।
गोपे सतीस्मरणादि च धन्याना वन्दना चैव ॥ ४ ॥
गृहदेवतादिस्मरण वामाङ्गुष्ठकनिपीडना चैव ।
अश्लिष्टदर्शने तथा श्लिष्टे च श्रीहस्त ॥ ५ ॥
बालानां पण्यनिरूपणानि चित्रप्रहेणकादि

ण्हायपरिण्णाजलमुत्तपीलण वसणदसणच्चाओ ।
वेलासु अ थणणाई थीण आवेणिगो धम्मो ॥ १० ॥
सत्थभणिया य अन्ने वण्णासमधम्मभेयओ नेया ।
वण्णा उ बंभणाई तहासमा बंभचेराई ॥ ११ ॥
एए ससत्थसिद्धा धम्मा जयणाइभेयओ चित्ता ।
अब्भुदयफला सव्वे विवागविरसा य भावेण ॥ १२ ॥
पयई सावज्जा वि हु तहा वि अब्भुदयसाहणं नेया ।
जह धम्मसालिगाणं हिंसाइ तहऽत्थहेउ त्ति ॥ १३ ॥
मोहपहाणे एए वेरग्ग पि य इमेसि पाएण ।
तग्गब्भ चिय नेय मिच्छाभिनिवेसऽभावाओ ॥ १४ ॥
अन्नेसि तत्तचिंता देसाणाभोगओ य अन्नेसि ।
दीसति य जइणो वित्थ केइ सम्मुच्छिमप्पाया ॥ १५ ॥

स्नानपरिज्ञाजलमुक्तपीडन वसनदर्शनत्याग ।
वेलासु च स्तननादि स्त्रीणामावेणिको धर्म ॥ १० ॥
शास्त्रभणिताश्चान्ये वर्णाश्रमधर्मभेदतो ज्ञेया ।
वर्णास्तु ब्राह्मणादयस्तथाश्रमा ब्रह्मचर्यादय ॥ ११ ॥
एते स्वशास्त्रसिद्धा धर्मा यतनादिभेदतश्चित्रा ।
अभ्युदयफला सर्वे विपाकविरसाश्च भावेन ॥ १२ ॥
प्रकृति सावद्यापि खलु तथाप्यभ्युदयसाधन ज्ञेया ।
यथा धर्मशालिकाना हिंसादि तथार्थहेतुरिति ॥ १३ ॥
मोहप्रधाना एते वैराग्यमपि चैषा प्राय ।
तद्गर्भमेव ज्ञेय मिथ्याभिनिवेशाभावात् ॥ १४ ॥
अन्येषा तत्त्वचिन्ता देशानाभोगतश्चान्येषाम् ।
दृश्यन्ते च यतयोऽप्यत्र केचित्सम्मूर्छिमप्राया ॥ १५ ॥

---

१ अ क पुत्तपीलण, घ च ण्हायपरिन्नाजलपुत्तपीलण, ग पुन्नपीलण

अन्न उ लोगधम्मा पहुणा देसाइभेयओ हुंति ।
गामिज्जनगरसूयगविसया आयारभेएण ॥ १६ ॥
कुलधम्माउ अणेया हुंति इह केसिंचि पाणगाणं वि ।
इत्थियणगुज्झियच्चा सेसाणउ अजिह इमा मेरा ॥ १७ ॥
गेणगुद्दिपडाणपवणजहाईणं च जं इयारा ।
पाणापडिरोहाइ ते तह धम्मा मुणयव्वा ॥ १८ ॥
एगाइ वि धम्मा निस्सेयससाहगा न नियमेण ।
आगाराभेण अन्ने परंपराए तयत्थं ति ॥ १९ ॥
विसयसरूवणुबंधेण होइ सुद्धो तिहा इहं धम्मो ।
जं ता सुद्धावाणयओ तत्तो किल इंसरो मओ ॥ २० ॥

॥ इति कुलनीतिधर्मविंशिका तृतीया ॥ ३ ॥

अन्ये तु लोकधर्माः प्रभुणा देशादिभेदता भवन्ति ।
ग्रामीणनागरिकसूचकविषया आचारभेदेन ॥ १६ ॥
कुलधर्मा अनेका भवन्तीह केषांचित्पानकानामपि ।
स्त्रीजनोज्झितसन्ध्या ते तानासांपीतेय मदिरा ॥ १७ ॥
(स्त्रीजनशोधयितव्या तेनाशास्यत इयं मर्यादा । इति पाठभेदानुसारेण)
गणगोष्ठीपट्टापेय जलादीनां च जे
पानापरिभिधारयस्तु ...
एकेऽपि देवधर्मा ...
आकारभेदेनान्ये,

निच्छयओ पुण एसो जायइ नियमेण चरमपरियट्टे ।
तहऽभव्वत्तमलक्खयभावा अच्चंतसुद्धु त्ति ॥ १ ॥
मुक्खासओ वि नन्नत्थ होइ गुरुभावमलपहावेण ।
जह गुरुवाहिविगारे न जाउ पत्थासओ सम्मं ॥ २ ॥
परियट्टा उ अणंता हुंति अणाइम्मि इत्थ संसारे ।
तप्पुग्गलाणमेव य तहा तहा हुंति गहणाओ ॥ ३ ॥
तह तग्गेज्झसहावा जह पुग्गलमो हवंति नियमेण ।
तह तग्गहणसहावो आया य तओ उ परियट्टा ॥ ४ ॥
एवं चरमोऽवेसो नीईए जुज्जई इहरहा उ ।
तत्तस्सहावक्खयवज्जिओ इमो किं न सव्वो वि[1] ॥ ५ ॥
तत्तग्गहणसहावो आयगओ इत्थ सत्थगारेहिं ।
सहजो मलु त्ति भण्णइ, भव्वत्तं तक्खओ एसो ॥ ६ ॥

निश्चयतः पुनरेष जायते नियमेन चरमपरिवर्ते ।
तथाऽभव्यत्वमलक्षयभावादत्यन्तशुद्ध इति ॥ १ ॥
मोक्षाशयोऽपि नान्यत्र भवति गुरुभावमलप्रभावेण ।
यथा गुरुव्याधिविकारे न जातु पथ्याशकः सम्यक् ॥ २ ॥
परिवर्तास्तु अनन्ता भवन्ति अनादावत्र संसारे ।
तत्पुद्गलानामेव च तथा तथा भवन्ति ग्रहणात् ॥ ३ ॥
तथा तद्ग्राह्यस्वभावा यथा पुद्गला भवन्ति नियमेन ।
तथा तद्ग्रहणस्वभाव आत्मा च ततश्च परिवर्ताः ॥ ४ ॥
एवं चरमोऽप्येष नीत्या युज्यते इतरथा तु ।
तत्तत्स्वभावक्षयवर्जितोऽयं किं न सर्वोऽपि ॥ ५ ॥
तत्तद्ग्रहणस्वभाव आत्मगतोऽत्र शास्त्रकारैः ।
सहजो मल इति भण्यते भव्यत्वं तत्क्षय एष ॥ ६ ॥

१ ग ज सुद्दु त्ति २ घ च तग्गज्झसहावा ३ ज खक्खओ

एयस्स परिक्खयओ तहा तहा हंत [1]किंचि सेसम्मि ।
जायइ चरिमो एसु त्ति ततजुत्ती पमाणमिह ॥ ७ ॥
एयम्मि स[3]हजमलभावविगमओ सुद्धधम्मसंपत्ती ।
हेयेतरातिभावे ज न मुणइ अन्नहिं जीवो ॥ ८ ॥
भमणकिरियाहियाए सत्तीए समन्निओ जहा बालो ।
पासइ थिरे वि हु चले भावे जा धरइ सा सत्ती ॥ ९ ॥
तह संसारप[4]रिब्भमणसत्तिजुत्तो वि नियमओ चेव ।
हेए वि उवाएए ता पासइ जाव सा सत्ती ॥ १० ॥
जह तस्सत्तीविगमे पासइ पढमो थिरे थिरे चेव ।
बीओ वि उवाएए तह तव्विगमे उवाएए ॥ ११ ॥
तस्सत्तीविगमो पुण जायइ कालेण चेव नियएण ।
तहऽभव्वत्ताइ तदन्नहेउकलिएण व कहिंचि ॥ १२ ॥

एतस्य परिक्षयतस्तथा तथा हन्त किंचिच्छेषे ।
जायते चरम एष इति तन्त्रयुक्ती प्रमाणमिह ॥ ७ ॥
एतस्मिन्सहजमलभावविगमतः शुद्धधर्मसंपत्तिः ।
हेयेतरादिभावान्यत्र जानात्यन्यथा जीवः ॥ ८ ॥
भ्रमणक्रियाहितया शक्त्या समन्वितो यथा बालः ।
पश्यति स्थिरानपि खलु चलान्भावान्या धरति सा शक्तिः ॥ ९ ॥
तथा संसारपरिभ्रमणशक्तियुक्तोपि नियमतश्चैव ।
हेयानप्युपादेयांस्तावत्पश्यति यावत्सा शक्तिः ॥ १० ॥
यथा तच्छक्तिविगमे पश्यति प्रथमः स्थिरान्स्थिरानेव ।
द्वितीयोप्युपादेयांस्तथा तद्विगम उपादेयान् ॥ ११ ॥
तच्छक्तिविगमः पुनर्जायते कालेनैव नियतेन ।
तथाऽभव्यतायास्तदन्यहेतुकलितेन वा कथंचित् ॥ १२ ॥

---

१ ज किंचि सेसमि २ अ ततजुत्तिप्पमाण ३ क सहजमनभावविगमओ ४ घ च परिब्भमणासत्तिजुनो

इय पाहन्न नेय इत्थ कालस्स तओ तओ चेव ।
तस्सत्तिविगमहेऊ सा वि जओ तस्सहाव त्ति ॥ १३ ॥
कालो सहाव नियई पुव्वकय पुरिस कारणेगन्ता ।
मिच्छत्त, ते चेव उ समासओ हुंति सम्मत्त ॥ १४ ॥
नायमिह जुगपत्ती समयपसिद्धा वि भावियव्व त्ति ।
सव्वेसु विसिट्ठत्त इयरेयरभावसाविक्ख ॥ १५ ॥
तह भव्वत्तक्खित्तो जह कालो तह इम ति तेण ति ।
इय अन्नुन्नाविक्ख रूव सव्वेसि हेऊण ॥ १६ ॥
न य सव्वहेउतुल्ल भव्वत्त हवि सव्वजीवाण ।
ज तेणेवक्खित्ता तो तुल्ला दसणाईया ॥ १७ ॥
न इमो इमेसि हेऊ न य णातुल्ला इमेण एय वि ।
एएसि तहा हेऊ तो तहभाव इम नेय ॥ १८ ॥

इति प्राधान्य ज्ञेयमित्थ कालस्य ततस्तत एव ।
तच्छक्तिविगमहेतु सापि यतस्तत्स्वभाव इति ॥ १३ ॥
काल स्वभावो नियति पूर्वकृत पुरुष कारणैकान्त ।
मिथ्यात्व, त एव तु समासतो भवन्ति सम्यक्त्वम् ॥ १४ ॥
ज्ञातमिह युगपत्ति समयप्रसिद्धाऽपि भावयितव्यमिति ।
सर्वेषु विशिष्टत्वमितरेतरभावसापेक्षम् ॥ १५ ॥
तथा भव्यत्वाक्षिप्तो यथा कालस्तथैतदिति तेनेति ।
इत्यन्योन्यापेक्ष रूप सर्वेषा हेतूनाम् ॥ १६ ॥
न च सर्वहेतुतुल्य भव्यत्व हवि सर्वजीवानाम् ।
यत्तेनैवाक्षिप्ता ततो तुल्या दर्शनादिका ॥ १७ ॥
नायमस्य हेतुर्न च नातुल्या अनेनैतदपि ।
एतेषा तथा हेतुस्ततस्तथाभावमिद ज्ञेयम् ॥ १८ ॥

---

१ घ इय पासत्त नेय २ ड तउ तओ चेव ३ क मुगापत्ती, घ जावमि मुगापत्ती ४ अ क च ज सुद्धत्त ५ ज ता तुह्वा ६ ज ना तह भाव इम ते

अचरिमपरियट्टेसु कालो भवबालकालमो भणिओ ।
चरिमो उ धम्मजुव्वणकालो तह चित्तभेओ त्ति ॥ १९ ॥
एयम्मि धम्मरागो जायइ भव्वस्स तस्सभावाओ ।
इत्तो य कीरमाणो होइ इमो हंत सुद्धु त्ति ॥ २० ॥

इति चरमपरियट्टविंशिका चतुर्थी ॥ ४ ॥

बीजाइकमेण पुणो जायइ एसुत्थ भव्वसत्ताणं ।
नियमा ण अन्नह च्चिय इट्ठफलो कप्परुक्खु व्व ॥ १ ॥
बीजं चिमस्स णेयं दट्ठूण एयकारिणो जीवे ।
बहुमाणसंगयाए सुद्धपसंसाइ करणिच्छा ॥ २ ॥
तीए चेवऽणुबंधो अकलंको अंकुरो इह णेओ ।
कट्ठं पुण विन्नेया तदुवायन्नेसणा चित्ता ॥ ३ ॥
तेसु पवित्ती य तहा चित्ता पत्ताइसरिसिगा होइ ।
तस्संपत्ती पुप्फं गुरुसंजोगाइरूवं तु ॥ ४ ॥

अचरमपरिवर्तेषु कालो भवबालकालो भणितः ।
चरमस्तु धर्मयौवनकालस्तथा चित्रभेद इति ॥ १९ ॥
एतस्मिन् धर्मरागो जायते भव्यस्य तत्स्वभावात् ।
इतश्च क्रियमाणो भवत्ययं हन्त सुष्ठु इति ॥ २० ॥

इति चरमपरिवर्तविंशिका चतुर्थी ।

बीजादिक्रमेण पुनर्जायते एषोऽत्र भव्यसत्त्वानाम् ।
नियमान्नान्यथापि खलु इष्टफलः कल्पवृक्ष इव ॥ १ ॥
बीजमप्यस्य ज्ञेयं दृष्ट्वैतत्कारिणो जीवान् ।
बहुमानसंगतया शुद्धप्रशंसया करणेच्छा ॥ २ ॥
तस्याश्चैवानुबन्धोऽकलङ्कोऽङ्कुर इह ज्ञेयः ।
काष्ठं पुनर्विज्ञेया तदुपायान्वेषणा चित्रा ॥ ३ ॥
तेषु प्रवृत्तिश्च तथा चित्रा पत्रादिसदृशिका भवति ।
तत्संपत्तिः पुष्पं गुरुसंयोगादिरूपं तु ॥ ४ ॥

१ न भवबालकालमो (धम्मरीणा) २ अ ग घ सुद्धुत्ति ३ अ क छ अन्नह वि ड ४ अ तस्संपत्ताइ पुप्फ

तत्तो सुदेसणाईहिं होइ जा भावधम्मसंपत्ती ।
तं फलमिह विन्नेयं परमफलपसाहगं नियमा ॥ ५ ॥
बीजस्स वि संपत्ती जायइ चरिमंमि चेव परियट्टे ।
अच्चंतसुंदरा जं एसा वि तओ न सेसेसु ॥ ६ ॥
न य एयंमि अणंतो जुज्जइ नेयस्स नाम कालु त्ति ।
ओसप्पिणी अणंता हुंति जओ एगपरियट्टे ॥ ७ ॥
बीजाइया य एए तहा तहा संतरेयरा नेया ।
तहभव्वत्तक्खित्ता एगंतसहावऽबाहाए ॥ ८ ॥
तहभव्वत्तं जं कालनियइपुव्वकयपुरिसकिरियाओ ।
अक्खिवइ तहसहावं ता तदधीणं तयं पि भवे ॥ ९ ॥
एवं जेणेव जहा होयव्वं तं तहेव होइ त्ति ।
न य दिव्वपुरिसगारा वि हंदि एवं विरुज्झंति ॥ १० ॥
जो दिव्वेणक्खित्तो तहा तहा हंत पुरिसगारु त्ति ।
तत्तो फलमुभयजमवि भण्णइ खलु पुरिसगाराओ ॥ ११ ॥

तत सुदेशनादिभिर्भवति या भावधर्मसपत्ति ।
तत्फलमिह विज्ञेय परमफलप्रसाधक नियमात् ॥ ५ ॥
बीजस्यापि सपत्तिर्जायते चरम एव परिवर्ते ।
अत्यन्तसुन्दरा यदेषापि ततो न शेषेषु ॥ ६ ॥
न चैतस्मिन्ननन्तो युज्यते ज्ञेयस्य नाम काल इति ।
अवसर्पिण्योनन्ता भवन्ति यत एकपरिवर्ते ॥ ७ ॥
बीजादिकाश्चैते तयातथा सान्तरेतरा ज्ञेया ।
तथाभव्यत्वाक्षिप्ता एकान्तस्वभावाबाधया ॥ ८ ॥
तथाभव्यत्वं यत्कालनियतिपूर्वकृतपुरुषक्रिया ।
आक्षिपति तथास्वभाव ततस्तदधीन तदपि भवेत् ॥ ९ ॥
एव येनेव यथा भवितव्य तत्तथैव भवतीति ।
न च दैवपुरुषकारावपि हन्तैव विरुध्येते ॥ १० ॥
यो दैवेनाक्षिप्तस्तथा तथा हन्त पुरुषकार इति ।
ततो फलमुभयजमपि भण्यते खलु पुरुषकारात् ॥ ११ ॥

सयरिं चउत्थस्सा वीस तह छट्ठसत्तमाणं च।
तित्तीस सागराइं पंचमगस्सावि विन्नेया ॥ ४ ॥
अट्ठण्ह पयडीणं उक्कोसठिइए वट्टमाणो उ।
जीवो न लहइ एयं जेण किलिट्ठासओ भावो ॥ ५ ॥
सत्तण्ह पयडीणं अब्भिंतरओ उ कोडिकोडीए।
पाउणइ नवरमेयं अपुव्वकरणेण कोई तु ॥ ६ ॥
करणं अहापवत्तं अपुव्वमणियट्टिमेव भव्वाणं।
इयरेसिं पढमं चिय भण्णइ करणं ति परिणामो ॥ ७ ॥
जा गंठी ता पढमं गंठिं समइच्छओ भवे बीयं।
अणियट्टीकरणं पुण सम्मत्तपुरक्खडे जीवे ॥ ८ ॥
इत्थ य परिणामो खलु जीवस्स सुहो य होइ विन्नेओ।
किं मलकलंकमुक्कं कणगं भुवि सामलं होइ ॥ ९ ॥
पयई य व कम्माणं वियाणिउं वा विवागमसुहं ति।

सप्ततिस्तु चतुर्थस्य विंशतिस्तथा षष्ठसप्तमयोश्च ।
त्रयस्त्रिंशत्सागराणि पञ्चमकस्यापि विज्ञेया ॥ ४ ॥
अष्टानां प्रकृतीनां उत्कृष्टस्थितौ वर्तमानस्तु ।
जीवो न लभते एतद् येन क्लिष्टाशयो भावः ॥ ५ ॥
सप्तानां प्रकृतीनामभ्यन्तरतस्तु कोटीकोट्या ।
प्राप्नोति केवलमेतद् अपूर्वकरणेन कोऽपि तु ॥ ६ ॥
करणं यथाप्रवृत्तं अपूर्वमनिवृत्तिरेव भव्यानाम् ।
इतरेषां प्रथममेव भण्यते करणमिति परिणामः ॥ ७ ॥
यावद्ग्रन्थिस्तावत् प्रथमं, ग्रन्थिं समतिक्रामतो भवेद् द्वितीयम् ।
अनिवृत्तिकरणं पुनः सम्यक्त्वपुरस्कृते जीवे ॥ ८ ॥
अत्र च परिणामः खलु जीवस्य शुभश्च भवति विज्ञेयः ।
किं मलकलंकमुक्तं कनकं भुवि श्यामलं भवति ? ॥ ९ ॥
प्रकृतीश्च वा कर्मणां विज्ञाय वा विपाकमशुभमिति ।

१ क चउत्थस्स २ घ च अब्भिंतर रो उ कोडीओ ३ अ सामलं, घ च सामल

अवरद्धे वि न कुप्पइ उवसमओ सव्वकाल पि ॥ १० ॥
नरविबुहेसरसुक्खं दुक्खं चिय भावओ उ मन्नतो।
संवेगओ न मुक्खं मुत्तूण किंपि पत्थेइ ॥ ११ ॥
नारयतिरियनरामरभवेसु निव्वेयओ वसइ दुक्खं।
अकयपरलोयमग्गो ममत्तविसवेगरहिओ वि ॥ १२ ॥
दट्ठूण पाणिनिवहं भीमे भवसागरम्मि दुक्खत्तं।
अविसेसओऽणुकंपं दुहा वि सामत्थओ कुणइ ॥ १३ ॥
मन्नइ तमेव सच्चं नीसंकं जं जिणेहिं पण्णत्तं।
सुहपरिणामो सव्वं कंखाइविसुत्तियारहिओ ॥ १४ ॥
एवंविहो य एसो तहा खओवसमभावओ होइ।
नियमेण खीणवाही नरु व्व तव्वेयणारहिओ ॥ १५ ॥
पढमाणुदयाभावो पयस्स जओ भवे कसायाणं।
ता कहमेसो एवं ? भन्नइ तव्विसयविक्खाए ॥ १६ ॥

अपराद्धेऽपि न कुप्यति उपशमात्सर्वकालमपि ॥ १० ॥
नरविबुधेश्वरसौख्यं दुःखमेव भावतस्तु मन्यमानः ।
संवेगतो न मोक्षं मुक्त्वा किमपि प्रार्थयते ॥ ११ ॥
नारकतिर्यङ्नरामरभवेषु निर्वेदाद्वसति दुःखम् ।
अकृतपरलोकमार्गो ममत्वविषवेगरहितोऽपि ॥ १२ ॥
दृष्ट्वा प्राणिनिवहं भीमे भवसागरे दुःखार्तम् ।
अविशेषतोऽनुकम्पां द्विधाऽपि सामर्थ्यतः करोति ॥ १३ ॥
मन्यते तदेव सत्यं निःशङ्कं यज्जिनैः प्रज्ञप्तम् ।
शुभपरिणामः सर्वं काङ्क्षादिविस्रोतसिकारहितः ॥ १४ ॥
एवंविधश्चैष तथा क्षयोपशमभावतो भवति ।
नियमेन क्षीणव्याधिर्नर इव तद्वेदनारहितः ॥ १५ ॥
प्रथमानामुदयाभाव एतस्य यतो भवेत्कषायाणाम् ।
तत्कथमेष एवं ? भण्यते तद्विषयापेक्षया ॥ १६ ॥

---

१ अ पुस्तके (मुद्रितपुस्तके) दट्ठूणेतिगाथा द्वादशी नारयेति च त्रयोदशीति व्यत्यासो दृश्यते

निच्छयसम्मत्तं वाऽहिकिच्च सुत्तभणियनिउणरूवं तु ।
एवंविहो निओगो होइ इमो एत्थ वत्थु त्ति ॥ १७ ॥
पच्छाणुपुव्विओ पुण गुणाणमेएसि होइ लाहकमो ।
पाहन्नओ उ एव विन्नेओ सिं उवन्नासो ॥ १८ ॥
एसो उ भावधम्मो धारेइ भवण्णवे निवडमाणं ।
जम्हा जीवं नियमा अन्नो उ भवंगभावेण ॥ १९ ॥
दाणाइया उ एयम्मि चेव सुद्धा उ हुंति किरियाओ ।
एयाओ वि हु जम्हा मुक्खफलाओ पराओ य ॥ २० ॥

इति सद्धर्म्मविंशिका षष्ठी ।

दाणं च होइ तिविहं नाणाभयधम्मुवग्गहकरं च ।
इत्थ पढमं पसत्थं विहिणा जुग्गाण धम्मम्मि ॥ १ ॥
सेवियगुरुकुलवासो विसुद्धवयणोऽणुमन्निओ गुरुणा ।
सव्वत्थ निच्छियमई दाया नाणस्स विन्नेओ ॥ २ ॥

निश्चयसम्यक्त्वं वाऽधिकृत्य सूत्रभणितनिपुणरूपं तु ।
एवंविधो नियोगो भवत्ययमत्र वाच्य इति ॥ १७ ॥
पश्चानुपूर्व्या पुनर्गुणानामेतेषां भवति लाभक्रमः ।
प्राधान्यतस्त्वेव विज्ञेय एषामुपन्यासः ॥ १८ ॥
एष तु भावधर्मो धारयति भवार्णवे निपतन्तम् ।
यस्माज्जीवं नियमादन्यस्तु भवाङ्गभावेन ॥ १९ ॥
दानादिकास्त्वेतस्मिन्नेव शुद्धास्तु भवन्ति क्रियाः ।
एता अपि खलु यस्मान्मोक्षफलाः पराश्च ॥ २० ॥

॥ इति सद्धर्मविंशिका षष्ठी ॥

दानं च भवति त्रिविधं ज्ञानाभयधर्मोपग्रहकरं च ।
अत्र प्रथमं प्रशस्तं विधिना योग्यानां धर्मे ॥ १ ॥
सेवितगुरुकुलवासो विशुद्धवचनोऽनुमतो गुरुणा ।
सर्वार्थनिश्चितमतिर्दाता ज्ञानस्य विज्ञेयः ॥ २ ॥

सुस्सूसासजुत्तो विंसेओ गाहगो वि एयस्स ।
न सिराऽभावे खणणाउ चेव कूवे जलं होइ ॥ ३ ॥
ओहेण वि उवएसो आयरिएण विभागसो देओ ।
सामाइधम्मजणओ महुरगिराए विणीयस्स ॥ ४ ॥
अविणीयमाणवंतो किलिस्सई भासई मुसं चेव ।
नाउं घंटालोहं को किर करणे पवत्तिज्जा ॥ ५ ॥
[1]विंसेयमभयदाणं परमं मणवयणकायजोगेहिं ।
जीवाणमभयकरणं सव्वेसिं सव्वहा सम्मं ॥ ६ ॥
उत्तममेयं जम्हा तम्हा णाणुत्तमो तरइ दाउं ।
अणुपालिउं य, दिन्नं पि हंति समभावदारिद्दे ॥ ७ ॥
जिणवयणनाणजोगेण तक्कुलठिईसमाग्नियण य ।
[3]विंसेयमुत्तमत्तं न अन्नहा इत्थ अहिगारे ॥ ८ ॥

शुश्रूषासंयुक्तो विंशेयो ग्राहकोऽप्येतस्य ।
न शिराभावे खननादेव कूपे जलं भवति ॥ ३ ॥
ओघेनाप्युपदेश आचार्येण विभागशो देयः ।
सामायिकधर्मजनको मधुरगिरा विनीतस्य ॥ ४ ॥
अविनीतमाज्ञापयन् क्लिश्यते भाषते मृषैव ।
ज्ञात्वा घण्टालोहं कः किल करणे प्रवर्तेत ॥ ५ ॥
विंशेयमभयदानं परमं मनोवचनकाययोगैः ।
जीवानामभयकरणं सर्वेषां सर्वथा सम्यक् ॥ ६ ॥
उत्तममेतद्यस्मात्तस्मान्नानुत्तमः शक्नोति दातुम् ।
अनुपालयितुं वा दत्तमपि हन्ति समभावदारिद्रे ॥ ७ ॥
जिनवचनज्ञानयोगेन तत्कुलस्थितिसमाश्रितेन च ।
विंशेयमुत्तमत्वं नान्यथात्राधिकारे ॥ ८ ॥

१ ग ख्न्नाण २ क विंसेय अभय, घ प विंसेय अभय ३ च प विंसेयमुत्तिमत्तं

दाऊणेय जो पुण आरम्भाइसु पवत्तए मूढो ।
भावदरिद्दो नियमा दूरे सो दाणधम्माण ॥ ९ ॥
इहपरलोगेसु भयं जेण न संजायए कयाइयवि ।
जीवाण तक्कारी जो सो दाया उ एयस्स ॥ १० ॥
इय देसओ वि दाया इमस्स एयारिसो तहिं विसए ।
इहरा दिन्नुद्दालणपायं एयस्स दाणं ति ॥ ११ ॥
नाणदयाण खंतीविरइकिरियाइं स तओ देइ ।
अन्नो दरिद्दपडिसेहवयणतुल्लो भवे दाया ॥ १२ ॥
एवमिहं पवरं सव्वेसिं चेव होइ दाणाणं ।
इत्तो उ निओगेण एयस्स वि ईसरो दाया ॥ १३ ॥
इय धम्मुवग्गहकरं दाणं असणाइगोयरं तं च ।
पत्थमिव अन्नकाले य रोगिणो उत्तमं नेयं ॥ १४ ॥

दत्त्वैतत् पुनरारम्भादिषु प्रवर्तते मूढः ।
भावदरिद्रो नियमाद् दूरे स दानधर्माणाम् ॥ ९ ॥
इहपरलोकेषु भयं येन न संजायते कदाचिदपि ।
जीवानां तत्कारी यः स दाता त्वेतस्य ॥ १० ॥
इति देशतोऽपि दाताऽस्यैतादृशस्तस्मिन्विषये ।
इतरथा दत्तोद्दालनप्रायमेतस्य दानमिति ॥ ११ ॥
ज्ञानदययोः क्षान्तिविरतिक्रियया ततः स ददाति ।
अन्यो दरिद्रप्रतिषेधवचनतुल्यो भवेद्दाता ॥ १२ ॥
एवमिहैतत्प्रवरं सर्वेषामेव भवति दानानाम् ।
इतस्तु नियोगेन एतस्यापीश्वरो दाता ॥ १३ ॥
इति धर्मोपग्रहकरं दानमशनादिगोचरं तच्च ।
पथ्यमिवान्नकाले च रोगिण उत्तमं ज्ञेयम् ॥ १४ ॥

---

१ क पवत्तए इत्यो २ क पयाइ वि ३ क °न्नुद्दालण; घ दिन्नुद्दालण; च ज दिन्नुद्दालण ४ घ च मतओ देइ ५ क असणाइगोयरं ज च, ६ ज आरोगिणो

सद्धासक्कारजुयं सकमेण तहोचियम्मि कालम्मि ।
अन्नाणुवघाएण वयणा एव सुपरिसुद्ध ॥ १५ ॥
गुरुणाऽणुन्नायभरो नाओवज्जियधणो य एयस्स ।
दाया अट्ठत्थपरियणवग्गो सम्मं दयालू य ॥ १६ ॥
अणुकंपादाणं पि य अणुकंपागोयरेसु सत्तेसु ।
जायइ धम्मोवग्गहहेऊ करुणापहाणस्स ॥ १७ ॥
ता एयं पि पसत्थं तित्थयरेणावि भयवया गिहिणा ।
सयमाइन्नं दियदेवदव्वसदाणेण गिहिणो वि ॥ १८ ॥
धम्मस्साइपयमिणं जम्हा सीलं इमस्स पज्जंते ।
तव्विरयस्सावि जओ नियमा सनिवेयणा गुरुणो ॥ १९ ॥
तम्हा सत्तऽणुरूवं अणुकंपासंगएण भव्वेण ।
अणुचिट्ठियव्वमेयं इत्तो च्चिय सेसगुणसिद्धी ॥ २० ॥
इति दानविंशिका सत्तमी ॥

श्रद्धासत्कारयुतं सक्रमेण तथोचिते काले ।
अन्यानुपघातेन वचनादेव सुपरिशुद्धम् ॥ १५ ॥
गुरुणाऽनुज्ञातभरो न्यायोपार्जितधनश्चैतस्य ।
दाता अष्टार्थपरिजनवर्गः सम्यग् दयालुश्च ॥ १६ ॥
अनुकम्पादानमपि चानुकम्पागोचरेषु सत्त्वेषु ।
जायते धर्मोपग्रहहेतुः करुणाप्रधानस्य ॥ १७ ॥
तदेतदपि प्रशस्तं तीर्थकरेणापि भगवता गृहिणा ।
स्वयमाचीर्णं द्विजदेवद्रव्यदानेन गृहिणोऽपि ॥ १८ ॥
धर्मस्यादिपदमिदं यस्माच्छीलमस्य पर्यन्ते ।
तद्विरतस्यापि यतो नियमात्सनिवेदनाद् गुरौ ॥ १९ ॥
तस्माच्छक्त्यनुरूपमनुकम्पासंगतेन भव्येन ।
अनुष्ठातव्यमेतदित एव शेषगुणसिद्धिः ॥ २० ॥
॥ इति दानविंशिका सप्तमी ॥

---

१ न अन्नानुव २ घ च दाणेणगिहिणा वि ३ घ न, तस्सेवणा

पूया देवस्स दुहा विन्नेया दव्वभावभेएणं ।
इयरेयरजुत्ता वि हु तत्तेण पहाणगुणभावा ॥ १ ॥
पढमा गिहिणो सा वि य तहा तहा भावभेयओ तिविहा ।
कायवयमणविसुद्धी सम्भूओगरणपरिभेया ॥ २ ॥
सव्वगुणाहिगविसया नियमुत्तमवत्थुदाणपरिओसा ।
कायकिरियापहाणा समतभद्दा पढमपूया ॥ ३ ॥
बीया उ सव्वमंगलनामा वायकिरियापहाणेसा ।
पुव्वुत्तविसयवत्थुसु ओचित्ताणयणभेएण ॥ ४ ॥
तइया परतत्तगया सव्वुत्तमवत्थुमाणसनिओगा ।
सुद्धमणजोगसारा विन्नेया सव्वसिद्धिफला ॥ ५ ॥
पढमावंचकजोगा सम्मद्दिट्ठिस्स होइ पढम त्ति ।
इयरेयरजोगेण उत्तरगुणधारिणो नेया ॥ ६ ॥

पूजा देवस्य द्विधा विज्ञेया द्रव्यभावभेदेन ।
इतरेतरयुक्तापि खलु तत्त्वेन प्रधानगुणभावा ॥ १ ॥
प्रथमा गृहिणः सापि च तथा तथा भावभेदतस्त्रिविधा ।
कायवचोमनोविशुद्धिः सभूतोपकरणपरिभेदा ॥ २ ॥
सर्वगुणाधिकविषया नियमोत्तमवस्तुदानपरितोषा ।
कायक्रियाप्रधाना समन्तभद्रा प्रथमपूजा ॥ ३ ॥
द्वितीया तु सर्वमङ्गलनामा वाक्क्रियाप्रधानैषा ।
पूर्वोक्तविषयवस्तुषु औचित्यानयनभेदेन ॥ ४ ॥
तृतीया परतत्त्वगता सर्वोत्तमवस्तुमानसनियोगा ।
शुद्धमनोयोगसारा विज्ञेया सर्वसिद्धिफला ॥ ५ ॥
प्रथमावञ्चकयोगात् सम्यग्दृष्टेर्भवति प्रथमेति ।
इतरेतरयोगेण उत्तरगुणधारिणो ज्ञेया ॥ ६ ॥

---

१ घ जुत्तो वि हु २ अ पन्मगिहिणो ३ क घ च वत्थदाण

तइया तइयावंचकजोगेण परमसावगस्सेव ।
जोगा य समाहीहिं सा हुज्जुगकिरियफलकरणा ॥ ७ ॥
पढमकरणभेएण गयासन्नस्स धम्ममित्तफला ।
सा हुज्जुगाइभावो जायइ तह नाणुबन्धुत्ति ॥ ८ ॥
भवठिइभंगो एसो तह य महापहविसोहणो परमो ।
नियविरियसमुल्लासो जायइ सपत्तवीयस्स ॥ ९ ॥
सलग्गमाणसमओ धम्मट्ठाणं पि बिंति समयण्णू ।
अवगारिणो वि इत्थट्ठसाहणाओ य सम्म त्ति ॥ १० ॥
पंचट्ठसयभेओवयारजुत्ता य होइ एस त्ति ।
जिणचउवीसाजोगोवयारसंपत्तिरूवा य ॥ ११ ॥
सुद्धं चेव निमित्तं दव्वं भावेण सोहियव्वं ति ।
इय एगंतविसुद्धा जायइ एसा तदिट्ठफला ॥ १२ ॥

तृतीया तृतीयावंचकयोगेन परमश्रावकस्येयम् ।
योगाच्च समाधिभिः सा खलु ऋजुकक्रियाफलकरणात् ॥ ७ ॥
प्रथमकरणभेदेन ग्रन्थ्यासन्नस्य धर्ममात्रफला ।
सा हि ऋजुकादिभावो जायते तथा नानुबन्ध इति ॥ ८ ॥
भवस्थितिभङ्ग एष तथा च महापथविशोधनः परमः ।
निजवीर्यसमुल्लासो जायते सप्राप्तबीजस्य ॥ ९ ॥
सलग्नमानसमको धर्मस्थानमपि ब्रुवन्ति समयज्ञाः ।
अपकारिणोऽप्यत्रार्थसाधनाच्च सम्यगिति ॥ १० ॥
पञ्चाष्टशतभेदोपचारयुक्ता च भवति एषेति ।
जिनचतुर्विंशिकायोगोपचारसंपत्तिरूपा च ॥ ११ ॥
शुद्धमेव निमित्तं द्रव्यं भावेन शोधयितव्यमिति ।
इत्येकान्तविशुद्धा जायते एषा तदिष्टफला ॥ १२ ॥

---

१ च सा हुज्जुगकिरिय　२ क घ च सा हुज्जगाइ, ग हुज्जगाइ, स हुज्जुगाइ　३ क अणगारिणो वि (हरितालेन ' अगारिणो ' इति शुद्धीकृत)　४ क घ च जुत्तो　५ अ क विसुद्धो

सयकारियाइ एसा जायइ ठवणाइ बहुफला केइ ।
गुरुकारियाइ अन्ने विसिट्ठविहिकारियाए य ॥ १३ ॥
थंडिले वि य एसा मणठवणाए पसत्थिगा चेव ।
आगासगोमयाईहिं इत्थमुलेवणाइ हियं ॥ १४ ॥
उवयारगा इह सोवओगसाहारणाण इट्ठफला ।
किंचि विसेसेण तओ सव्वे ते विभइयव्व त्ति ॥ १५ ॥
एव कुणमाणाण पया दुरियक्खओ इह जम्मे ।
परलोगम्मि य गोरवभोगा परमं च निव्वाणं ॥ १६ ॥
इक्कं पि उदगबिंदू जह पक्खित्तं महासमुद्दम्मि ।
जायइ अक्खयमेयं पूया वि जिणेसु विन्नेया ॥ १७ ॥
अक्खयभावे भावो मिलिओ तब्भावसाहगो नियमा ।
न हु तंब रसविद्धं पुणो वि तंबत्तणमुवेइ ॥ १८ ॥
तम्हा जिणाण पूया बुहेण सव्वायरेण कायव्वा ।
परमं तरंडमेसा जम्हा संसारजलहिम्मि ॥ १९ ॥

स्वयकारितयैषा जायते स्थापनया बहुफला केचित् ।
गुरुकारितया अन्ये विशिष्टविधिकारितया च ॥ १३ ॥
स्थण्डिलेऽप्येषा मनःस्थापनया प्रशस्तिका चैव ।
आकाशगोमयादिभिरत्रोपलेपनादि हितम् ॥ १४ ॥
उपचाराद्वा इह सोपयोगसाधारणानामिष्टफला ।
किंचिद्विशेषेण ततः सर्वे ते विभाजयितव्या इति ॥ १५ ॥
एवं कुर्वतामेता दुरितक्षय इह जन्मनि ।
परलोके च गौरवभोगाः परमं च निर्वाणम् ॥ १६ ॥
एकमप्युदकबिन्दुं यथा प्रक्षिप्त महासमुद्रे ।
आयतेऽक्षयमेव पूजापि जिनेषु विज्ञेया ॥ १७ ॥
अक्षयभावे भावो मिलितस्तद्भावसाधको नियमात् ।
न हि ताम्रं रसविद्धं पुनरपि ताम्रत्वमुपैति ॥ १८ ॥
तस्माज्जिनानां पूजा बुधेन सर्वादरेण कर्तव्या ।
परमं तरण्डमेषा यस्मात्संसारजलधौ ॥ १९ ॥

एवमिह दव्वपूया लेसुद्देसेण दंसिया समया ।
इयरा जईण पाओ जोगहिगारे तयं वुच्छं ॥ २० ॥

इति पूजाविधिविंशिका अष्टमी ॥ ८ ॥

धम्मोवग्गहदाणाइसंगओ सावगो परो होइ ।
भावेण सुद्धचित्तो निच्चं जिणवयणसवणरई ॥ १ ॥
मग्गणुसारी सड्ढो पन्नवणिज्जो कियापरो चेव ।
गुणरागी सक्कारंभसंगओ देसचारित्ती ॥ २ ॥
पंच य अणुव्वयाइं गुणव्वयाइं च हुंति तिन्नेव ।
सिक्खावयाइं चउरो सावगधम्मो दुवालसहा ॥ ३ ॥
एसो य सुप्पसिद्धो सअइयारेहिं इत्थ तंतम्मि ।
कुसलपरिणामरूवो नवरं सइ अंतरा नेओ ॥ ४ ॥
सम्मा पलियपुहुत्तेऽवगए कम्माण एस होइ त्ति ।
सो वि खलु अउगमो इह विहिगहणाईहिं होइ जहा ॥ ५ ॥

एवमिह द्रव्यपूजा लेशोद्देशेन दर्शिता समयात् ।
इतरा यतीनां प्रायो योगाधिकारे तद्वक्ष्यामि ॥ २० ॥

॥ इति पूजाविधिविंशिका अष्टमी ॥

धर्मोपग्रहदानादिसंगतः श्रावकः परो भवति ।
भावेन शुद्धचित्तो नित्यं जिनवचनश्रवणरतिः ॥ १ ॥
मार्गानुसारी श्राद्धः प्रज्ञापनीयः क्रियापरश्चैव ।
गुणरागी सत्कारम्भसंगतो देशचारित्री ॥ २ ॥
पञ्च चाणुव्रतानि गुणव्रतानि च भवन्ति त्रीण्येव ।
शिक्षाव्रतानि चत्वारि श्रावकधर्मो द्वादशधा ॥ ३ ॥
एष च सुप्रसिद्धः सातिचारोऽत्र तन्त्रे ।
कुशलपरिणामरूपः केवलं सदाऽन्तरो ज्ञेयः ॥ ४ ॥
सम्यक्पल्यपृथक्त्वेऽपगते कर्मणामेष भवतीति ।
सोऽपि खल्वागम इह विधिग्रहणादिभिर्भवति तथा ॥ ५ ॥

१ प सइअंतरा २ प ढ, फ, ब धम्मावग्गह ३ अ पुहत्त, ४ प होइ तह

आउयपरिहाणीए असमंजसचिट्ठियाण व विवागे।
खणलाभदीवणाए धम्मगुणेसु च विविहेसु ॥ १८ ॥
बाहगदोसविवक्खे धम्मायरिए य उज्जयविहारे।
एमाइचित्तनासो संवेगरसायणं देय ॥ १९ ॥
गोसे भणिओ य विही इय अणवरयं तु चिट्ठमाणस्स।
पडिमाकमेण जायइ संपुण्णो चरणपरिणामो ॥ २० ॥

इति श्रावकधर्मविंशिका नवमी ॥ ९ ॥

दंसण वय सामाइय पोसह पडिमा अबंभ सच्चित्ते।
आरंभ पेस उद्दिट्ठवज्जए समणभूए य ॥ १ ॥
एया खलु इक्कारस गुणठाणगभेयओ मुणेयव्वा।
समणोवासगपडिमा वज्झाणुट्ठाणलिंगेहिं ॥ २ ॥
सुस्सूसाई जम्हा दंसणपमुहाण कज्जसूयग त्ति।
कायकिरियाइ सम्मं लक्खिज्जइ ओहओ पडिमा ॥ ३ ॥

आयुःपरिहाणौ असमञ्जसचेष्टितानां वा विपाके।
क्षणलाभदीपनाया धर्मगुणेषु च विविधेषु ॥ १८ ॥
बाधकदोषविपक्षे धर्माचार्ये चोद्यतविहारे।
एवमादिचित्तन्यासः संवेगरसायनं ददाति ॥ १९ ॥
गोसे भणितश्च विधिरित्यनवरतं तु चेष्टमानस्य।
प्रतिमाक्रमेण जायते संपूर्णश्चरणपरिणामः ॥ २० ॥

॥ इति श्रावकधर्मविंशिका नवमी ॥

दर्शनव्रतसामायिकपोषधप्रतिमा अब्रह्मसचित्ते।
आरम्भप्रेष्योद्दिष्टवर्जकः श्रमणभूतं च ॥ १ ॥
एता खल्वेकादश गुणस्थानकभेदतो ज्ञातव्या।
श्रमणोपासकप्रतिमा बाह्यानुष्ठानलिङ्गैः ॥ २ ॥
शुश्रूषादिर्यस्माद्दर्शनप्रमुखानां कार्यसूचका इति।
कायक्रियया सम्यग्लक्ष्यत ओघतो प्रतिमा ॥ ३ ॥

१ वाहग　२ भ ग घ च उज्जुय　३ घ च रसायण देइ　४ घ

सुस्सूस धम्मराओ गुरुदेवाण जहासमाहीए।
वेयावच्चे नियमो दंसणपडिमा भवे एसा ॥ ४ ॥
पंचाणुव्वयधारित्तमणइयार वएसु पडिबंधो।
वयणा तदणइयारा वयपडिमा सुप्पसिद्ध त्ति ॥ ५ ॥
तह अत्तवीरिउल्लासजोगओ रयतसुद्धिदित्तिसमं।
सामाइयकरणमसइ सम्म सामाइयप्पडिमा ॥ ६ ॥
पोसहकिरियाकरणं पव्वेसु तहा तहा सुपरिसुद्धं।
जइभावभावसाहगमणघ तह पोसहप्पडिमा ॥ ७ ॥
पव्वेसु चेव राइं असिणाणाइकिरियासमाजुत्तो।
मासपणगावहिं तहा पडिमाकरणं तु तप्पडिमा ॥ ८ ॥
असिणाण वियडभोई मउलियडो रत्तिबंभयारी य।
पडिवक्खमंतजावाइसंगओ चेव सा किरिया ॥ ९ ॥

शुश्रूषा धर्मरागो गुरुदेवानां यथासमाधि।
वैयावृत्ये नियमो दर्शनप्रतिमा भवेदेषा ॥ ४ ॥
पञ्चाणुव्रतधारित्वमनतिचारं व्रतेषु प्रतिबन्धः।
वचनात्तदनतिचाराद् व्रतप्रतिमा सुप्रसिद्धेति ॥ ५ ॥
तथात्मवीर्योल्लासयोगतो रजतशुद्धिदीप्तिसमम्।
सामायिककरणमसकृत्सम्यक्सामायिकप्रतिमा ॥ ६ ॥
पोषधक्रियाकरणं पर्वसु तथा तथा सुपरिशुद्धम्।
यतिभावभावसाधकमनघं तथा पोषधप्रतिमा ॥ ७ ॥
पर्वसु चैव रात्रावस्नानादिक्रियासमायुक्तः।
मासपञ्चकावधि तथा प्रतिमाकरणं तु तत्प्रतिमा ॥ ८ ॥
अस्नानविकृतभोजी मौलिकृतो रात्रिब्रह्मचारी च।
प्रतिपक्षमन्त्रजापादिसंगतश्चैव सा क्रिया ॥ ९ ॥

---

१ क घ समाहीय　२ घ ज तदणइयारा　३ अ मसइ
४ अ किरियाकरण पचसु पव्वेसु तहा सुपरिसुद्धं, ॥ च पव्वेसु तहा सुपरि
५ क घ च जइभवभावपसाहग

एवं किरियाजुत्ताऽबंभं वज्जइ नवरं राइं पि ।
छम्मासावहिं नियमा एसा उ अबंभपडिमत्ति ॥ १० ॥
जावज्जीवाए वि हु एसाऽबंभस्स वज्जणा होइ ।
एवं चिय जं चित्तो सावगधम्मो बहुपगारो ॥ ११ ॥
एवंविहो उ नवरं सच्चित्तं पि परिवज्जए सव्वं ।
सत्त य मासे नियमा फासुयभोगेण तप्पडिमा ॥ १२ ॥
जावज्जीवाए वि हु एसा सच्चित्तवज्जणा होइ ।
एवं चिय जं चित्तो सावगधम्मो बहुपगारो ॥ १३ ॥
एवं चिय आरम्भं वज्जइ सावज्जमट्ठमासं जा ।
तप्पडिमा पेसेहिं वि अप्पं कारेइ उवउत्तो ॥ १४ ॥
तेहिं पि न कारेई नवमासे जाव पेसपडिम त्ति ।
पुव्वोइया उ किरिया सव्वा एयस्स सविसेसा ॥ १५ ॥
उद्दिट्ठाहाराईण वज्जणं इत्थ होइ तप्पडिमा ।
दसमासावहि सज्झायझाणजोगप्पहाणस्स ॥ १६ ॥

एवंक्रियायुक्तोऽब्रह्म वर्जयति केवलं रात्रावपि ।
षण्मासावधि नियमादेषा त्वब्रह्मप्रतिमेति ॥ १० ॥
यावज्जीवमपि खल्वेषाऽब्रह्मणो वर्जनाद्भवति ।
एवमेव यच्चित्रः श्रावकधर्मो बहुप्रकारः ॥ ११ ॥
एवंविधस्तु केवलं सचित्तमपि परिवर्जयति सर्वम् ।
सप्त च मासान्नियमात्प्रासुकभोगेन तत्प्रतिमा ॥ १२ ॥
यावज्जीवमपि खल्वेषा सचित्तवर्जनाद्भवति ।
एवमेव यच्चित्रः श्रावकधर्मो बहुप्रकारः ॥ १३ ॥
एवमेवारम्भं वर्जयति सावद्यमष्टमासं यावत् ।
तत्प्रतिमा प्रेष्यैरप्यल्पं कारयत्युपयुक्तः ॥ १४ ॥
तैरपि न कारयति नवमासान्यावत्प्रेष्यप्रतिमेति ।
पूर्वोदिता तु क्रिया सर्वैतस्याः सविशेषा ॥ १५ ॥
उद्दिष्टाहारादीनां वर्जनमत्र भवति तत्प्रतिमा ।
दशमासावधि स्वाध्यायध्यानयोगप्रधानस्य ॥ १६ ॥

१ घ सव्वोइयस्स

इक्कारस मासे जाव समणभूयपडिमा उ चरिम त्ति ।
अणुचरइ साहुकिरियं इत्थ इमो अविगलं पायं ॥ १७ ॥
आसेविऊण एया कोई पव्वयइ तह गिही होइ ।
तब्भावभेयओ च्चिय विसुद्धिसंकेसभेएण ॥ १८ ॥
एया उ जहुत्तरमो असरायकम्मक्खओवसमभावा ।
हुंति पडिमा पसत्था विसोहिकरणाणि जीवस्स ॥ १९ ॥
आसेविऊण एया भावेण निओगओ जई होइ ।
जं उवरि सव्वविरई भावेण देसविरई उ ॥ २० ॥

इति श्रावकप्रतिमाविंशिका दशमी ॥ १० ॥

नमिऊण खीणदोसं गुणरयणनिहिं जिणं महावीरं ।
संखेवेण महत्थं जइधम्मं संपवक्खामि ॥ १ ॥
खंती य मद्दवज्जव मुत्ती तव संजमे य बोद्धव्वे ।
सच्चं सोयं आकिंचणं च बंभं च जइधम्मो ॥ २ ॥

एकादश मासान्यावत् श्रमणभूतप्रतिमा तु चरमेति ।
अनुचरति साधुक्रियामत्रायमविकलं प्रायः ॥ १७ ॥
आसेव्यैता कोऽपि प्रव्रजति तथा गृही भवति ।
तद्भावभेदत एव विशुद्धिसंक्लेशभेदेन ॥ १८ ॥
एतास्तु यथोत्तरमसरायकर्मक्षयोपशमभावात् ।
भवन्ति प्रतिमाः प्रशस्ता विशोधिकरणानि जीवस्य ॥ १९ ॥
आसेव्यैता भावेन नियोगतो यती भवति ।
यदुपरि सर्वविरतिर्भावेन देशविरतिस्तु । २० ॥

॥ इति श्रावकप्रतिमाविंशिका दशमी ॥

नत्वा क्षीणदोषं गुणरत्ननिधिं जिनं महावीरम् ।
संक्षेपेण महार्थं यतिधर्मं संप्रवक्ष्यामि ॥ १ ॥
क्षान्तिश्च मार्दवार्जवमुक्तयस्तपस्संयमो च बोद्धव्या ।
सत्यं शौचमाकिंचनं च ब्रह्म च यतिधर्मः ॥ २ ॥

क भेयओ विय २ अ घ च विरइओ ३ अ क च सपवक्खामि
३

उवगारवगारिविवागवयणधम्मुत्तरा भवे खंती ।
सावेक्खा आइदुगि लोगिगमियरं दुग जइणो ॥ ३ ॥
बारसविहे कसाए खविए उवसामिए व जोगेहिं ।
जं जायइ जइधम्मो ता चरिमं तत्थ खंतिदुग ॥ ४ ॥
सव्वे य अइयारा जं संजलणाणमुदयओ हुंति ।
ईसिंजलणा य एए कुओवगाराइविक्खेह ॥ ५ ॥
छट्ठे उण[1] गुणठाणे जइधम्मो दुग्गलंघणं तह य ।
भणिय[2] भवाडवीए न लोगचिंता तओ इत्थं ॥ ६ ॥
तम्हा नियमेण चिय जइणो सव्वासवा नियत्तस्स ।
पढममिह वयणखंती पच्छा पुण धम्मखंति त्ति ॥ ७ ॥
एमेवऽज्जवमद्दवमुत्तीओ हुंति पंचभेयाओ ।
पुव्वोइयनाएण जइणो इत्थ वि चरमदुगं ॥ ८ ॥

उपकार्यपकारिविपाकवचनधर्मोत्तरा भवेत् क्षान्तिः ।
सापेक्षमादिद्विकं लौकिकमितरद् द्विकं यतेः ॥ ३ ॥
द्वादशविधे कषाये क्षपित उपशामिते च योगैः ।
यज्जायते यतिधर्मः तच्चरमं तत्र क्षान्तिद्विकम् ॥ ४ ॥
सर्वे चातिचारा यत्संज्वलनानामुदयतो भवन्ति ।
ईषज्ज्वलनाश्चैते कृतोपकाराद्यपेक्षेह ॥ ५ ॥
षष्ठे पुनर्गुणस्थाने यतिधर्मो दुर्गलङ्घनं तथा ।
भणितं भवाटव्यां न लोकचिन्ता ततोऽत्र ॥ ६ ॥
तस्मान्नियमेनैव यतेः सर्वाश्रवान्निवृत्तस्य ।
प्रथममिह वचनक्षान्तिः पश्चात् पुनर्धर्मक्षान्तिरिति ॥ ७ ॥
एवमेवार्जवमार्दवमुक्तयो भवन्ति पञ्चभेदाः ।
पूर्वोदितन्यायेन यतेरत्रापि चरमद्विकम् ॥ ८ ॥

---

१ अ छट्ठे उ गुणट्ठाणे   २ प भणिय च

इहपरलोगाइणविक्खं जमणसणाइ चित्तणुट्ठाणं ।
तं सुद्धनिज्जराफलमित्थ तवो होइ नायव्वो ॥ ९ ॥
आसवदारनिरोहो जमिंदियकसायदंडनिग्गहओ ।
पेहातिजोगकरणं तं सव्वं संजमो नेओ ॥ १० ॥
गुरुसुत्ताणुन्नायं जं हियमियभासणं ससमयम्मि ।
अपरोवतावमणघं तं सच्चं निच्छियं जइणो ॥ ११ ॥
आलोयणाइदसविहजलओ पावमलखालणं विहिणा ।
जं दव्वसोयजुत्तं तं सोयं जइजणपसत्थं ॥ १२ ॥
पक्खीए उवमाए जं धम्मोवगरणाइरेगेणं ।
वत्थुस्सागहणं खलु तं आकिंचन्नमिह भणियं ॥ १३ ॥
मेहुणसन्नाविजएण पंचपरियारणापरिच्चाओ ।
बंभे भणगुत्ताए जो सो बंभं सुपरिसुद्धं ॥ १४ ॥

इहपरलोकाद्यनपेक्षं यदनशनादि चित्रानुष्ठानम् ।
तच्च शुद्धनिर्जराफलमत्र तपो भवति ज्ञातव्यम् ॥ ९ ॥
आस्रवद्वारनिरोधो यदिन्द्रियकषायदण्डनिग्रहतः ।
प्रेक्षादियोगकरणं तत्सर्वं संयमो ज्ञेयः ॥ १० ॥
गुरुसूत्रानुज्ञातं यद्धितमितभाषणं स्वसमये ।
अपरोपतापमनघं तत्सर्वं निश्चितं यतेः ॥ ११ ॥
आलोचनादिदशविधजलतः पापमलक्षालनं विधिना ।
यद् द्रव्यशौचयुक्तं तच्छौचं यतिजनप्रशस्तम् ॥ १२ ॥
पक्षिण उपमया यद्धर्मोपकरणातिरेकेण ।
वस्तुनोऽग्रहणं खलु तदाकिञ्चन्यमिह भणितम् ॥ १३ ॥
मैथुनसंज्ञाविजयेन पञ्चपरिचारणापरित्यागः ।
ब्रह्माणि मनोगुप्त्या यः स ब्रह्म सुपरिशुद्धम् ॥ १४ ॥

---

१ क च इहलोगाइण, ग घ, ज, इहलोगाइसणविक्खं २ घ पेहेतिजोग
३ ग, ज तावोवरमणमणघं, घ तावोवसमणमणघं ४ क घ च पक्खीउवमाए ।
५ क च ज धम्मोवगरणाइरेगेणं । घ ज धम्मोवगरणाइ ६ ग ज वज्जस्सा-
गहणं । घ दव्वस्सागहणं ७ क घ च पवियारणा ८ घ मणाविसिए

कायफरिसरूवेहिं सद्दमणेहिं च इत्थ पवियारो ।
रागा मेहुणजोगो मोहुदय रइफलो सव्वो ॥ १५ ॥
एयस्साभावम्मि वि नो बम्भमणुत्तराण जं तेसिं ।
बम्भे ण मणोवित्ती तह परिसुद्धासयाभावा ॥ १६ ॥
बम्भमिह बम्भचारिहिं वण्णिय सव्वमेवणुट्ठाणं ।
तो तम्मि खओवसमो सा मणवित्ती तहिं होइ ॥ १७ ॥
एव परिसुद्धासयजुत्तो जो खलु मणोनिरोहो वि ।
परमत्थओ जहत्थ सो भण्णइ बम्भमिह समए ॥ १८ ॥
इय तंतजुत्तिनीईहिं भावियव्वो बुहेहिं सुत्तत्थो ।
सव्वो ससमयपरसमयजोगओ मुक्खकङ्खीहिं ॥ १९ ॥
संखेवेण एसो जइधम्मो वन्निओ अइमहत्थो ।
मइमइबोहणट्ठा कुग्गहविरहेण समयाओ ॥ २० ॥
इति यतिधर्मविंशिका एकादशी ॥ ११ ॥

कायस्पर्शरूपै शब्दमनोभ्या चात्र प्रविचार ।
रागान्मैथुनयोगो मोहोदय रतिफल सर्व ॥ १५ ॥
एतस्याभावेऽपि नो ब्रह्मानुत्तराणा यत्तेषा ।
ब्रह्मणि न मनोवृत्तिस्तथा परिशुद्धाशयाभावात ॥ १६ ॥
ब्रह्मेह ब्रह्मचारिभिर्वर्णित सर्वमेवानुष्ठानम् ।
ततस्मिन्क्षयोपशम सा मनोवृत्ति तत्र भवति ॥ १७ ॥
एव परिशुद्धाशययुक्तो य खलु मनोनिरोधो पि ।
परमार्थतो यथार्थ स भण्यते ब्रह्मेह समये ॥ १८ ॥
इति तन्त्रयुक्तिनीतिभिर्भावयितव्यो बुधै सूत्रार्थ ।
सर्व स्वसमयपरसमययोगतो मोक्षकाङ्क्षिभि ॥ १९ ॥
सक्षेपेणैष यतिधर्मा वर्णितोऽतिमहार्थ ।
मन्दमतिबोधनार्थं कुग्रहविरहेण समयत ॥ २० ॥
॥ इति यतिधर्मविंशिका एकादशी ॥

---

१ म तहा परि

सिक्खा इमस्स दुविहा गहणासेवणमया मुणेयव्वा ।
सुत्तत्थगोयरेगा बीयाऽणुट्ठाणविसय त्ति ॥ १ ॥
जह चक्कवट्टिरज्ज लद्धूण नेह खुद्दकिरियासु ।
होइ मई तह चेव उ नेयस्सवि धम्मरज्जाओ ॥ २ ॥
जह तस्स व रज्जं कुव्वतो वच्चए सुहं कालो ।
तह एयस्स वि सम्मं सिक्खादुग्गमेव धन्नस्स ॥ ३ ॥
तत्तो इम पहाणं निरुवमसुहहेउभावओ नेयं ।
इत्थ वि होइयगसुह तत्तो एवोपसमसुहं ॥ ४ ॥
सिक्खादुगम्मि पीइ जह जायइ हन्दि समणसीहस्स ।
तह चक्कवट्टिणो वि हु नियमेण न जाउ नियकिच्चे ॥ ५ ॥
गिण्हइ विहिणा सुत्तं भावेण परममंतरूव त्ति ।
जोगो वि बीयमहुरोदजोगतुल्लो इमस्स त्ति ॥ ६ ॥

शिक्षास्य द्विविधा ग्रहणासेवनगता ज्ञातव्या ।
सूत्रार्थगोचरैका द्वितीयानुष्ठानविषयेति ॥ १ ॥
यथा चक्रवर्तिराज्य लब्ध्वा नेह क्षुद्रक्रियासु ।
भवति मतिस्तथैव तु नेतस्यापि धर्मराज्यवत ॥ २ ॥
यथा तस्य वा राज्य कुर्वतो व्रजति सुख काल ।
तथैतस्यापि सम्यग्शिक्षाद्विकमेव धन्यस्य ॥ ३ ॥
तत एतत्प्रधान निरुपमसुखहेतुभावतो ज्ञेयम् ।
अत्रापि ह्यौदयिकसुख तत एवोपशमसुखम् ॥ ४ ॥
शिक्षाद्विके प्रीतिर्यथा जायते हन्त श्रमणसिंहस्य ।
तथा चक्रवर्तिनोऽपि खलु नियमेन न जातु निजकृत्ये ॥ ५ ॥
गृह्णाति विधिना सूत्र भावेन परममन्त्ररूपमिति ।
योगोऽपि बीजमधुरोदकयोगतुल्योऽस्येति ॥ ६ ॥

१ घ च तत्तो एवो उपसमसुह २ अ घ जइ जायइ

पत्त परियाएण सुगुरुसगासाउ कालजोगेण ।
उद्देसाइकमजुयं सुत्तं गेज्झंति गहणविही ॥ ७ ॥
एसु च्चिय दाणविही नवरं दाया गुरुऽथ एयस्स ।
गुरुसंदिट्ठो वा जो अक्खयचारित्तजुत्तु त्ति ॥ ८ ॥
अत्थगहणे उ एसो विन्नेओ तस्स तस्स य सुयस्स ।
तह चेव भावपरियागजोगओ आणुपुव्वीए ॥ ९ ॥
मंडलिनिसिज्ज सिक्खाकिइकम्मुस्सग्ग वंदण जिट्ठे ।
उवओगो संवेगो ठाणे पसिणो य इच्चाइ ॥ १० ॥
आसेवइ य जहुत्तं तहा तहा सम्ममेस सुत्तत्थं ।
उचियं सिक्खापुव्वं नीसेस उवहिपेहाए ॥ ११ ॥
पडिवत्तिविरहियाण न हु सुयमित्तमुवयारगं होइ ।
नो आउरस्स रोगो नासइ तह ओसहसुईओ ॥ १२ ॥

प्राप्त पर्यायेण सुगुरुसकाशात् कालयोगेन ।
उद्देशादिक्रमयुतं सूत्रं ग्राह्यमिति ग्रहणविधिः ॥ ७ ॥
एष एव दानविधिः केवलं दाता गुरुरथैतस्य ।
गुरुसन्दिष्टो वा योऽक्षयचारित्रयुक्त इति ॥ ८ ॥
अर्थग्रहणे त्वेष विज्ञेयस्तस्य तस्य च श्रुतस्य ।
तथैव भावपर्याययोगत आनुपूर्व्या ॥ ९ ॥
मण्डलिनिषद्या शिक्षाकृतिकर्मोत्सर्गवन्दनं ज्येष्ठे ।
उपयोगः संवेगः स्थाने प्रश्नश्चेत्यादि ॥ १० ॥
आसेवते च यथोक्तं तथा तथा सम्यगेष सूत्रार्थम् ।
उचितं शिक्षापूर्वं निःशेषमुपधिप्रेक्षया ॥ ११ ॥
प्रतिपत्तिविरहितानां न खलु श्रुतमात्रमुपकारकं भवति ।
नो आतुरस्य रोगो नश्यति तथौषधश्रुतेः ॥ १२ ॥

---

१ घ सुगुरुनगासो उ २ क अक्खयचरित्त ३ क भागपरियाग, घ च भावपरियाग ४ घ च सिक्खाकिइकमुस्सग्ग । ५ घ जुत्त ६ क घ च सुयमित्त उवयारग ७ क घ च ओसहसुईओ

न य विवरीएणेसो किरियाजोगेण अवि य वड्ढेइ ।
इय परिणामाओ खलु सव्वं खु जहुत्तमायरइ ॥ १३ ॥
[1]थेवो वित्थमजोगो नियमेण विवागदारुणो होइ ।
पागकिरियागओ जह नायमिणं सुप्पसिद्धं तु ॥ १४ ॥
जह आउरस्स रोगक्खयत्थिणो दुक्करा वि सुहहेऊ ।
इत्थ [2]चिगिच्छाकिरिया तह चेव जइस्स सिक्ख त्ति ॥ १५ ॥
जं सम्मनाणमेयस्स तत्तसंवेयणं निओगेणं ।
[3]अन्नेहि वि भणियमओ विज्जासविज्जपदमिसिणो ॥ १६ ॥
पढममह [4]पीई वि हु पच्छा भत्ती उ होइ एयस्स ।
आगममित्तं हेऊ तओ असंगत्तमे[5]गंता ॥ १७ ॥
जइणो चउव्विहं चिय अन्नेहि वि वण्णियं अणुट्ठाणं ।
पीईभत्तिगयं खलु तहागमासंगभेयं च ॥ १८ ॥

न च विपरीतेनैष क्रियायोगेणापि च वर्धते ।
इति परिणामतः खलु सर्वं खलु यथोक्तमाचरति ॥ १३ ॥
स्तोकोऽप्यत्रायोगो नियमेन विपाकदारुणो भवति ।
पाकक्रियागतो यथा ज्ञातमिदं सुप्रसिद्धं तु ॥ १४ ॥
यथाऽऽतुरस्य रोगक्षयार्थिनो दुष्करापि सुखहेतुः ।
अत्र चिकित्साक्रिया तथैव यतेः शिक्षेति ॥ १५ ॥
यत्सम्यग्ज्ञानमेतस्य तत्त्वसंवेदनं नियोगेन ।
अन्यैरपि भणितमतो विद्यासंवेद्यपदस्पृषे ॥ १६ ॥
प्रथममथ प्रीतिरपि खलु पश्चाद्भक्तिस्तु भवत्येतस्य ।
आगममात्रं हेतुस्ततोऽसंगत्वमेकान्तात् ॥ १७ ॥
यतेश्चतुर्विधमेवान्यैरपि वर्णितमनुष्ठानम् ।
प्रीतिभक्तिगतं खलु तथाऽऽगमासङ्गभेदं च ॥ १८ ॥

---

१ अ थेवो वि थमजोगो　२ च विगिच्छा　३ अ घ भणियमओ उ विज्जा
४ अ ग पीई वि उ　५ घ मेगतो ।

आहारोवहिसिज्जासु जयओ होइ य इह नियमेणं ।
जायइ अज्झप्पं सम्मं इत्तो य चरित्तकाउ त्ति ॥ १९ ॥
एयासु अजयंतो जह चेव विरुद्धसेविओ देहो ।
पावइ न उवचयं खलु एवं चिय धम्मदेहु त्ति ॥ २० ॥

इति शिक्षाविंशिका द्वादशी ॥ १२ ॥

भिक्खाविही उ नेओ इमस्स एसो महाणुभावस्स ।
बायालदोसपरिसुद्धपिंडगहणं ति ते य इमे ॥ १ ॥
सोलस उग्गमदोसा सोलस उप्पायणाइ दोसा उ ।
दस एसणाइ दोसा बायालीसं इय हवंति ॥ २ ॥
आहाकम्मुद्देसिय पूइकम्मे य मीसजाए य ।
ठवणा पाहुडियाए पाओयरकीयपामिच्चे ॥ ३ ॥
परियट्टिए अभिहडे उब्भिन्ने मालोहडे इय य ।
अच्छिज्जे अणिसिट्ठे अज्झोयरए य सोलसमे ॥ ४ ॥

आहारोपधिशय्यासु यतो भवत्येव नियमेन ।
जायतेऽथ सम्यग् इतश्च चारित्रकाय इति ॥ १९ ॥
एतास्वयतमानस्य यथैव विरुद्धसेविनो देहः ।
प्राप्नोति न गुणमेव यतेरपि खलु धर्मदेह इति ॥ २० ॥

॥ इति शिक्षाविंशिका द्वादशी ॥

भिक्षाविधिस्तु ज्ञेयोऽस्यैष महानुभावस्य ।
द्वाचत्वारिंशद्दोषपरिशुद्धपिण्डग्रहणमिति ते चेमे ॥ १ ॥
षोडशोद्गमदोषा षोडशोत्पादनाया दोषास्तु ।
दशैषणाया दोषा द्वाचत्वारिंशदिति भवन्ति ॥ २ ॥
आधाकर्मौद्देशिक पूतिकर्म च मिश्रजात च ।
स्थापना प्राभृतिका प्रादुष्करणक्रीतप्रामित्यम् ॥ ३ ॥
परिवर्तितोऽभिहृत उद्भिन्नो मालापहृत इति च ।
आच्छेद्योऽनिसृष्टोऽध्यवपूरकश्च षोडशः ॥ ४ ॥

---

१ क अयत्तचओ   २ क [illegible] च पाउणइ सवणमेव   ३ घ दुम य एसणाओ
४ क बायालीसा   ५ घ अच्छिज्जियनिसिट्टे

धाईदूइनिमित्ते आजीव वणीमगे तिगिच्छा य।
कोहे माणे माया लोभे य हवंति दस एए ॥ ५ ॥
पुव्विं पच्छा संथव विज्जा मंते य चुण्ण जोगे य।
उप्पायणाइ दोसा सोलसमे मूलकम्मे य ॥ ६ ॥
संकिय मक्खिय निक्खित्त पिहिय साहरिय दायगुम्मीसे।
अपरिणय लित्त छड्डिय एसणदोसा दस हवंति ॥ ७ ॥
एयद्दोसविमुक्को जईण पिंडो जिणेणऽणुन्नाओ।
संजोयणाइरहिओ भोगो वि इमस्स कारणओ ॥ ८ ॥
दव्वाइसंजोयणमिह बत्तीसाहिगं तु अपमाणं।
रागेण सइंगालं दोसेण सधूमगं जाण ॥ ९ ॥
वेयण वेयावच्चे इरियट्ठाए य संजमट्ठाए।
तह पाणवत्तियाए छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥ १० ॥
वत्थं पाहाकम्माइदोसदुट्ठं विवज्जियव्वं तु।
दोसाण जहासंभवमेएसिं जोयणा नेया ॥ ११ ॥

धात्री दूती निमित्तं आजीवो वनीपकश्चिकित्सा च।
क्रोधो मानो माया लोभश्च भवन्ति दशैते ॥ ५ ॥
पूर्वं पश्चात्संस्तवो विद्या मन्त्रश्च चूर्णं योगश्च।
उत्पादनाया दोषा षोडशो मूलकर्म च ॥ ६ ॥
शङ्कितम्रक्षितनिक्षिप्तपिहितसंहृतदायकोन्मिश्रा।
अपरिणतलिप्तच्छर्दिता एषणदोषा दश भवन्ति ॥ ७ ॥
एतद्दोषविमुक्तो यतीनां पिण्डो जिनेनानुज्ञातः।
संयोजनादिरहितो भोगोऽप्यस्य कारणतः ॥ ८ ॥
द्रव्यादिसंयोजनमिह द्वात्रिंशदधिकं त्वप्रमाणम्।
रागेण साङ्गारं द्वेषेण सधूमकं जानीहि ॥ ९ ॥
वेदनवैयावृत्त्ये ईर्यार्थं च संयमार्थं च।
तथा प्राणवृत्त्यै षष्ठं पुनर्धर्मचिन्तायै ॥ १० ॥
वस्त्रमप्याधाकर्मादिदोषदुष्टं विवर्जितव्यं तु।
दोषाणां यथासंभवमेतेषां योजना ज्ञेया ॥ ११ ॥

१ घ दस हवंति   २ विमुक्को (पञ्चाशक ६२)

इत्थेव पत्तमेएण एसणा होइऽभिग्गहपहाणा।
सत्त चउरा य परओ अन्ना वि तहाऽविरुद्धत्ति ॥ ११ ॥
ससट्ठमससट्ठा उद्धड तह होइ अप्पलेवा य।
आग्गहियापग्गहिया उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥ १२ ॥
उद्दिट्ठ पेह अन्नर उज्झियधम्मा चउत्थिया होइ।
एत्थ वि एसणाओ पवत्ता वीयरागेहिं ॥ १४ ॥
सिज्जा वि इह नेया आहाकम्माइदोसरहिया वि।
ते रि दव्वाविक्खाए इत्थ सयमेव जोइज्जा ॥ १५ ॥
एसा वि त्थीपडगपसुरहिया जाण सुद्धिसपुन्ना।
अन्नावीडाइ तहा उग्गहसुद्धा मुणेयव्वा ॥ १६ ॥
एसा वि हु निहिपरिभोगओ य आसगवज्जिया ण हु।
वसही सुद्धा भणिया इहरा उ गिहपरिग्गहओ ॥ १७ ॥

अत्रैव पात्रभद्रेनैषणा भवत्यभिग्रहप्रधाना।
सप्त चत्वारश्च भवन्ति अन्याऽपि तथाऽविरुद्धा इति ॥ ११ ॥
संसृष्टासंसृष्टा उद्धृता तथा भवत्यल्पलेपा च।
उद्गृहीताप्रगृहीता उज्झितधर्मा च सप्तमिका ॥ १२ ॥
उद्दिष्टप्रेक्षा तरान्झितधर्मा चतुर्थिका भवति।
अत्रापि एषणा प्रशस्ता वीतरागे ॥ १४ ॥
शय्याऽपीह ज्ञेयाऽऽधाकर्मादिदोषरहिताऽपि।
तेऽपि द्रव्यापेक्षया न स्वयमेवेक्षेत ॥ १५ ॥
एषाऽपि स्त्रीपण्डकपशुरहिता जानीहि शुद्धिसपूर्णा।
अन्यापीडया तथाऽवग्रहशुद्धा ज्ञातव्या ॥ १६ ॥
एषाऽपि खलु निधिपरिभोगतश्चाऽऽसङ्गवर्जिता ननु तु।
वसति शुद्धा भणितेतरथा तु गृह परिग्रहत ॥ १७ ॥

१ घ सत्त चउरा य २ घ पुस्तके अथोद्दशसंख्याङ्किता गाथा न दृश्यते ससट्ठमसत्तट्ठाणिगाथा च चतुर्दशाति निङ्किता ३ घ आसगवज्जिपाणयाण तु

एव आहाराइसु जुत्तवओ निम्ममस्स भावेण ।
नियमेण धम्मदेहारोगाओ होइ निव्वाणं ॥ १८ ॥
जाणइ असुद्धिमेसो आहाराईण सुत्तभणियाणं ।
सम्मुवउत्तो नियमा पिंडेसणभणियविहिणा य ॥ १९ ॥
इति भिक्षाविंशिका त्रयोदशी ॥ १३ ॥
भिक्खाए वच्चतो जइणो गुरुणो करोति उवओगं ।
जोगतरं पवज्जिउकामो आभोगपरिसुद्धं ॥ १ ॥
सामीवेणं जोगो एसो सुत्ताइजोगओ होइ ।
कालावेक्खाइ तहा जणदेहाणुग्गहट्ठाए ॥ २ ॥
एयविसुद्धिनिमित्तं अद्धागहणट्ठ सुत्तजोगट्ठा ।
जोगतिगेणुवउत्ता गुरुआण तहं पमग्गाति ॥ ३ ॥
चिंतेइ मंगलमिहं निमित्तसुद्धिं तिहा परिक्खंता ।
कायवयमणेहिं तहा नियगुरुयणसगर्पोहं तु ॥ ४ ॥

एवमाहारादिषु युक्तवतो निर्ममस्य भावेन ।
नियमेन धर्मदेहाऽरोग्यात् भवति निर्वाणम् ॥ १८ ॥
जानात्यशुद्धिमेष आहारादीनां सूत्रभणितानाम् ।
सम्यगुपयुक्तो नियमात्पिण्डैषणभणितविधिना च ॥ १९ ॥
॥ इति भिक्षाविंशिका त्रयोदशी ॥
भिक्षार्थं व्रजन्यतेर्गुरो करोत्युपयोगम् ।
योगान्तरं प्रपत्तुकाम आभोगपरिशुद्धम् ॥ १ ॥
सामीप्येन योग एष सूत्रादियोगतो भवति ।
कालापेक्षया तथा जनदेहानुग्रहार्थम् ॥ २ ॥
एतद्विशुद्धिनिमित्तमद्धाग्रहणार्थं सूत्रयोगार्थम् ।
योगत्रिकेणोपयुक्ता गुरूणा तथा प्रमार्जयन्ति ॥ ३ ॥
चिन्तयति मङ्गलमिह निमित्तशुद्धिं त्रिधा परीक्षमाणः ।
कायवचोमनोभिस्तथा निजगुरुजनसङ्कतैस्तु ॥ ४ ॥

---

१ T देहो रोगाओ २ घ जोगा ग्गो ३ T अद्दागहणट्ठ

एयाणमसुद्धीए चिइवंदण तह पुणो वि उवओगो।
सुद्धे गमण हु चिर असुद्धिभावे ण तद्दियह ॥ ५ ॥
सुद्धे वि अंतराया एए पडिसेहगा इह हुंति।
आहारस्स इमे खलु धम्मस्स उ साहगा जोगा ॥ *६ ॥
इति तदन्तरायशुद्धिलिंगविंशिका चतुर्दशी ॥
भिक्खाइसु जत्तवओ एवमवि य माइदोसओ जाओ।
हुंतऽइयारा ते पुण सोहइ आलोयणाइ जई ॥ १ ॥
पक्खे चाउम्मासे आलोयण नियमसो उ दायव्वा।
गहणं अभिग्गहाण य पुव्वग्गहिए णिवेएउं ॥ २ ॥
आलोयणा पयडणा भावस्स सदोसकहणमिह गज्झो।
गुरुणो एसा य तहा सुविज्जनाएण विन्नेआ ॥ ३ ॥
जह चेव दोसकहणं न विज्जमित्तस्स सुंदरं होइ।
अवि य सुविज्जस्स तहा विन्नेय भावदोसे वि ॥ ४ ॥

एतेषामशुद्ध्या चितिवन्दनं तथा पुनरप्युपयोगः।
शुद्धे गमनं खलु चिरं अशुद्धिभावे न तद्दिवसम् ॥ ५ ॥
शुद्धेऽप्यन्तराया एते प्रतिषेधका इह भवन्ति।
आहारस्येमे खलु धर्मस्य तु साधका योगाः ॥ ६ ॥
॥ इति तदन्तरायशुद्धिलिङ्गविंशिका चतुर्दशी ॥
भिक्षादिषु यत्नवत एवमपि च मातृदोषतो ये।
भवन्त्यतिचारास्ते पुनः शोधयत्यालोचनया यतिः ॥ १ ॥
पक्षे चातुर्मास्ये आलोचना नियमशस्तु दातव्या।
ग्रहणमभिग्रहाणां च पूर्वगृहीतान्निवेद्य ॥ २ ॥
आलोचना प्रकटना भावस्य स्वदोषकथनमिति ग्राह्यं।
गुरोरेषा च तथा सुवैद्यज्ञातेन विज्ञेया ॥ ३ ॥
यथैव दोषकथनं न वैद्यमात्रस्य सुन्दरं भवति।
अपि च सुवैद्यस्य तथा विज्ञेयं भावदोषेऽपि ॥ ४ ॥

---

१ घ उवओगो २ क घ च मायदोसओ जो उ ३ क घ च ग से
*इत पर गाथा न कस्मादर्शोपलभ्यन्तेऽस्यां विंशिकायाम्।

तत्थ सुविज्जो य इमो आरोग्ग जो विहाणओ कुणइ ।
चरणारुग्गकरो खलु एवित्थ गुरू वि विन्नेओ ॥ ५ ॥
जस्स समीवे भावाउरा तहा पाविऊण विहिपुव्व ।
चरणारुग्ग पकरंति सो गुरू सिद्धकम्मुत्थ ॥ ६ ॥
धम्मस्स पभावेण जायइ एयारिसो न सव्वो वि ।
विज्जो व सिद्धकम्मो जइयव्व एरिसे विहिणा ॥ ७ ॥
एसो पुण नियमेण गीयत्थाइगुणसजुओ चेव ।
धम्मकहापक्खेवगविसेसओ होइ उ विसिट्ठो ॥ ८ ॥
धम्मकहाउज्जुत्तो भावन्नू परिणओ चरित्तम्मि ।
सवेगवुड्ढिजणओ सम्म सोमो पसतो य ॥ ९ ॥
एयारिसम्मि नियमा सविग्गेण पमायदुच्चरिय ।
अपुणकरणुज्जएण पयासियव्व जइजणेण ॥ १० ॥
जह बालो जपतो कज्जमकज्ज च उज्जुय भणइ ।
त तह आलोइज्जा मायामयविप्पमुक्को य ॥ ११ ॥

तत्र सुवैद्यश्चायमारोग्य यो विधानत करोति ।
चरणारोग्यकर खल्वेवमत्र गुरुरपि विज्ञेय ॥ ५ ॥
यस्य समीपे भावातुरास्तथा प्राप्य विधिपूर्वम् ।
चरणारोग्य प्रकुर्वन्ति स गुरु सिद्धकर्मात्र ॥ ६ ॥
धर्मस्य प्रभावेण जायत एतादृशो न सर्वोऽपि ।
वैद्य इव सिद्धकर्मा, यतित यमीदृशे विधिना ॥ ७ ॥
एष पुनर्नियमेन गीतार्थादिगुणसयुतश्चैव ।
धर्मकथाप्रक्षेपकविशेषतो भवति तु विशिष्ट ॥ ८ ॥
धर्मकथोद्युक्तो भावज्ञ परिणतश्चरित्रे ।
सवेगवृद्धिजनक सम्यक् सौम्य प्रशान्तश्च ॥ ९ ॥
एतादृशे नियमात्सविग्नेन प्रमाददुश्चरितम् ।
अपुन करणोद्यतेन प्रकाशयितव्य यतिजनेन ॥ १० ॥
यथा बालो जल्पन्कार्यमकार्य च ऋजुक भणति ।
तत्तथाऽऽलोचयेन्मायामदविप्रमुक्तश्च ॥ ११ ॥

सक्केसणाइभेया चित्तअसुद्धीइ बज्झई पावं ।
तिव्व चित्तविवाग अवेइ न चित्तसुद्धीओ ॥ ४ ॥
किच्चे वि कम्मम्मि तहा जोगसमत्तीइ भणियमेय ति ।
आलोयणाइभेया दसविहमेय जहा सुत्ते ॥ ५ ॥
आलोयण पडिक्कमणे मीस विवेगे तहा विउस्सग्गे ।
तव छेय मूल अणवट्ठया य पारंचिय चेव ॥ ६ ॥
वसहीओ हत्थसया बाहिं कज्जे गयस्स विहिपुव्व ।
गमणाइगोयरा खलु भणिया आलोयणा गुरुणा ॥ ७ ॥
सहस त्ति य अस्समियाइभावगमणे य चरणपरिणामा ।
मिच्छादुक्कडदाणा तग्गमण पुण पडिक्कमण ॥ ८ ॥
सद्दाइएसु ईसिं पि इत्थ रागाइभावओ होइ ।
आलोयणा पडिक्कमणय च एय तु मीस तु ॥ ९ ॥

सक्लेशनादिभेदाच्चित्ताशुद्ध्या बध्यते पापम् ।
तीव्र चित्रविपाकमपेति तच्चित्तशुद्धेः ॥ ४ ॥
कृत्येऽपि कर्मणि तथा योगसमाप्त्या भणितमेतदिति ।
आलोचनादिभेदाद्दशविधमेतद्यथा सूत्रे ॥ ५ ॥
आलोचनाप्रतिक्रमणे मिश्रविवेकौ तथा व्युत्सर्ग ।
तपश्छेदमूलानवस्थता च पाराञ्चिक चैव ॥ ६ ॥
वसतेर्हस्तशताद्बहि कार्य गतस्य विधिपूर्वम् ।
गमनादिगोचरा खलु भणिताऽऽलोचना गुरुणा ॥ ७ ॥
सहसैवास्तमितादिभावगमने च चरणपरिणामात् ।
मिथ्यादुष्कृतदानात्तद्गमन पुन प्रतिक्रमणम् ॥ ८ ॥
शब्दादिकेष्वीषदप्यत्र रागादिभावतो भवति ।
आलोचना प्रतिक्रमणक चैतत्तु मिश्र तु ॥ ९ ॥

---

१ क ग च चित्तासुद्धीइ २ घ दसविह ३ क घ पारचिए (पञ्चाशकेऽपि गाथा ७७६) ४ घ सहसाचियस्समियाइ ५ घ सद्दाइएसु ईसिं

असणाइगस्स पायं अणेसणीयस्स कह वि गहियस्स ।
संवरणे सचाओ एस विवेगो उ नायव्वो ॥ १० ॥
कुस्सुमिणमाइएसु विणाऽभिसंधीइ जो अईयारो ।
तस्स विसुद्धिनिमित्तं काउस्सग्गो विउस्सग्गो ॥ ११ ॥
पुढवाईण संघट्टणाइभावेण तह पमायाओ ।
अइयारसोहणट्ठा पणगाइतवो तवो होइ ॥ १२ ॥
तवसा उ दुद्दमस्सा पायं तह चरणमाणिणो चेव ।
संकेसविसेसाओ छेओ पणगाइओ तत्थ ॥ १३ ॥
पाणवहाइम्मि पाओ भावेणासेवियम्मि सहसा वि ।
आभोगेण जइणो पुण वयारोवणा मूलं ॥ १४ ॥
साहम्मिगाइतेणाइभावओ संकिलेसभावेण ।
तक्खणमेव वयाणं चि होइ अभावो उ अणवट्ठा ॥ १५ ॥

अशनादिकस्य प्रायेणानेषणीयस्य कथमपि गृहीतस्य ।
संवरणे सत्याग एष विवेकस्तु ज्ञातव्य ॥ १० ॥
कुस्वप्नादिकेषु विनाभिसन्धेर्यस्त्वतिचार ।
तस्य विशुद्धिनिमित्त कायोत्सर्गो व्युत्सर्ग ॥ ११ ॥
पृथिव्यादीना संघट्टनादिभावेन तथा प्रमादात् ।
अतिचारशोधनार्थं पञ्चकादितपस्तपो भवति ॥ १२ ॥
तपसा तु दुर्दमस्य प्रायस्तथा चरणमानिनश्चैव ।
सङ्क्लेशविशेषाच्छेद पञ्चकादिकस्तत्र ॥ १३ ॥
प्राणवधादौ प्रायो भावेनासेविते सहसापि ।
आभोगेन यते पुनर्व्रतारोपणा मूलम् ॥ १४ ॥
साधर्मिकादिस्तेनादिभावत सङ्क्लेशभावेन ।
तत्क्षणमेव व्रतानामपि भवत्ययोगस्त्वनवस्था ॥ १५ ॥

---

१ घ पणगाइभवो　२ क च घ पाणवहाओ　३ क वयारोवणं
४ घ सोहम्मिगाइ　५ क अणवद्धा

पुरिसविसेसं पप्पा पावविसेसं च विसयभेएण ।
पायच्छित्तस्सत गच्छतो होइ पारची ॥ १६ ॥
एव कुणमाणो खलु पावमलाभावओ निओगेण ।
सुज्झइ साहू सम्म चरणस्साराहणा तत्तो ॥ १७ ॥
अविराहियचरणस्स य अणुबंधो सुंदरो उ हवइ त्ति ।
अप्पो य भओ पाय सा इत्थ होइ जइयव्व ॥ १८ ॥
किरियाए अपच्चारे जत्तवओ णावगारगा जह य ।
पच्छित्तवओ सम्म तह पव्वज्जाए अइयारे ॥ १९ ॥
एव भावनिरुज्जो जोगसुह उत्तम इह लहइ ।
परलोगे य नरामरसिवसुक्खं तप्फल चेव ॥ २० ॥
इति प्रायश्चित्तविंशिका षोडशी ॥ १६ ॥
मुक्खेण जोयणाओ जोगो सव्वो वि धम्मवावारो ।
परिसुद्धो विन्नेओ ठाणाइगओ विसेसेण ॥ १ ॥

पुरुषविशेष प्राप्य पापविशेष च विषयभेदेन ।
प्रायश्चित्तस्यान्त गच्छन्भवति पाराञ्चिक ॥ १६ ॥
एव कुर्वाण खलु पापमलाभावतो नियोगेन ।
शुध्यति साधु सम्यक्चरणस्याराधना तत ॥ १७ ॥
अविराधितचरणस्य चानुबन्ध सुन्दरस्तु भवतीति ।
अल्पश्च भव प्रायस्तदत्र भवति यतितव्यम् ॥ १८ ॥
क्रियाया अनुपालम्भे यत्नवतो नापकारका यथा च ।
प्रायश्चित्तवत सम्यक्तथा प्रव्रज्याया अतिचारे ॥ १९ ॥
एव भावनीरजो योगसुखमुत्तममिद लभते ।
परलोके च नरामरशिवसौख्य तत्फल चैव ॥ २० ॥
॥ इति प्रायश्चित्तविंशिका षोडशी ॥
मोक्षेण योजनाद्योग सर्वोपि धर्मव्यापार ।
परिशुद्धो विज्ञेय स्थानादिगतो विशेषेण ॥ १ ॥

१ घ किरियाए अपचारे जत्तवओ णावगारगा जह । २ घ च सुक्खेण

ठाणुन्नत्थालंबणरहिओ तंतम्मि पंचहा एसो।
दुगमित्थ कम्मजोगो तहा तियं नाणजोगो उ ॥ २ ॥
देसे सव्वे य तहा नियमेणेसो चरित्तिणो होइ।
इयरस्स बीयमित्तं इत्तो च्चिय केइ इच्छंति ॥ ३ ॥
इक्किक्को य चउद्धा इत्थं पुण तत्तओ मुणेयव्वो।
इच्छापवित्तिथिरसिद्धिभेयओ समयनीईए ॥ ४ ॥
तज्जुत्तकहापीईइ संगयाविपरिणामिणी इच्छा।
सव्वत्थुवसमसारं तप्पालणमो पवत्ती उ ॥ ५ ॥
तह चेव एयबाहगचिंतारहियं थिरत्तणं नेयं।
सव्वं परत्थसाहगरूवं पुण होइ सिद्धि त्ति ॥ ६ ॥
एए य चित्तरूवा तहखओवसमजोगओ हुंति।
तस्स उ सद्धापीयाइजोगओ भव्वसत्ताणं ॥ ७ ॥

स्थानोर्णार्थालम्बनरहितस्तन्त्रे पञ्चधैषः।
द्विकमत्र कर्मयोगस्तथा त्रिकं ज्ञानयोगस्तु ॥ २ ॥
देशे सर्वे च तथा नियमेनैष चारित्रिणो भवति।
इतरस्य बीजमात्रमित एव केचिदिच्छन्ति ॥ ३ ॥
एकैकश्च चतुर्धाऽत्र पुनस्तत्त्वतो ज्ञातव्यः।
इच्छाप्रवृत्तिस्थिरसिद्धिभेदतः समयनीत्या ॥ ४ ॥
तद्युक्तकथाप्रीत्या संगताऽविपरिणामिनीच्छा।
सर्वत्रोपशमसारं तत्पालनमो प्रवृत्तिस्तु ॥ ५ ॥
तथैवैतद्बाधकचिन्तारहितं स्थिरत्वं ज्ञेयम्।
सर्वं परार्थसाधकरूपं पुनर्भवति सिद्धिरिति ॥ ६ ॥
एते च चित्ररूपास्तथा क्षयोपशमयोगतो भवन्ति।
तस्य तु श्रद्धाप्रीत्यादियोगतो भव्यसत्त्वानाम् ॥ ७ ॥

१ ग णाणजोगो उ २ क इयरस्स घ, इयरस्स बायमित्तं ३ ख घ च इत्तुच्चिय ४ क घ थिरसिद्धि ५ ग संगया विपरिणामिणी ६ अ क घ पवत्तीओ ७ क घ एयबाहगचिंता ८ अ घ च तहखओवसम ९ क सद्धापीयाओ

अणुकंपा निव्वेओ संवेगो होइ तह य पसमु त्ति ।
एएसिं अणुभावा इच्छाईण जहासंखं ॥ ८ ॥
एय ठियम्मि तत्ते नाएण उ जोयणा इमा पयडा ।
चिइवंदणेण नेया नवरं तत्तन्नुणा सम्मं ॥ ९ ॥
अरहंतचेइयाणं करेमि उस्सग्ग एवमाईयं ।
सद्धाजुत्तस्स तहा होइ जहत्थं पयन्नाणं ॥ १० ॥
एयं चत्थालंबणजोगवओ पायमविवरीयं तु ।
इयरेसिं ठाणाइसु जत्तपराणं परं सेयं ॥ ११ ॥
इहरा उ कायवासियपायं अहवा महामुसावाओ ।
ता अणुरूवाणं चिय कायव्वो एयविन्नासो ॥ १२ ॥
जे देसविरइजुत्ता जम्हा इह वोसिरामि कायं ति ।
सुव्वइ विरईए इमं ता सम्मं चिंतियव्वमिणं ॥ १३ ॥

अनुकम्पा निर्वेदः संवेगो भवति तथा च प्रशम इति ।
एतेषामनुभावा इच्छादीनां यथासंख्यम् ॥ ८ ॥
एवं स्थिते तत्त्वे ज्ञातेन तु योजनेयं प्रकटा ।
चैत्यवन्दनेन ज्ञेया केवलं तत्त्वज्ञेन सम्यक् ॥ ९ ॥
अर्हच्चैत्यानां करोम्युत्सर्गमेवमादिकम् ।
श्रद्धायुक्तस्य तथा भवति यथार्थं पदज्ञानम् ॥ १० ॥
एतच्चार्थालम्बनयोगवतः प्रायोऽविपरीतं तु ।
इतरेषां स्थानादिषु यत्नपराणां परं श्रेयः ॥ ११ ॥
इतरथा तु कायवासितप्रायमथवा महामृषावादः ।
ततोऽनुरूपाणामेव कर्तव्य एतद्विन्यासः ॥ १२ ॥
ये देशविरतियुक्ता यस्मादिह व्युत्सृजामि कायमिति ।
श्रूयते विरत्यैतच्च सम्यक्चिन्तयितव्यमिदम् ॥ १३ ॥

---

१ ष तच्चे २ अ पवन्नाण ३ अ क ध च यथाल्पणं ४ अ इहरा कायवा सिअ पाय, क ष च इहराउ । कायव्वा ५ अ क य जे देसि विरइजुत्ता, ष जे देसिं ६ अ ष च सुव्वइ विरई य इम

तित्थस्सुच्छेयाइ वि नालंबणमित्थ ज न एमेव ।
सुत्तकिरियाइ नासो एसो असमंजसविहाणो ॥ १४ ॥
सो एस वंकओ चिय न य सयमयमारियाणमविसेसो ।
एय पि भावियव्वं इह तित्थुच्छेयभीरूहिं ॥ १५ ॥
मुत्तूण लोगसन्नं उव्वूण य साहुसमयसब्भावं ।
सम्म पयट्टियव्वं बुहेणमइनिउणबुद्धीए ॥ १६ ॥
कयमित्थ पसंगेणं ठाणाइसु जत्तसंगयाणं तु ।
हियमेयं विन्नेयं सदणुट्ठाणत्तणेण तहा ॥ १७ ॥
एयं च पीइभत्तागममाणुगं तह असंगयाजुत्तं ।
नेयं चउव्विहं खलु एसो चरमो हवइ जोगो ॥ १८ ॥
आलंबणं पि एयं रूविमरूवी य इत्थ परमु त्ति ।
तग्गुणपरिणइरूवो सुहुमोऽणालंबणो नाम ॥ १९ ॥

तीर्थस्योच्छेदाद्यपि नालम्बनमत्र यस्त एवमेव ।
सूत्रक्रियाया नाश एषोऽसमञ्जसविधानः ॥ १४ ॥
स एष वक्र एव न च स्वयमृतमारितानामविशेषः ।
एतदपि भावयितव्यमत्र तीर्थोच्छेदभीरुभिः ॥ १५ ॥
मुक्त्वा लोकसंज्ञां दृष्ट्वा च साधुसमयसद्भावम् ।
सम्यक्प्रवर्तितव्यं बुधेनातिनिपुणबुद्ध्या ॥ १६ ॥
कृतमत्र प्रसङ्गेन स्थानादिषु यत्नसंगतानां [illegible] ।
हितमेतद्विज्ञेयं सदनुष्ठानत्वेन तथा ॥ १७ ॥
एतच्च प्रीतिभक्त्यागमानुगं तथाऽसंगतायुक्तम् ।
ज्ञेयं चतुर्विधं खल्वेष चरमो भवति योगः ॥ १८ ॥
आलम्बनमप्येतद् रूप्यरूपी चात्र परम इति ।
तद्गुणपरिणतिरूपः सूक्ष्मोऽनालम्बनो नाम ॥ १९ ॥

---

१ ख नालंवण न सत्तमएमेव, घ नालंवण ज स एमेव । २ अ मुत्तकिरियाइनासो ३ क ख विहाणा ४ अ वक्कओ ५ अ घ मारियाणमविसेसा ६ ख घ च उड्डूण (वोढुं) य साहु० ७ अ क घ च परियट्टियव्वं ८ ख रूवमरूवी ९ अ घ सुहुमो आलंबणो णाम

एयम्मि मोहसागरतरणे सेढी य केवलं चेव ।
तत्तो अजोगजोगो कमेण परमं च निव्वाणं ॥ २० ॥

इति योगविधानविंशिका सप्तदशी ॥ १७ ॥

केवलनाणमणंतं जीवसरूवं तयं निरावरणं ।
लोगालोगपगासगमेगविहं निच्चजोइ त्ति ॥ १ ॥
मणपज्जवनाणंतो नाणस्स य दंसणस्स य विसेसो ।
केवलनाणं पुण दंसणं ति नाणं ति य समाणं ॥ २ ॥
संभिन्नं पासंतो लोगमलोगं च सव्वओ नेयं ।
तं नत्थि जं न पासइ भूयं भव्वं भविस्सं च ॥ ३ ॥
भूयं भूयत्तेणं भव्वं भव्वेण तह भविस्सं च ।
पासइ भविस्सभावेण जं इमं नेयमेवं ति ॥ ४ ॥
नेयं च विसेसेणं विगमइ केणावि इहरहा नेयं ।
नेयं ति तओ निच्चं एयमिणं जुत्तिजुत्तं ति ॥ ५ ॥

एतस्मिन् मोहसागरतरणे श्रेणिश्च केवलं चैव ।
ततश्च योगयोगः क्रमेण परमं च निर्वाणम् ॥ २० ॥

॥ इति योगविधानविंशिका सप्तदशी ॥

केवलज्ञानमनन्तं जीवस्वरूपं तन्निरावरणम् ।
लोकालोकप्रकाशकमेकविधं नित्यज्योतिरिति ॥ १ ॥
मनःपर्यवज्ञानान्तो ज्ञानस्य च दर्शनस्य च विशेषः ।
केवलज्ञानं पुनर्दर्शनमिति ज्ञानमिति च समानम् ॥ २ ॥
संभिन्नं पश्यल्लोकमलोकं च सर्वतो ज्ञेयम् ।
तन्नास्ति यन्न पश्यति भूतं भव्यं भविष्यच्च ॥ ३ ॥
भूतं भूतत्वेन भव्यं भव्येन तथा भविष्यच्च ।
पश्यति भविष्यद्भावेन यदिदं ज्ञेयमेवमिति ॥ ४ ॥
ज्ञेयं च विशेषेण विगमयति केनापीतरथा नैतत् ।
ज्ञेयमिति ततो नित्यं एवमेतद्युक्तियुक्तमिति ॥ ५ ॥

१ ख ग जोगो अजोगजोगो २ ख ग विसेसे ३ ख एयमिण

सागाराणागारं नेयं जं नेयमुभयहा सव्वं ।
अणुमाइयं पि नियमा सामन्नविसेसरूवं तु ॥ ६ ॥
ता एयं पि तहं चिय तग्गाहगभावओ उ नायव्वं ।
आगारोऽवि य एयस्स नवरं तग्गहणपरिणामो ॥ ७ ॥
इहरा उ अमुत्तस्सा को वाऽऽगारो न यावि पडिबिंबं ।
आयरिसगिव्व विसयस्स एस तह जुत्तिजोगाओ ॥ ८ ॥
सामा उ दिया छाया अभासरगया निसिं तु कालाभा ।
सैं च्चेय भासरगया सदेहवन्ना मुणेयव्वा ॥ ९ ॥
जे आरिसस्स अंतो देहावयवा हवंति संकंता ।
तेसिं तत्थुवलद्धी पगासजोगा ण इयरेसिं ॥ १० ॥
छायाणुवेहओ खलु जुज्जइ आयरिसगे पुण इमं ति ।
सिद्धम्मि तेजच्छायाणुजोगविरहा अदेहाओ ॥ ११ ॥

साकारानाकारं ज्ञेयं यज्ज्ञेयमुभयथा सर्वम् ।
अण्वादिकमपि नियमात्सामान्यविशेषरूपं तु ॥ ६ ॥
तदेतदपि तथैव तद्ग्राहकभावतस्तु ज्ञातव्यम् ।
आकारोपि चैतस्य केवलं तद्ग्रहणपरिणाम ॥ ७ ॥
इतरथा त्वमूर्तस्य को वाऽऽकारो न चापि प्रतिबिम्बम् ।
आदर्शक इव विषयस्यैष तथा युक्तियोगात् ॥ ८ ॥
श्यामा तु दिवा छाया अभास्वरगता निशि तु कालाभा ।
सैव भास्वरगता स्वदेहवर्णा ज्ञातव्या ॥ ९ ॥
ये आदर्शस्यान्तर्देहावयवा भवन्ति संक्रान्ता ।
तेषां तत्रोपलब्धिः प्रकाशयोगान्नेतरेषाम् ॥ १० ॥
छायानुवेधतः खलु युज्यत आदर्शके पुनरिदमिति ।
सिद्धे तेजश्छायानुयोगविरहाद्देहात् ॥ ११ ॥

---

१ अ परिणामा   २ क अमुत्तस्स   ३ ष स च्चेय   ४ क जे
आयरिसस्सतो, घ च आयरियसस्सतो ।

छायाणूहिं न जोगोऽसगत्ताओ उ इवि सिद्धस्स ।
छायाणवोऽ वि सव्वे वि णाऽणुमाइण विज्जंति ॥ १२ ॥
तम्मित्तवेयणे तह ण सेसगहणमणुमाणओ वा वि ।
तम्हा सरूवनिययस्स चेव तग्गहणपरिणामो ॥ १३ ॥
चंदाइच्चगहाण पहा पयासेइ परिमियं खित्तं ।
केवलियनाणलंभो लोयालोयं पयासेइ ॥ १४ ॥
तह सव्वगयाभासं भणियं सिद्धंतमम्मनाणीहिं ।
एयसरूवनियत्तं एवमिणं जुज्जए कहं णु ? ॥ १५ ॥
आभासो गहणं चिय जम्हा तो किं न जुज्जए इत्थ ? ।
चंदप्पभाइणाय तु णायमित्तं मुणेयव्वं ॥ १६ ॥
जम्हा पुग्गलरूवा चंदाइण पभा ण तद्धम्मो ।
नाणं तु जीवधम्मो ता त नियओ अय नियमा ॥ १७ ॥

छायाणुभिर्न योगोऽसङ्गत्वात्तु इन्त सिद्धस्य ।
छायाणवोऽपि सर्वेऽपि नाण्वादीनां विद्यन्ते ॥ १२ ॥
तन्मात्रवेदने तथा न शेषग्रहणमनुमानतो वाऽपि ।
तस्मात्स्वरूपनियतस्यैव तद्ग्रहणपरिणामः ॥ १३ ॥
चन्द्रादित्यग्रहाणां प्रभा प्रकाशयति परिमितं क्षेत्रम् ।
कैवलिकज्ञानलाभो लोकालोकं प्रकाशयति ॥ १४ ॥
तथा सर्वगताभासं भणितं सिद्धान्तमर्मज्ञानिभिः ।
एतत्स्वरूपनियतमेवमिदं युज्यते कथं नु ॥ १५ ॥
आभासो ग्रहणमेव यस्मात् तत्किं न युज्यतेऽत्र ? ।
चन्द्रप्रभादिज्ञातं तु ज्ञातमात्रं ज्ञातव्यम् ॥ १६ ॥
यस्मात्पुद्गलरूपा चन्द्रादीनां प्रभा न तद्धर्मः ।
ज्ञानं तु जीवधर्मः, ततस्तन्नियतोऽय नियमात् ॥ १७ ॥

---

१ घ सव्वे वि याणुमाईण २ अ सम्म ३ घ सुणेयव्व

जीवो य ण सव्वगओ ता तद्धम्मो कह भवइ बाही[1] ।
कह वाऽलोओ धम्माइविरहओ गच्छइ अणंते ॥ १८ ॥
तम्हा सरूवनिययस्स चेव जीवस्स केवल धम्मो[2] ।
आगारो वि य एयस्स साहु तग्गहणपरिणामो ॥ १९ ॥
एयम्मि भवोवग्गाहिकम्मखयओ उ होइ सिद्धत्त ।
नीसेससुद्धधम्मासवणफलमुत्तम नेय ॥ २० ॥
इति केवलज्ञानविंशिका अष्टादशी ॥ १८ ॥

सिद्धाण च विभत्ती तहेगरूवाण वीअतत्तेण[3] ।
पन्नरसहा पन्नत्तेह भगवया ओहिभेएण[4] ॥ १ ॥
तित्थाइसिद्धभेया सघे सइ हुति तित्थसिद्ध त्ति ।
तदभावे जे सिद्धा अतित्थसिद्धा उ ते नेया ॥ २ ॥
तित्थगरा तस्सिद्धा हुति तदन्ने अतित्थगरसिद्धा ।
सगबुद्धा तस्सिद्धा एव पत्तेयबुद्धा वि[5] ॥ ३ ॥

जीवश्च न सर्वगतस्तत्तद्धर्म कथं भवति बहि ? ।
कथं वाऽलोको धर्मादिविरहतो गच्छत्यनन्ते ॥ १८ ॥
तस्मात्स्वरूपनियतस्यैव जीवस्य केवल धर्म ।
आकारोऽपि चैतस्य साधु तद्ग्रहणपरिणाम ॥ १९ ॥
एतस्मिन्भवोपग्राहिकर्मक्षयतस्तु भवति सिद्धत्वम् ।
नि शेषशुद्धधर्माऽऽसेवनफलमुत्तम ज्ञेयम् ॥ २० ॥
॥ इति केवलज्ञानविंशिका अष्टादशी ॥

सिद्धाना च विभक्तिस्तथैकरूपाणां विदिततत्त्वेन ।
पञ्चदशधा प्रज्ञप्तेह भगवतौघभेदेन ॥ १ ॥
तीर्थादिसिद्धभेदा सङ्घे सति भवन्ति तीर्थसिद्धा इति ।
तदभावे ये सिद्धा अतीर्थसिद्धास्तु ते ज्ञेया ॥ २ ॥
तीर्थकरास्तत्सिद्धा भवन्ति तदन्येऽतीर्थकरसिद्धा ।
स्वकबुद्धास्तत्सिद्धा एव प्रत्येकबुद्धा अपि ॥ ३ ॥

---

१ क घ कह वालाओ धम्माइविरहओ २ क धम्मा ३ क वीउतत्तेण, ख वीउतत्तेण, घ वीओतत्तेण ४ ख ओहिसेएण, घ ओहिभेएणं ५ कं ख घ सयंबुद्धा

इय बुद्धबोहिया वि हु इत्थी पुरिसे णपुंसगे चेव ।
एवं सलिंगगिहिअन्नलिंगसिद्धा मुणेयव्वा ॥ ४ ॥
एगाणेगा य तहा तदेगसमयम्मि हुंति तस्सिद्धा ।
सेढी केवलिभावे [1]सिद्धी एते उ भवभेया ॥ ५ ॥
पडिबंधगा ण इत्थ सेढीए हुंति चरमदेहस्स ।
थीलिंगाईया वि हु भावा समयाविरोहाओ ॥ ६ ॥
नवगुणठाणविहाणा इत्थीपमुहाण होइ अविरोहो ।
समएण सिद्धसंखाभिहाणओ चेव नायव्वा ॥ ७ ॥
अणियट्टिबायरो सा सेढिं नियमेणमिह समाणेइ ।
तीए य केवलं केवले य जम्मक्खएण सिद्धी ॥ ८ ॥
पुरिसस्स वेयसंकमभावेण इत्थ गमणिगाऽजुत्ता ।
इत्थीण वि तब्भावो होइ तया सिद्धिभावाओ ॥ ९ ॥

इति बुद्धबोधिता अपि खलु स्त्री पुरुषो नपुंसकश्चैव ।
एवं स्वलिङ्गगृहान्यलिङ्गसिद्धा ज्ञातव्याः ॥ ४ ॥
एकानेकाश्च तथा तदेकसमये भवन्ति तत्सिद्धाः ।
श्रेणि केवलिभावे सिद्धिरेते तु भवभेदात् ॥ ५ ॥
प्रतिबन्धका नाऽत्र श्रेण्या भवन्ति चरमदेहस्य ।
स्त्रीलिङ्गादिका अपि खलु भावाः समयाविरोधात् ॥ ६ ॥
नवमगुणस्थानविधानात् स्त्रीप्रमुखाणां भवत्यविरोधः ।
समयेन सिद्धसंख्याऽभिधानत एव ज्ञातव्या ॥ ७ ॥
अनिवर्तिबादरः स श्रेणिं नियमेनेह समानयति ।
तस्याश्च केवलं केवले च जन्मक्षये सिद्धिः ॥ ८ ॥
पुरुषस्य वेदसंक्रमभावेनात्र गमनिकाऽयुक्ता ।
स्त्रीणामपि तद्भावो भवति तदा सिद्धिभावात् ॥ ९ ॥

[1] प सिद्धा एते उ भवे भेया [2] घ ध णायव्वो

लिंगमिह भावलिंग पहाणमियर तु होइ देहस्य ।
सिद्धी पुण जीवस्सा तम्हा एय न किंचिदिह ॥ १० ॥
सत्तममहिपडिसेहो उ रुद्दपरिणामविरहओ तासिं ।
सिद्धीए इट्ठफलो न माउणित्थीण पडिसेहो ॥ ११ ॥
उत्तमपयपडिसेहो उ तासिं सहगारिजोगयाऽभावे ।
नियवीरिएण उ तहा केवलमवि हदि अविरुद्ध ॥ १२ ॥
वीसित्थिगा उ पुरिसाण अट्ठसयमेगसमयओ सिज्झे ।
दस चेव नपुसा तह उवरिं समएण पडिसेहो ॥ १३ ॥
इय चउरो गिहिलिंग सलिंगसिद्धे सय च अट्ठहिय ।
विन्नेय तु सलिंगे समएण सिज्झमाणाण ॥ १४ ॥
दो चेवुक्कोसाए चउरो जहन्नाइ मज्झिमाए य ।
अट्ठाहिग सय खलु सिज्झइ ओगाहणाइ तहा ॥ १५ ॥

लिङ्गमिह भावलिङ्ग प्रधानमितर तु भवति देहस्य ।
सिद्धि पुनर्जीवस्य तस्मादेतन्न किंचिदिह ॥ १० ॥
सप्तममहीप्रतिषेधस्तु रौद्रपरिणामविरहतस्तासाम् ।
सिध्या इष्टफलो न साध्वीना स्त्रीणा प्रतिषेध ॥ ११ ॥
उत्तमपदप्रतिषेधस्तु तासा सहकारियोग्यताऽभावे ।
नीजवीर्येण तु तथा केवलमपि हन्त अविरुद्धम् ॥ १२ ॥
विंशति स्त्रियस्तु पुरुषाणामष्टशतमेकसमयत सिध्येत् ।
दशैव नपुंसास्तथोपरि समयेन प्रतिषेध ॥ १३ ॥
इति चत्वारो गृहिलिङ्गे स्वलिङ्गसिद्धे शत चाष्टाधिकम् ।
विज्ञेय तु स्वलिङ्गे समयेन सिध्यमानानाम् ॥ १४ ॥
द्वावेवोत्कर्षेणतश्चत्वारो जघन्यतो मध्यमया च ।
अष्टाधिक शत खलु सिध्यत्यवगाहनया तथा ॥ १५ ॥

१ घ च सत्तममहिपडिसेहे   २ क घ च उत्तमसिवपडिसेहो;

एसो पुण सव्वो वि हु निरइसओ एगरूवमो चेव ।
स व्वावाहाकारणखयभावाओ तहा नेओ ॥ ८ ॥
न उ तह भिन्नाण चिय सुक्खलवाण तु एस समुदाओ ।
ते तह भिन्ना सतो खओवसम जाव ज हुंति ॥ ९ ॥
न य तस्स इमो भावो न य सुक्ख पि हु पर तहा होइ ।
यहु विसलवसंविद्ध अमय पि न केवल अमय ॥ १० ॥
सव्वद्धासपिंडणमणतवग्गमयण च ज इत्य ।
सव्वागासामाण चऽणततद्दसणत्थ तु ॥ ११ ॥
तिन्नि वि पएसरासी पगाणता तु ठाविया हुंति ।
हंदि विसेसेण तहा अणतया ण तया सम्म ॥ १२ ॥
तुल्ल च सव्वहय सव्वेसिं होइ कालभेए वि ।
जह ज कोडीसत्त तह छणभेए वि सुहुममिण ॥ १३ ॥

एष पुन सर्वोऽपि हि निरतिशय एकरूपश्चैव ।
सर्वाऽऽबाधाकारणक्षयभावात्तथा ज्ञेय ॥ ८ ॥
न तु तथा भिन्नानामेव सौख्यलवाना त्वेष समुदाय ।
ते तथा भिन्ना सन्त क्षयोपशमं यावद् यद्भवन्ति ॥ ९ ॥
न च तस्याय भावो न च सौख्यमपि खलु पर तथा भवति ।
यद् विषलवसविद्धममृतमपि न केवलममृतम् ॥ १० ॥
सर्वाद्धासपिण्डनमनन्तवर्गभाजन च यदत्र ।
सर्वाकाशामान चानन्ततद्दर्शनार्थं तु ॥ ११ ॥
त्रयोऽपि प्रदेशराशय एकान्तास्तु स्थापिता भवन्ति ।
हन्त विशेषेण तथा अनन्तता ननु तदा सम्यक् ॥ १२ ॥
तुल्य च सर्वथेद सवषा भवति कालभेदेऽपि ।
यथा यत्कोटिसत्त तथा क्षणभेदेऽपि सूक्ष्ममिदम् ॥ १३ ॥

१ क एगरूवमो   २ अ सव्वागासमाग चणत   क सव्वायासामाग चणतद्दसणत्थ तु ।   घ च सव्वागासामाण च ण तद्दसणत्थ तु ॥

सव्वं पि कोडिकप्पियमसमंजठवणाइ जं मवे ठविरं ।
तत्तो तस्सुहसामी न होइ इह भेयगो कालो ॥ १४ ॥
जइ तत्तो अहिग खलु होइ सरूवेण किंचि तो भेओ ।
न वि अज्जवासकोडीमयाण माणम्मि सो होइ ॥ १५ ॥
किरिया फलसावेक्खा ज तो तीए ण सुक्खमिह परम ।
तम्हा मुगाइभावो लोगिगमिव जुत्तिओ सुक्ख ॥ १६ ॥
सव्वुसगवावित्ती जत्थ तय पंडिएहिं जत्तेण ।
सुहुमाभोगेण तहा निरूवणीय अपरतत ॥ १७ ॥
जत्थ य एगो सिद्धो तत्थ अणता भवक्खयविमुक्का ।
अन्नुन्नमणावाह चिट्ठंति सुही सुह पत्ता ॥ १८ ॥
एमेव लवो इहरा ण जाउ सत्ता तयतरमुवेइ ।
एगेए तह भावो सुक्खसहावो कह स भवे १॥ १९ ॥

सर्वमपि कोटिकल्पितमसमवस्थापनया यद्भवेत्स्थापितम् ।
ततस्तत्सुखस्वामी न भवतीह भेदक काल ॥ १४ ॥
यदि ततोऽधिक खलु भवति स्वरूपेण किंचित्ततो भेद ।
नाप्यार्यवासकोटिमृगाणा माने स भवति ॥ १५ ॥
क्रिया फलसापेक्षा यत् ततस्तस्या न सौख्यमिह परमम् ।
तस्मान्मृगादिभावो लौकिकमिव युक्तित सौख्यम् ॥ १६ ॥
सर्वापसर्गव्यावृत्तिर्यत्र तत्पण्डितैर्यत्नेन ।
सूक्ष्माऽऽभोगेण तथा निरूपणीयमपरतन्त्रम् ॥ १७ ॥
यत्र चैक सिद्धस्तत्रानन्ता भवक्षयविमुक्ता ।
अन्योन्यमनाबाध तिष्ठन्ति सुखिन सुख प्राप्ता ॥ १८ ॥
एवमेव लव इतरथा न जातु सत्ता तदन्तरमुपैति ।
एकैकस्तथा भाव सौख्यस्वभाव कथ स भवेत् ॥ १९ ॥

१ घ च न हि अज्जवासकोडीमयाणमि सो होइ । २ क फलसाविक्खे, घ साविक्ख ३ अ घ अपरतित । ४ घ च एमेव भवो ५ घ एगए तहभावो

तम्हा तेसिं सरूवं सहावणिययं जहा उण स मुत्ती ।
परमसुहाइसहावं नेयं एगंतभवरहियं ॥ २० ॥
॥ इति सिद्धसुहविंशिका विंशतितमी समाप्ता २० ॥
कृति सिताम्बराचार्यहरिभद्रसूरेर्धर्मतो याकिनीमहत्तरासूनोः ॥
काऊण पगरणमिणं जं कुसलमुवज्जियं मए तेण ।
भव्वा भवविरहत्थं लहंतु जिणसासणे बोहिं ॥
इति श्रीविंशतिविंशिकाप्रकरणं समाप्तम् ॥ ग्रन्थाग्र ५०७ श्लोका ॥

तस्मात्तेषां स्वरूपं स्वभावनियतं यथा पुनः सा मुक्तिः ।
परमसुखादिस्वभावं ज्ञेयमेकान्तभवरहितम् ॥ २० ॥
॥ इति सिद्धसुखविंशिका विंशी समाप्ता ॥
कृत्वा प्रकरणमिदं यत्कुशलमुपार्जितं मया तेन ।
भव्या भवविरहार्थं लभन्तां जिनशासने बोधिम् ॥
इति श्रीमद्धरिभद्राचार्यकृतविंशतिविंशिकाप्रकरणस्य
अभ्यङ्करकुलावतंसवासुदेवात्मजकाशीनाथेन रचिता
गीर्वाणभाषाच्छाया समाप्ता ॥

हरिभद्रसूरिवर्यैः कृतविंशतिविंशिकाप्रकरणस्य ।
ग्रन्थस्य मयाऽऽरब्धा च्छाया गीर्वाणभाषायाम् ॥ १ ॥
अब्धीपुत्रसुरभामितशाके पुण्याख्यपत्तने सैषा ।
कार्तिकशुक्लप्रतिपदि पूर्णाभूद्भास्करस्य दिने ॥ २ ॥
स्वल्पाक्षरैरतिमहान् सद्ग्रन्थोऽर्थोऽत्र सारवान् कविना ।
गाढत्वाद्दुरधिगमोऽनवधानाल्लेखकाना च ॥ ३ ॥
स्पष्टीकृतो मयाऽऽप्तमटीकाग्रन्थावलोकनापूर्वम् ।
परिभान्यतां बुधजनैः सूच्यन्तां चार्थभेदास्तु ॥ ४ ॥

NOTES.

CHAPTER I

St 1 जहत्थियवत्थुवाइ (Sk. यथास्थितवस्तुवादिने) who describes the various things as they are known i e in the right way पयत्थे (Sk. पदार्थान्) things

St 3-4 The argument here is— hat it is prop r that a thing which on account of its excellence is described and practised by many should also b described and practised by others The fact that it is already desc ibed and practised by some should not be an embargo upon others If it acts as a preventive there is a fear that excellent actions and accounts would soon be extinct The reading सव्वेण वन्नो ण तायव्वो has to be explained by taking सिया (Sk. स्यात्) understood after तायव्वो If it be held that repetition is improp r then Religion too because it is followed by some would no longer be necessary to be followed by others The text perhaps might have been सव्वेण वन्नो पुण तायव्वो —(is observed by many and should also be observed by many)

St 5 आसायणाओ (Sk आशातना) disrespect Besides, if good practices be not followed there would arise the sin of disrespecting great personalities of the past अन्ने appears to be used for अन्न (Sk. अन्यत्) The word अन्न may refer to another view, अन्ने being equivalent to अन्ये तदानि

St 6 The pronoun तेसिं refers to गुरुसमीवगा in the last stanza. The word आसेविय (Sk आसेवित) can be taken as Nom Sing with the case ending omitted, and it can be connected with जुत्त The general sense of the stanza would be Out of great reverence for them and for the sake of securing benefit by virtue of one s own spiritual strength, it is but proper to have this service done to them who have spent a long time at the preceptor s place The

reading पुणि means who have seen the religious at the preceptor's place. The word अरणिय मध्ये — also be taken as a compound connected with ण्टे, I ca s (Sk सु) refers to service of these great sag'

St 7 10 The general sense is as follows. Ant a much as the contents of the present work are extra from the Scriptures there is evidently no destructive the Scriptures the present attempt is only a result of curiosity to see a part of the contents of the Sc There is only one fault in doing the present work caused to bad per on but that also will not occu result of the good arising from the work. Writing with pure and clean mind is always said to be faultless Scriptures if it were not so ther was no reason why Chadmastha sages fir t attempted to write such thin छउमत्थ are persons whose अ ... not annihilated therefore who have not got the Kevalajnana.

St. 11.15 Here are enumerated the names of the twenty Chapters which give an idea of the contents of the book

St 18 Here are given the necessary mental factors for the correct knowledge of things. They are — partial attitude म ... (Sk मध्यस्थता) regularity proper application of intellect and lastly a sincere keen ne s to know ... (Sk तथ्य) is known.

St 19 20 The stanzas describe the characteristic features of the behaviour of a true pupil — गुरुकुलवास service of per ons superior in merit true obedience to them, and working according to one's abilities for the good of the monks and helpless persons. These form the goal of the meritorious person (भव्य) living the last existence in the current of Worldly Life पायय (Sk. प्राप्य) the Goal. एसो refers to भव्य

CHAPTER II

St. 1 There is given here the theme of the Second Chapter viz to prove that the world which is made up of Five Entities is beginningle s and not created by any superhuman agen the proof being supplied by the authority of word

St. 2 There are given here the 5 Entities धम्म अधम्म आगास जीव and पुग्गल with their distinctive characteristics—गति, ठिति अवगाह उवओग and गहण

St. 3-4 The stanzas lay down that the five entities by their very nature are devoid of b ginning and end although they have various transformations or developments one development causing the otl er yet never does any one of the five entities get transformed in o another There is also no ab olute ab ence of these entities cha a cte ised by their absolute disappearance thus these five things are beginningless bu capable of transformation

St. 5 The word प्पद्दसं (अ अद्दस्सं) is connected with असुरा in the next lin E en though things by nature develop into various tran formations it is not proper to attribute a beginnin (आदिमत्त) to them, as beginning (पुर्वं ए आदित्त) necessarily r quires a previous non exis ence which the entities canno be supposed to have

St. 6 The tue ry of the creation by परमपुरुष or Highest Bein is refuted here by th us ial pair of a guments of (i) the vara having no po sible m otive (प्रयोजन) for creation, ar 1 (ii) there o ing no nece sa y equipment (उपकरण) fo creation w th l in j st as the staff to wheel the ex th e w th the p ter

St. 7 The expres on here in this and in the stanz s tha follow is a little b t obscure The mea ing possibly is t—and, n t that t e th ings always are present (in one a id the same form) sometimes they do disappear (in that

racterized by the current of worldly life (प्रवाह) without which his true nature as being absolutely pure cannot be adequately borne out

St. 13 The Bondage of Soul is beginningless and yet terminable as in other systems of Indian philosophies It is however looked upon as caused inasmuch as it has its existence dependent upon several factors such as impurity and the like The causation here is only by way of dependence (प्रत्ययत्व) and not by way of origination It has been necessary to admit the kritakatva or creation of Bondage in spite of the well known contradiction between beginninglessness and production, as in case the bondage be admitted as uncaused it would be unterminable

St 14 The Stanza in the first line states as an instance, that भव्यत्व (the blessedness and purity) which is possessed by the soul as its natural characteristic is uncaused by anything and is yet terminable and raises a question why bondage should also not be uncaused and yet terminable The second line gives the answer by stating that bondage is defined as connection between action and its result and hence it is necessarily a thing that is produced

St 15 This stanza further explains the variety noticed in the innate characteristics of things which is unaccountable as forming the very nature of things The Liberation for example is eternal although caused.

St. 16 The stanza states several instances to the point अदीक्षा (अदिक्षता) i e the absence of the order of the monk or worldliness is also in a way beginningless and yet terminable Similarly there are the seed of worldy life animal craving and Nescience—all denotable by the word सहजमल innate impurity—beginningless and yet terminable

St 17 The word एष refers to सहजमल This innate impurity is nothing else but the connection of Jiva

Karma When this seed is no more there results knowledge characterized by the blessed thoughts of the Eternally Emancipated (सिद्धभावगा)

St. 18-19 In the words अगाविय अगे तम आसि' there is referred to here the highly philosophical Brahmana passage तम आसीत्तमसा गूढमग्रे प्रकेतम् (तै ब्रा II 8 9) there was before creation only darkness clouded in darkness The statement of this passage and the like is disproved here on the ground that variety noticed so well in nature necessarily anticipates not one homogeneous primordeal substance but a variety consisting of primordeal sub stances and an agent to work changes in them If there be no causal agent there is no reason why the thing should not remain for ever as it is तत्सहावत्त can be explained as तत्त्व स्वभावत्व इण refers to मक्खीज सावहिय (Sk सावधिकं) termin able णीइ (Sk नीत्या or न्यायेन)

CHAPTER III

There are described in this chapter some social practices and observances based upon family traditions and customs of the country The sacred literature is seen to have authorized some of them i e some practices are शास्त्र सिद्ध while others are अनिरूढ i e regarding them it is silent

St 1-2 आवेणिगाइरूवा (Sk आवणिकादिरूपा) Of the nature of practices limited by continuous observance The word वेणि (lit braid of hair stream) appears to be used here in the sense of current or continuous stream and the preposition आ as explained in the next stanza is used in the sense of मर्यादा (limitation) विविहग्गन्थोइया (Sk विचित्रग्रन्थोदिता) described in various authoritative (non scriptural) books There are described in the present chapter two kinds of popular practices (1) traditional practices i e practices

based upon long standing usage and (ii) authorized practices i e practices prescribed in different non scriptural books which are looked upon as authorities in profane matters by different people Various instances are given below some of which have now been obscure on account of those practices being no longer seen तम्मज्जायाए (Sk तन्मयादया) as limited or restricted by the long standing nature or tradition only of those practices or usages

St 3—10 These stanzas give some instances of traditional practices such as (i) lighting of the lamp and not of domestic fire after sunset, (ii) worship of constellations in the evening, (iii) remembrance of chaste women and worship of the holy men in the morning (iv) remembrance of domestic deities and pressing of the left thumb against the forehead at the sight of an ugly thing (v) folding of the hands at the sight of the auspicious (vi) expression of good wishes to boys by sending various presents of sweetmeats etc and to girls by sending nuptial toys etc and lastly there are given the various practices observed by women अभिसयरन्यि = अभिशास्त्रपतित falling within the purview of authoritative books i e obeying the directions given in the authoritative books सइसरणाइ stands for Sk सतीस्मरणादि remembrance etc of holy and chaste women Compare the often quoted verse—अहिल्या द्रौपदी सीता तारा मन्दोदरी तथा etc पुण्णणिम्मणाइ (Sk. पुण्यनिर्माणादि) manifestation of holy thoughts or wishes पहेणग is a Deshi word in the sense of presents especially presents of sweetmeats The reading तहाघाणे (Sk. तथा आघ्राणे), may mean so also regarding scents Stanza 7 is obscure in sense which possibly may be—'Various are the tastes (परिच्छा Sk परीप्सा) of boys or different are the tests [परिच्छा=Sk परीक्षा] with different boys regarding their various occupations as can be noticed by a man who wants to give a good present (परदानजानगुणेन) to deserving boys on appropriate

occasions in accordance with their appreciation Stanza 8 also is not very clearly worded रइमगम° (Sk. रतिसंगमसत्पमदनादाभे) by means of ointments etc useful for amorous sports Stanzas 9 and 10 are very obscure in sense They describe practices of women and their duties in the hou ehold such as (1) putting their mind in the various objects of enjoyment (2) propitiation of the husband with sincerity (3) cleaning the bowels on non agricultural soil and last but not the least (4) preservation of chastity (अत्तन शीलरक्षा) (5) taking drink and food after bath [the reading मुण° for ण्हत° may mean — cleaning of the various things (द्रव्ये) with water and the various vows about bath] (6) disinclination to show their face by covering it with a garment (वस्त्रेन वदनत्याग) and (8) praises of deities on proper occasions (वेलासु च स्तवनादि) The reading अणुव्वरि is conjectural. All copies read अणुव्वरि ॰

St 11—12 The e stanzas refer to the duties laid down in various books for different castes (वर्ण) as also for different stages of life (आश्रम) जयणा (Sk यतना) effort perseverance striving The line अब्भुदय means—All these practices and regulations no doubt lead to worldly pros[illegible] in the end they are found bitte[illegible] considered ([illegible]

and aversion also lies in these very objects and arises out of them when the sense of foolish fondness for them is abandoned To illustrate this fact the instances of three types of people—(*a*) of people in pursuit of truth (*b*) of people observing partial abstinence (दशानभोग) and (*c*) of monks sometimes immerged in worldly matters are given.

St 16 वारिज्ज is a Deshi word in the sense of marriage सोय stands for Sk शौच purity cleanliness There may be read the word असोय (Sk. अशौच) also सूयग stands for Sk सूतक impurity caused by birth or death

St 17 The meaning of the stanza is obscure सुरा a kind of wine which is avoided even by some drunkards is acceptable to some people by virtue of their family religion or the Kula or Sākta religion of which they are the followers This wine although it is condemned by the Aryans is hence abandoned by women only The reading इत्थिपणतुज्झियव्वा may mean it should be pressed or extracted by women. Of कौलिगाम अर्थशास्त्र The wording अगज्जविइ is obscure It may only mean अनायाऽपीह although mean or low The reading आणविज्जइ might mean आज्ञाप्यते is prescribed मेरा may stand for Sk मर्यादा or मदिरा

St 18 The words गण गोट्ठी, घडा, पेडग and जड all mean groups of people of smaller and smaller size The word जड also means 'people living on pictures पाणापडिसेह (Sk पानाप्रतिषेध) Non-prohibition.

St 19-20 Whatever is enjoined by Scriptures does not necessarily lead to Emancipation some actions lead to Emancipation when there is the proper mental attitude (आसय) and some lead to the same indirectly *i e* through others. The religious practices (धम्म) should be pure in three respects विसय (the object) सरूव (nature) and अणुबंध (result or connection with fruit) And every religious activity is elegant provided it is placed in Emancipation *i e* is directed towards Emancipation

CHAPTER IV

The fourth chapter logically proves the presence of the last existence which immediately precedes Emancipation and in which every activity of the human being is directed towards the Achievement of his object viz मोक्ष This existence is called चरमपरिवर्त known also as अपुनर्बन्धक or निवृत्ताधिकारप्रकृति This चरमपरिवर्त marks the beginning of the real spiritual progress (आध्यात्मविकास) when मोह no longer suppresses the spiritual progress but is capable of being itself suppressed by spiritual progress

St 1-2 निच्छयओ (Sk निश्चयत निश्चयनयेन) in the strict philosophical language St 2 states that the essential condition for this last stage to achieve its end is the complete removal of mental dirt which is comparable to the germ of a serious disease which cannot be cured unless the germ is removed however careful in eating etc the patient may be

St 3-8 These stanzas explain the nature and the origin of the various existences previous to the चरमपरिवर्त which differ from each other in accordance with the influx of Karma particles (पुद्गल) in the soul It is the very nature of Karma particles to enter the soul similarly it is the very nature of the Soul to admit Karma particles this being so by logical reasoning (नीत्या) it follows that a stage is sure to come when both the Soul and Karma may get their respective powers exhausted and the soul would be almost free from the bondage of Karma. The natural tendency of the Soul to receive Karma is called the Innate impurity (सहजमल) while the disappearance of the impurity is called भव्यत्व which is the natural condition of the Soul A man is said to be grounded in pure religion when this innate impurity is removed and when he looks upon good things good and bad things as bad.

St 9-12 These stanzas state that the souls possess the power of transmigration by virtue of which they see bad (हेय) things as good or acceptable (उपादेय) just as a boy possessed of the power of brisk movements sees stationary objects as moving Just as time lessens the power of brisk movements in the boy similarly there also takes place the gradual loss of the power of transmigration in the case of the soul and a man looks upon good things alone as good There are other factors also besides time causing the loss of the power, but time is no doubt the chief factor

St 14—15 There are given in this stanza five representative views regarding causality in the Universe Some people hold that time alone such as spring, autumn etc is the cause of things like fruits flowers etc in the Universe Another set of philosophers says that nature alone is the cause of things like flying of birds or running of horses or talking of men etc in the world Still another group looks upon predestination as the sole cause of everything Some others say that people's past actions are responsible for the present fruits while still others say that it is the soul alone that is the cause Individually each of these views is unsound and heretic (मिच्छत) but all these combined represent the real philosophical attitude (सम्मत्त) regarding causality taken by the Jain Philosophers The famous instance to explain this combination as the cause is the cooking of the मुद्ग corn preparation Verse (14) occurs in Sanmatitarka (III-53) from which it is possibly borrowed while a similar verse occurs in the Svetasvataropanisad (I 2) showing clearly the existence of philosophers holding these views in India in very ancient times

St. 16-18 The general argument contained in these verses can be summed up as follows —Bhavyatva or Fitness for Emancipation, as is well known in Jainism, is

nothing else but the acquisition of the Right Path Perfection of course depends upon all the factors like time etc quoted above The mutual dependence obtaining in the case of all the 5 causes quoted above is proved on the analogy of the dependence of the disappearance of अनन्ता on time as proved above in Stanza 13 Besides भव्यत्व or Fitness too differs with different individuals as all the causal factors such as time and others do not work alike in the case of all Were they to work alike every one would have the same kind of faith knowledge character etc a fact which is not supported by our actual experience The causality of the various factors should be proved by thinking on the following lines—this is evidently not the cause of that or this cannot be said to be undiscordant (or similar) with that or because this is the cause of that therefore that should be like this and so on

St 19-20 The stanzas state that religiously speaking all conditions previous to the चरमपरिवत (the life or existence immediately preceding Emancipation) can be described as only a sort of childhood of the worldly migratory life of the soul while the चरमपरिवर्त can in fact be said to be the youth as it is in this latter stage that there increases the liking for Religion

---

CHAPTER V

Religious life is described in this chapter metaphorically as a tree and there are discussed here the causes of the true religious life

St 1—6 The word एस refers to धम्मराग mentioned in the last stanza of the fourth chapter This love of religious life grows gradually like a tree which invariably begins

with the sprout and ends with the fruit The seed of this Tree of Religion is the desire of the soul to do religious action with a mind which is full of respect and which praises the pure. The continuation of the desire is the sprout, the seeking of remedies to fulfil the desire is the stem acting according to the desire constitutes the leaves while the union with a worthy preceptor is the flower and his beneficial instruction constitutes the coveted fruit

St 7 The idea possibly here is that the acquisition of this fruit does not necessarily entail endless time for this whole long process in one stage of life also this is possible as in a stage there can in fact be innumerable units of time which can well nigh bring about the fruit (Cf विशेषावश्यकभाष्य St 625 also आवश्यकनिर्युक्ति St 36)

St 8—9 The word ग्यातमहाव may be taken in the sense of एकान्ताग्रह inclination to heretical doctrines and चार may mean getting free from them The general idea of the two stanzas appears to be as follows —The presence of intervals or otherwise (i e close proximity) between the successive stages of the growth of this tree of religion depends upon the nature of the अभव्यत्व or want of spiritual progress of the Bhavya or Religious Souls without doing injustice in any way to the natural tendency of the soul towards एकान्तवाद The more the highly philosophical अनेकान्त method is adopted and high spiritual progress is made, the more the interval becomes short and short Want of the proper Religious Attitude (अभव्यत्व) similarly, which presupposes for its causes time destiny past deeds and human exertions has got its nature similar to the nature of the causes and hence it is really dependent upon the causes

St. 10-15 These stanzas briefly refer to the natures of destiny, past activity and exertion and show how they

mutually depend upon each other and how it is, in fact that the past action comes to be termed upon as destiny as well as effort of the soul The general idea is as follows —What is to happen does happen destiny and effort are never at variance (10) Effort always is directed in accordance with the course of destiny Although result of course belongs to both fate and exertion still sometimes people labouring under misunderstanding say that it is only due to exertion (11) Result is always a mixed result and whatever is caused by both people however sometimes attribute to fate alone the real philosophical viewpoint (निश्चयनय) would however lay down that everything depends upon both (12) If this were not so the result would be absolutely uncaused not a single thing being the result of fate alone or effort alone (13) Fate and effort are besides not altogether detached past action bearing wonderful result is destiny or fate while the bringing about of the fruit with the instrumentality of time and other factors is manly effort or पुरुषकार (14) Thus fate and effort are admitted on the strength of their mention in Scriptures and logical arguments they are mutually dependent one of the two being subordinate to the other as occasion requires (15)

St 16-20 There are given here two stages in the life of Worldly Existence personified the stage before the rise of the Seed of Religion being called childhood while the one after the rise being called youth In the activities of childhood time is the preponderent factor while in those of youth mental activities form the preponderent factor Just as a child loves playing in dust in his childhood similarly in this childhood of worldly existence also there is impurity of action

---

CHAPTER VI

St 1 एमो refers to Pure Religiousne s (शुद्धधर्म) mention ed in the last stanza of the previous chapter This शुद्धधर्म is nothing but सम्यक्त्व which is of the nature of the auspicious development of the soul by means of अपूर्वकरण by the destruction of the maximum time of the duration of the several Karmas There are mentioned three Karanas or successive stages of spiritual development in the case of भव्य souls viz यथाप्रवृत्तकरण अपूर्वकरण and अनिवृत्तिकरण as against the first (यथाप्रवृत्त) alone in the case of अभव्य souls यथाप्रवृत्तकरण is the ordinary routine development of the soul going on from beginningless time by the gradual slow annihilation of Karma अपूर्वकरण is the sudden extraordinary spiritual deve lopment due to the special power of the soul enabling the soul to break the knot of Karma (कर्मग्रंथि) अनिवृत्तिकरण is the spiritual development which enables the soul after the knot of Karma has been snapped to get the सम्यग्दर्शन at which the soul aims अपूर्वकरण is define l as "स्थितिघातरसघातगुणश्रेणिगुणसंक्रमापूर्वस्थितिबन्धलक्षणानां पञ्चानामर्थानां प्राग्अप्रवृत्तानां करणं यत्र तदपूर्वकरणं अष्टमगुणस्थानकम्" in धर्मबिन्दु VIII 5 Compare also योगबिन्दु Stanzas 264 267 The अपूर्वकरण is also called भावदानि or भावयज्ञ (See योगबिन्दु 280)

St 2-6 The period of the duration (स्थिति) of the 8 kinds of Actions is stated here The first 3 and the eighth Karma last for a maximum period of 30 crores of crores of Sāgaropamas अयराण (Sk. अतराणां) अयर means सागरोपम सागरोपम possibly stands for Sk स्वयंकृता It is not possible for one to get this सम्यक्त्व unle s the आयुष्कर्म is eliminated It is only after the destruction of the आयुष्कर्म, that the अपूर्वकरण enables one to get सम्यक्त्व The first half of stanza 5 is identical with the first half of St 105 of आवश्यकनिर्युक्ति of which the second line runs as जीवो न लहइ सामाइय चउण्हं पि एगयरं। For the maximum time limit of the 8 Karmas see विशेषावश्यकभाष्य St

1187 88 The first half of St 6 is identical with the first half of St 105 of आवश्यकनिर्युक्ति which has the latter half as काऊण सागराणं न रहइ चरणमणगारे Cf विशेषा॰ St 1194 1201

St 7-8 These stanzas are identical with stanzas 1202 and 1203 of the विशेषावश्यकभाष्य They also occur in पञ्चाशक (123-4) For explanation of these stanzas see note above on stanza 1 Our author has apparently quoted the several stanzas here from आवश्यकनिर्युक्ति and विशेषावश्यकभाष्य The first (प्रथम) Karana remains so long as there is the knot of Karma the second (बीअ) Karana obtains when the soul breaks the knot of Karma (अपूर्वं गमनिवर्तनं नीतस्य द्वितीयं) while the third Karana obtains when the soul is prone to सम्यक्त्व

St 9-17 The condition of the soul after the obtainment of complete spiritual purity (सम्यक्त्व) is described here सामल (read as चामल in some manuscripts) stands for Sk. श्यामल black सुहम्म stands for मोक्ष (Liberation) दुहावि (Sk द्विधापि) of both the kinds possibly bodily and mental Staza 14 frequently occurs in commentary literature and *is possibly a quotation from some standard source* विसुत्तिया (Sk. विस्रोतसिका) going astray (विमार्गगमन) Stanza 16 raises a doubt here as to how this सम्यक्त्व is possible when there is not the cessation of the first four varieties of the कषायs viz अनन्तानुबन्धि which cessation is in fact the pre requisite for सम्यक्त्व The explanation is as usual given by saying that the description of सम्यक्त्व given above cannot be strictly speaking (निश्चयनयेन) the description of सम्यक्त्व which is given in the Sutras like आवश्यक and others. This description pertains only to its general character (तद्विषयापेक्षया) as can be given in popular language (व्यवहारनयेन) such as "these and other features are noticed in this सम्यक्त्व and therefore they should be stated (वाच्य) तव्विसयविक्खाए stands for Sk तद्विषयापेक्षया वच्चुत्ति stands for Sk वाच्य इति

St. 18. शम, संवेग निर्वेद अनुकम्पा and आस्तिक्य *are the five* properties of सम्यक्त्व which are obtained of course in the

reverse order i. e आस्तिक्य (faith) first and शम last. पच्छाणुपु व्वी reverse order

CHAPTER VII

St 1 There are mentioned here in this stanza three kinds of charities or endowments—(1) of (right) knowledge (2) of security and (3) of religious utility

St 2—5 The first kind of charity is described here with special features of the donor and the donee सिरा stands for Sk शिरा underground stream or current Cf योगबिन्दु St 345 and 349 आइ Sk आय possibly means order क्रम सामाइ धम्मजणओ (Sk सामायिकधर्मजनक) The word साम is used here for सामायिक or समभाव or रागद्वेषरहितावस्था Cf Com on आवश्यकनिर्युक्ति St 114 अविणीयमाणवओ (Sk अविनीतमाणवकान्) The idea of mere exhaustion as the result of instructing a bad pupil and the illustration of the impossibility of preparing a bracelet (acc to the reading कडगे) or of an ornament (acc to the reading करणे) from iron are quite appropriate and exquisite

St 6-13 The second charity of safety (अभयदान) is said to be the best and therefore it is the best person that can bestow it If a man destitute of equanimity, were to bestow it, there results from it his own ruin The features of the best person are stated to be the correct knowledge of the precepts of Jina and secondly the practice of his method of behaviour The best अभयदान is that of security in this world and in the next i e heaven दिनुद्दालग taking back what is given The qualities—knowledge and compassion of the donor must be respectively accompanied by forgiveness and abstinence from sinful action. If the donor were not possessed of these virtues his donation would be as worthless and meaningless as the refusal to give made by a poor man who possesses nothing This endowment is the highest and its greatest donor, hence is the Lord

St 14—20 The third endowment viz. that of religious utility is described here It has the highest effect when it is given at the appropriate time with mind full of faith and respect and without doing the least injury to any The donor of it should be a man of means with satisfied dependents and attendants and compassionate by nature Even Tirthankaras have bestowed this as described in Scriptures Cf आवश्यकनिर्युक्ति (आगमोदय समिति Ed. p 266) Religion in fact begins with this kind of charity and when a man is fixed in this charitable disposition he becomes a man of character A man possessed of no character becomes surely possessed of it were he simply given to the habit of dedicating whatever he gets or has to his preceptor Cf भगवद्गीता—यत्करोषि यदश्नासि• (IX. 27)

CHAPTER VIII

Worship is of two kinds—द्रव्यपूजा and भावपूजा out of which the former alone is described in this chapter

St. 1—5 संभूओगरणपरिभेया (Sk सभूतापकरणपरिभेदा) possessed of different kinds by virtue of the various implements The three broad divisions of द्रव्यपूजा are named समन्तभद्रा सर्वमङ्गला and सर्वसिद्धिफला where body word and mind respectively are predominant The word ओचित्त possibly stands for औचित्य which is used in the sense of the appropriate mental attitude of औचित्यानुसारित्वात्—रावार्थे सूचित (po s सत्रा तेपूनि) वृत्तिप्रधानत्वात् (commentary on St 3-0 of योगबिन्दु) वायकिरिया is the same as वचनानुष्ठान which is defined as शास्त्रार्थप्रतिसंधानपूर्वं साधोः सर्वत्रोचितप्रवृत्तिर्वचनानुष्ठानम् cf षोडशक X. 6 वचनात्मिका प्रवृत्तिः सर्वत्रौचित्ययोगतो या तु। वचनानुष्ठानमिदं चारित्रवतो नियोगेन॥

St 6—7 The words पम्मायवस and इयरायवस are rather obscure. The word जायक may refer to the spiritual pro-

gress. Literally अनयक means releaser from the bondage The three अनयक s here may refer to the three Karanas but from what follows, it appears that the three अनयक s refer to three steps of spiritual progress in the life of a Srāvaka which brings him near the ग्रन्थिभेद इयरा refers to the second पूजा and इतरोग means the presence of the second Karana or अपूर्वकरण The three worships are indicative of the graded spiritual progress

St. 8—10 *The* ■ *stanzas describe in further details* the third पूजा which leads the souls beyond the first Karana (यथाप्रवृत्त) and brings him near the knot of Karma which is about to be broken. Complete religiousness (धम्ममात्र) proceeds from it the soul walks straight (उज्जुगाइभावो जायइ) and there no longer remains the contact of कम्म

St. 11-20 The word पवर॰ refers to the 5, 8 or all (*i e* possibly 16) implements or items of worship like scent, flower etc St 13 states that this worship may be offered by the householder himself or by the preceptor Stanzas 17 and 18 explain how this worship which is apparently only a small thing leads to a magnificent result by stating the axiom that a thing mixed with infinity becomes infinity and quoting as instances the water drop and the piece of copper that respectively mix with the sea and the acid only to become merged into them तरड is a Deshi word in the sense of a boat Stanza 17 occurs also in पञ्चाशक (191) and उपदेशपद (1023)

CHAPTER IX

This chapter describes the life and the characteristics of ■ Srāvaka or a truly religious person

St. 1-6 सत्तारम्भ (Sk. सत्तारम्भ) good or healthy activities For the details of the twelve vows of a householder and their violations, consult उवासगदसाओ Ch I and the Sanskrit

commentary thereupon. See also धर्मबिंदु Chapter III and पञ्चाशक X. The result of the strict observance of this householder's religion is of course the healthy (कुशल) internal (अंतर) development of the spirit. This development of course follows the clear understanding (अवगम) that the Karma particles (परिग्र) are different (पुहुत्त) from the soul, while this understanding is brought about by the observance of the various rites. इत्तर (Sk इत्वर) temporary.

St. 7-10 The stanzas state that the mere adoption of the householder's faith does not bring about the desired spiritual progress. It is the fixing or firmness (स्थिति) of the faith that brings it about. The firmness in spiritual[1] progress is brought about by the following general causes (1) the remembrance of eternal objects or constant remembrance of virtues (2) respect towards persons of merit (3) hatred for demerit (4) the contemplation on bad results of deeds (5) devotion to the Tirthankaras (6) waiting upon real and sincere monks (भावयति) and (7) a faith in high merits. There may be read अणिच्चसाइए instead of णिच्च॰ the word आणिचमइ standing for अनित्यभावना.

St. 11-20 There are described here the various activities and occupations for a religious householder which bring about the spiritual purity. Stanzas 11-20 occur in पञ्चाशक (I. 41-50) while stanzas 8 to 20 occur as stanzas 106 107 108 and 111-120 in श्रावकधर्मविधि. नवकार or नमोकार refers to the famous नमोत्थु णं passage. For details see विशेषावश्यकभाष्य St 2806. जहिय stands for जहिं (Sk यत्र) where. नवकारेण विबोह means getting up or leaving the bed with the recitation of the नमोकार passage.

The householder should often remember that he is a man of faith (श्रावकोऽहं) and he has got the vows (व्रतानि मे) to observe. He should have the कायिकादियोग. he should bow down to temples and renounce according to rites

संवरण means general self restraint विहिसुवर्णे stands for विधि-स्वपन explained as धर्मचिन्तया स्वपनं Cf धर्मबिन्दु III 42 इत्थीकले वरणे is to be connected with स्वरूपचिन्ता–the right conception about female form that it is only a lump of flesh etc. सुत्त विबुद्ध got up after sleep The word सुत्ताविउद्ध stands for Sk श्रुतावबुद्ध enlightened by the study of scriptures अहिगरण means असंयम strife etc or agricultural implements आउयपरिहाणीए stands for Sk. आयुःपरिहानौ connected with चित्तन्यास खणलवदीवणा stands for Sk. क्षणलवदीपना, illumination (प्रकाशन) or enlightenment of even momentary spiritual gain बाहग possibly stands for Sk बाधक (प्रतिबन्धक) hindering (self-restraint) All the nouns in the locative case in stanzas 17–19 may be connected with चित्त विनासे (चित्तविन्यासः) fixing of the mind The various items mentioned in these 10 stanzas lead to the complete purity and concentration (चित्तनास = चित्तन्यास) of the mind, which is practically an elixir vitae in the form of संवेग defined in योगशास्त्रटीका on stanza 290 as

> तथ्ये धर्मे ध्वस्तहिंसाप्रबन्धे देवे रागद्वेषमोहादिमुक्ते ।
> साधौ सर्वग्रन्थसंदर्भहीने संवेगोऽसौ निश्चलो योऽनुरागः ॥

For similar thoughts see धर्मबिन्दु Ch III. 39–63 गोसे (Sk गोसे) In the morning All these items are prescribed as observances in the morning. If however, they are observed all time the perfection of religious life is a sure result The प्राकृतधर्मविधि reads भवविरहसायपुण्णा जायइ चारित्तपरिणामा as the last line

---

CHAPTER X

This chapter gives a brief explanation of the eleven प्रतिमाs or observances of the householder which are respectively to be practised for 1 2, 3, to 11 months and which characterize higher and higher stages in the spiritual rise of the householder For detailed explanation see commentary on उवासगदसाओ I. पञ्चाशक X.

St 1-2 गुणठाणय (Sk. गुणस्थान) the 14 stages of spiritual progress which are given in detail in कम्मग्रन्थ and other places Stanza 1 occurs also in पञ्चाशक (St 447)

St 3 The wording of the verse is not very satisfactory The general idea appears to be as follows—Inasmuch as service of preceptors and the like (गुरुसुश्रूषा) are indicative of the special practices (क्रियासूचका) of दर्शन and other पडिमाs therefore the प्रतिमाs can be defined in an order by means of the specific bodily practices pertaining to each.

St 4 वेयावच्च (Sk वैयावृत्य or rather वैयापृत्य) Being engaged in the service of the preceptor For details of its ten varieties see स्थानांग p 473

St 6 अत्तवीरिउल्लासजोगओ (Sk. आत्मवीर्योल्लासयोगतः) due to the blooming of the power of the soul असइं (Sk असकृत्) frequently i e thrice a day

St 7 The word पर्व refers to the six auspicious days—the two Caturdasis the two Astamis the Paurnimā and the Amāvasyā—which are also termed the Six Parvas The reading पचसु पव्वेसु तहा is not a good one as the mention of five auspicious days is very rarely seen The five auspicious days are the *two eighth* and *the two fourteenth days* of the fortnight and the fifth day of the bright fortnight

St 8 मासपणगावहि (Sk मासपञ्चकावधि) for five months तप्पडिमा means प्रतिमाप्रतिमा

St 9 This stanza states fully the items अस्नान and others referred to in the last stanza. वियड (Sk. विकृत) pure The meaning pure is derived from the idea that water which is ordinarily impure when boiled (विकृत) becomes pure. The commentator on उवासगदसाओ explains वियडभोजी as अरात्रिभोजी अरात्रिभोजी Observing continence in the strictest sense of the term by day and committing no indulgence by night. पडिक्कमण Meditating on the reverse to his own faults or defects. पडिक्कमण (Sk. प्रतिक्रमण) means दोषप्रतिक्र

St 11 This stanza states an alternative view regarding this अनशनप्रतिमा which according to some requires complete celibacy for life The author seems not to approve of this view as also of a similar one in stanza 13 as is clear from his remark that if such differences of view were jotted down there would be no limit to them

St 14 पेसहि वि (Sk प्रेष्यैरपि) through servants अप्प as little as possible that is such as is absolutely necessary

St 15 विसुद्धि॰ In accordance with their degree of spiritual purity (विशुद्धि) or impurity (संक्लेश)

CHAPTER XI

St. 2 This stanza is often quoted by commentators to enumerate the merits of a monk It is quoted here from Dasavaikālika Niryukti (St 314) It also occurs in पञ्चाशक (513)

St 3-7 The five subdivisions of क्षान्ति (forgiveness or absence of anger) are given here, out of which the first three are found in worldly affairs being governed by the principles of obligation fear of harm and future consequence while the last two kinds pertain to monks The forgiveness obtaining in the world depends upon worldly considerations such as obligation and the like The forgiveness of the monk is independent of any consideration and it arises in him after there are put down by him the four अनन्तानुबन्धिकषायs the four प्रत्याख्यानकषायs and the four अप्रत्याख्यानकषायs The transgressions of monks rules depend upon the unhealthy tendency (दुःउपसर्ग) of the soul and they are due to the four सञ्ज्वलनकषायs or temporary emotions which do not last long as compared with the effects of strong emotions They can hence be effectively met with by वचनक्षमा and धर्मक्षमा. The monks are besides

destitute of any worldly cares and anxiety having passed the sixth गुणस्थान and crossed successfully the forest of संसार

St 8. The stanza says that the succeeding three qualities—softness straightforwardness and freedom from worldly ties have five kinds similar to those of forgiveness out of which the last two alone are found among monks

St 9 The stanza states that penance also should not be aimed at *securing any good result in this or in the next* world it should be only meant for the destruction of Karma

St 10 दव means injury (हिंसा) which is generally of three kinds by mind, word or deed पेहा (Sk प्रेक्षा) means contemplation.

St 12 There is defined सोय (शौच) or purity here which does not mean washing by water but it is the removal of the dirt of sin by the ten kinds of metaphorical waters such as आलोयणा (confession) and the like

St 13 The word रणण appears to be used in an obscure way for व्यतिरेकण in the sense of except without The idea is that absence of possession means keeping nothing with self except religious implements like begging bowl broom etc like birds that keep nothing with them except wings which are the instruments of flying

St 14-20 पंचपरियारणापरिण्णा (Sk पञ्चपरिचारणापरित्याग) Abandonment of the five kinds of amorous enjoyments by body touch colour sound and mind For details see ठाणांगसूत्र V The word परियारणा means the same as परिचारणा (sexual pleasure) It is ignorance or mental delusion (मोह) that leads to passion and it is passion that leads to sexual enjoyment. There cannot be any celibacy in the true sense of the word unless there is the mental restraint of sexual tendencies Strength lies in checking the temptation and not when the temptation has not arisen

---

CHAPTER XII

In this chapter Religion is beautifully compared to a kingdom and the fully religious monk to the monarch Out of the two kingdoms, the kingdom of religion is of course the better

St. 1-6 नेयत्त stands for न एतस्य औदइगसइ happiness which results from the उदय or ripening of Karma This happines is common to both In addition to this however, in the case of the monk there is the happiness of tranquillity The reading देवो उ पसमु" is not a good one, देवा is obscure possibly standing for दव (Sk देव) celestial, uncommon The monarch does not necessarily find pleasure in his duties while the monk invariably finds it in his two-fold religious instruction The religious instruction is received by the monk as the supreme holy charm or मंत्र the combination of the study of the Sūtra by the monk and his practical application of it in his behaviour (अनुष्ठान) is in fact as happy as that of the seed with sweet water

St 7 9 पत्त परियाएण stands for Sk पर्यायेण प्राप्त arrived at the proper time There is defined here the first kind of शिक्षा i.e the ग्रहणशिक्षा The शिक्षाग्रहणविधि or receiving religious instruction is to be performed at the proper time in a proper manner and order from an appropriate preceptor The method of imparting religious instruction is exactly similar to its reception in point of place time and the like the instructor, of course, being the preceptor or a person appointed by the preceptor with unblemished character एसो in stanza 9 refers to ग्रहणविधि The general idea of the stanza is that spiritual progress is an outcome of the *understanding of the texts which regularly* leads to a gradual development of mental purity

St 10 11. In stanza 10 there are mentioned the characteristic features of a well instructed monk. मण्डलिनिसिज्ज सिक्खाविय (Sk. मण्डलनिषद्याशिक्षाकृति) means receiving instruction by sitting in a circle round the preceptor Cf मंडल्युपवेशनं—सिद्धान्तदानेऽथमण्डल्युपवेशन the word मण्डलि also means group of monks Cf मण्डल्युपजीवक (ओघ॰ 522 also पोडशक X 14 15) कम्मुस्सग्ग abandonment of undertaking or work. उवओग Proper direction of the soul s activity For the meaning of सनो see note above (p 21 lines 18-21) उवहिदृष्ट inspection of the Sadhu s Upakaranas

St 12 13 पडिवत्ति actual treatment actual undertaking or practice The idea is that just as a disease disappears not by a mere hearing of the medicine but by actual treatment similarly Scriptural instruction becomes effective not by the theoretical instruction alone but by practice If the practice be improper just as the disease aggravates so Scriptural instruction also leads to a bad fruit For similar idea Cf आवश्यकनियुक्ति—यथा खर etc (St 99)

St 14 The breach of practice (भेद) or abandonment of practice (अनोग) has also a terrible result पागकिरिया means the process of cooking नाय (Sk ज्ञात) example illustration

St 16 विज्जा॰ (Sk विद्यामयपद रूप) The goal reached by the monk as a result of his instruction is practically the same as the goal placed before them by the seers of the Upanisads Cf नर्त वेत्ता मतस्मामनति (काठक I-2-15)

St 17 18 The four gradual results of religious instruction (शिक्षा) are described here *viz* pleasure devotion knowledge and absence of attachment. The difference between प्रीति and भक्ति is given very nicely in षोडशक (X 5) where the two are respectively compared to the feelings of the loving wife and the dear mother

St. 19 20 Religion here is described as a body. Like the physical body which remains sound by proper

diet and residence, the body of religion also remains sound by pure diet and proper residence Similarly, if the monk feels shy (अपत्रपत) of the religious practices, he does not obtain the proper fruit just as a sick person if he takes unpalatable food

CHAPTER XIII

The topic of this chapter is a very common one in Jain Scriptures where at several places there are given Instructions to the monks to observe purity in begging and eating See Ācārānga (II I) Oghaniryukti (St 517) Dasavaikalika (Ch. V) Uttarādhyayana (XIII) पचाशक (St 24) etc For details see Pindaniryukti from which several stanzas in this chapter are taken word for word

St. 18 There are to be avoided by the monk 42 faults (बायालदोस) of alms—16 Udgamados as mentioned in stanzas 3 and 4 which are identical with पिण्डनियुक्ति St 92 and 93 16 Utpādanādos as mentioned in stanzas 5 and 6 which are identical with stanzas 408 and 409 of पिण्डनियुक्ति, and 10 Esanādosas mentioned in stanza 7 which is identical with stanza 520 of पिण्डनिर्युक्ति आधाकर्म refers to food which is made अचित्त for a Sadhu or अचित्त food cooked for a monk. पूतिकर्म refers to food prepared for both monks and laymen स्थापना refers to milk etc. kept for a monk प्राभृतिका refers to food shifted from one place to another for a monk प्रादुष्करण refers to food kept in light or manifested for a monk प्रामित्य brought on credit परिवर्तित brought by exchange उद्भिन्न taken out by breaking the seal etc आच्छेद्य snatched away from servants etc अनिसृष्ट given to one when prepared for many Cf सामान्य श्रेणीभक्तादि एकस्य ददत अनिसृष्टम् (Cf Com on आचारांग p 347) अध्यवपूरक supplemented धात्रीपिण्ड food prepared for a child as a nurse would do दूतीपिण्ड food got by doing something like the work of a messenger निमित्त food got by fortune-telling etc. आजीव food got by profession. पूर्वपश्चात्संस्तव

fulness in the three activities of body word and mind and then they seek permission of the preceptor (गुरुणा अणुण्णवयन्ति). In order to secure purity of signs or omens to stir out, they just have the benediction (मंगल) in mind word and body in the company of their preceptors or elderly companions. If of course the monk finds any impurity (अशुद्धि) in any of these items he should salute the deities and again employ himself carefully for in any case the monk can stir out for alms only if there is perfect purity otherwise he has not to move for the whole day

St 6 Even though he starts with perfect purity there are sometimes some unforeseen obstacles which do not allow him to eat they however enable him to maintain his religious attitude For further details of these obstacles which probably form the subject matter of stanzas 7-20 which are probably lost or not written at all see स्थानांग VI-500

CHAPTER XV

This chapter describes the confessions of faults which sometimes occur unconsciously in the monk s action of begging in spite of his carefulness

St 1—2 जत्तणा (Sk यत्तना) The reading perhaps might have been उत्तरे । माइन्नेम (Sk. मातृदोष) Faults of carelessness in the observance of the five Samitis and the three Guptis which many times are called प्रवचनमातर Cf उत्तरा ज्झयणसुत्त (24 1) सोहइ (Sk शोधयति) purifies removes अभिग्गह the specific vows taken by monks Such vows already taken have to be announced to the preceptor and new ones taken whenever he makes confession say every fortnight or every four months

St 3—11 The preceptor before whom the confession is made must be like a competent doctor to whom alone the patient relates all his faults The doctor is sought for bodily health while the preceptor is sought for the

health of the body of conduct or आचार. धम्मकहापक्खेसगविसेसओ (Sk धर्मस्याक्षेपरविशेषत) on account of his specific feature of relating religious stories सवेग॰ (Sk मवेगवृद्धिनक) For the meaning of सवेग see note above (सोमो) (Sk सौम्य) mild. पयासियव्व (Sk प्रकाशयितव्य) should be exhibited मायामय (Sk. मायामद) attitude of deception or concealment and a sense of pride Stanza 11 occurs in जीतकप्पचूर्णि on गाथा 4 whence it is probably quoted here

St 12—13 The view of some people that it is the atonement प्रायश्चित्त (Pk पच्छित्त) that leads to the purity of knowledge is referred to here The view of course can not hold as atonement is just like a healing medicine for the wound which can never be cured by any number of medicines or ointments unless the root or the dart or the germ सल्ल (Sk. शल्य) has been extracted

St 14—15 The idea of the stanzas is —If the dart of mental fault be not removed at the best time there is such a serious harm viz the sheer impossibility to enlighten ment (दुर्लभबोधित्व) and endless transmigration, as neither weapon nor poison nor goblin nor destructive missile nor an infuriated enemy is able to cause

St. 16—20 गारव sense of false pride अद्दिइ (Sk अधृति) mental uneasiness आयन्तइ (Sk आयतते) takes place माइयारमरणभया (Sk. सातिचारमरणभयात्) through fear of meeting death with the offences or अतिचारs remaining पक्खाइ (Sk पक्षे or पक्षादौ) every fortnight विसइ (Sk विशद) clean pure (con true पक्षादौ आलोचनात विशदो जायते) or, पक्खाइ should rather be taken for (Sk प्राख्याति) he announces or confesses whatever fault deserves to be confessed which he has committed either by inattention to duties towards pre ceptor or carelessness regarding his mental attitude (भाव) Instead of आलोचना or confession writers of स्मृतिs like Manu and Yajnavalkya lay down repentance (पश्चात्ताप) as a prerequisite for प्रायश्चित्त.

CHAPTER XVI

St 1—2 The word प्रायश्चित्त lit means atonement but secondarily it also refers to the sinful activity or action which requires the atonement It is found used in both the senses in the Sutra literature Purity results from atonement provided a man confesses his faults correctly It does not result without confession from Yogic postures (पीढ) or recital of Scriptures (वेय) although the mind be well concentrated upon them Perhaps पीढवेयाइओ might have been the *original reading* the word पीढवेय meaning आसनत्रय The idea of the second stanza is not clear The stanza possibly means—If there were no confession there may be removed by प्रायश्चित्त additional sin (अधिक) or such sin as is not meant and the प्रायश्चित्त would be absolutely meaningless why! it can even be said that the प्रायश्चित्त alone may lead to Moksa if it were to remove all possible sin

St. 3 The derivation of the word पच्छित्त is given here in three ways Cf आवश्यकटीका

St 4-6 The cause of sin is given here as impurity of mind (चित्तासुद्धी) of the type of संक्लेशना and the like For संक्लेशना etc See स्थानांग X 3 Sutra 739 प्रायश्चित्त is explained here as the direction of mental activity to the deeds already done and it is described to be of ten kinds आलोचना and others as given in the Sutras Cf औप 30 जीतकल्प 4 नवतत्त्व 29 पञ्चाशक XVI etc The stanza आलोयण० is taken from आवश्यकनिर्युक्ति where it occurs as stanza 1327 The Sthananga (III 4 Sutra 196) gives only the first three kinds

St. 7-16 The ten atonements are defined and explained in these stanzas आलोचना is the confession in clear unambiguous terms before the गुरु of his action of having gone beyond limit when a pupil has gone beyond 100 hands from the residence for some prescribed and permitted

duties. The confession is meant to remove some faults which may have been unconsciously committed by him, अस्समियाइ° (Sk. असमित्यादिमात्रगमने) The प्रतिक्रमण atonement is necessary when one becomes guilty of मिथ्यादुष्कृतप्रदान of the nature of sudden movement without the necessary observance of the Samitis and Guptis, or giving trifling lies or showing slight disregard to preceptors &c &c The मिश्र atonement consisting of both kinds आलोचना and प्रतिक्रमण is necessary when one shows even a slight attachment to worldly objects of sound The विवेक or Discrimination Atonement is necessary when the monk discovers that he has inadvertantly accepted such food or drink as he ought not to have accepted and abandons it (संत्याग) by restrain ing himself (सवरणे) विउस्सग atonement is of the nature of bodily inactivity (कायोत्सर्ग) for a certain number of breaths consequent on the fault incurred by the unintentional sight of bad dreams omens and the like The Atonement of Penance of the type of observation of fast is necessary when earth and the like are roughly handled (सघट्ट) or when mistake is committed in the time place or occasion of studies as for the removal of the violation of the rules पणग means पंचक (lit a collection of five) but here it may probably refer to a kind of penance of a certain number of fasts छेद Atonement again of the type of पणग or पंचक is necessary for the peculiar kind of mental sin (संक्लेशविशेष) such as pride for one s observing a hard penance or a large number of fasts exceeding the maximum number of fasts stated for a particular era. The मूल Atonement is necessary consequent on an unconscious (भावेन असेवित) injury to life done suddenly when the monk repents and retakes the vow The अणवट्ठ (Sk. अनवस्था) Atonement is necessary when one practises theft at a place where his companions stay which practically puts an end to his observance of the Vows. This प्रायश्चित्त is named अणवट्ठप्प or अनवस्थाप्य The

पारंची Atonement is in fact the Atonement par excellence for a very serious fault regarding a person or a thing such as insulting the Scriptures or the Head of the Church which fault cannot be removed by any other atonement.

All these Praya cittas with minute details are given in the Jiyakappa Sutta and the Churni thereon.

St 17-20 चरण refers to monk s conduct or life (चारित्र) अणुबन्ध means result or परिणाम अन्तो भवा Little of transmigra tion i e end of transmigration. जत्तवओ (Sk यत्नवत) Striv ing for पच्छित्तवओ (Sk प्रायश्चित्त) In the case of one who atones. निरुओ (Sk नीरुज) Healthy in mental condition. अप्पार is a Deshi word in the sense of अनुत्तरम faultlessness पचार is given as a root in the sen e of censuring by हेमचन्द्र (VIII 4 156)

CHAPTER XVII

This chapter discusses the most sublime theme of men tal elevation in a very brief manner For details see [illegible] and [illegible] by Haribhadrasuri as also the commen tary of Yasovijaya on Yogasutras

St 1 Yoga is defined here as an activity that leads (directly or indirectly) to Moksha Every holy action hence is yoga in a way yet it is specially pure with reference to specific items The word विसुद्ध means pure by reason of purity of heart (शुभाशय) described to be of five kinds प्रणिधि प्रवृत्ति etc cf प्रणिधिप्रवृत्तिविघ्नजयसिद्धिविनियोगभेदत प्रायः । धर्मज्ञैराख्यात शुभाशय पञ्चधात्र विधौ ॥ योगल III 6

St 2 There are five sub-divisions of Yoga स्थान वर्ण अर्थ आलम्बन and निरालम्बन the first two forming the Karma yoga and the last three forming the Jnānayoga स्थानयोग refers to bodily postures like कायोत्सर्ग पर्यंक आसन while वर्णयोग [illegible] loud recital of formulae both of these are ac-

tions and hence a concentration characterized by these is called Karmayoga अर्थयोग refers to the sense expressed by words while आलम्बनयोग refers to meditation on idols and images निरालम्बनयोग is concentration without reference to any external object or activity of the type of निर्विकल्पचिन्मात्रसमाधि

St. 3-8 The yoga is possible only in the case of one possessed of partial or complete चारित्र In the case of one possessed of no चारित्र it can be said to be only in a germinal condition, as Yoga without चारित्र is really of no avail cf योगबिन्दु 345, 368 369 Each of these five varieties is further divided into four as given in technical books with reference to इच्छा प्रवृत्ति स्थिरत्व and सिद्धि इच्छा, is a mental fixed (अविपरिणामिनी) condition finding delight in stories of योग while प्रवृत्ति means the observance of postures with composure (उपशम) of mind everywhere (सर्वत्र) स्थिरत्व is firmness in योग in spite of obstacles (बाधक) arising in its way, while सिद्धि means the achievement of the fruit which leads also to the fulfilment of other peoples objects also The reading विपरिणामिणी may mean "mental evolution or condition. These Yoga activities of various types (विकल्पा) described above rise in accordance with the individual elimination and suppression of bad Karmas coming in its way belonging to different virtuous (भव्य) persons as a result of faith, love and other virtues possessed by them, and the well known results of these factors इच्छा, प्रवृत्ति, स्थिरत्व and सिद्धि are respectively compassion, indifference, keen desire for Liberation and complete suppression of emotions

St. 9-11. After making this theoretical statement (तत्त) the author proceeds to explain what he had said by giving the illustration (नाएण = ज्ञातेन) of चैत्यवन्दन done with the recital of the Scriptural text 'करेमि भन्ते अरिहन्तचेइयाणं वन्दणं' where the slow clear and loud recital results

into a clear knowledge of the passage (पयत्थ) in the mind of the faithful person This clear know ledge of the words (पयत्थं) generally (पायं) results into successively better fruits in due order (अविवरीयं) by the practice of the second योग (अत्थजोग) and the third one (आलम्बनयोग) In the case of other persons (इतरेषां) who do not practise अत्थालम्बनयोग but practise (अन्नपर) only the recital of वण्णजोग the practice of वण्णजोग results merely into their spiritual good (पर सेयं = केवलं श्रेय) which indirectly may be helpful for Liberation

St. 12 The stanza clearly states that if the चेत्यवन्दन be done otherwise (इहरा) i e without any of the योगs—वण्ण अत्थ or आलम्बन—it becomes simply a useless bodily activity (कायवाग्मनोव्यापार) or an idle false speech going against the very vow (ठाणेण मोणेणं झाणेणं अप्पाणं वोसिरामि) taken by the in dividual Therefore the preceptor should always see that instructions of scriptures are scrupulously given to the de- serving alone एयविण्णासो = चैत्यवंदनादिसूत्रप्रदानरूप. (For details see योगबिन्दु St 155-160)

St 13 There are stated here the deserving persons who are of course those that have reached the Fifth Guna sthana characterized by देसविरत as at least a partial absti nence from sinful activities is an essential condition for the inactivity of the body prescribed in चैत्यवंदन accom- panied by the recital of करेमि भन्ते॰

St. 14-16 There is raised an objection here that if strictness in issuing religious instructions is observed by the preceptor there is a danger of the number of recipients of religious instructions falling down to zero leading to the extinction of the Church The author says however that such an objection should not be brought forward (न आलंबण) for if at all religious instruction suffers it suffers more by people doing religious actions improperly (असमंज- सेयरणा) than by people not doing it at all There is a vast

difference in natural death (स्वयंमृत) and murder (मारित) and the destruction of Church by improper instructions to undeserving people is similar to the latter Cf जह सरणमुवगयाण जीवाण सिरो निकिंतए जो उ। एव आयरियो वि हु उस्सुत्त पण्णवेंतो य॥ The author in this connection follows a very orthodox line of thinking found in ज्ञानसार 23, and lays down that even nothing of religious action is preferable to some thing of it if the latter is improperly observed The preceptor should not be afraid of the maxim of doing what the majority does लोगसण्णा (Sk लोकसंज्ञा) is a thought similar to लोक एव प्रमाण। or महाजनो येन गत स पन्था। known also as गतानुगतिकन्याय A preceptor should only look to the right preservation of the Church (साधुसमयसद्भाव) and proceed with extreme care and discrimination Cf लोकमालम्ब्य कर्तव्य कृतं बहुभिरेव चेत्। तदा मिथ्यादृशां धर्मो न त्याज्य स्यात्कदाचन॥ स्तोका आर्या अनार्येभ्य स्तोका जैनाश्च तेष्वपि। सश्रद्धास्तेष्वपि स्तोका स्तोकास्तेष्वपि सत्क्रिया॥ एकोपि शास्त्रनीत्या यो वर्तते स महाजन। किमज्ञसार्थै शतमप्यन्धानां नैव पश्यति॥

St. 17—20. जत्तसगत (Sk यत्नसगत) observing with effort प्रय in St 17 and 18 refers to चैत्यवन्दन and the like There are given four varieties of this good practice or सदनुष्ठान— प्रीत्यनुष्ठान, भक्त्यनुष्ठान वचनानुष्ठान and असगानुष्ठान characterized respectively by (1) extreme regard and liking (2) sincere devotedness (3) appropriate action in accordance with injunction (4) complete concentration (See above शिक्षाविंशिका 17) There are in a way two divisions of the last viz. असगानुष्ठान (1) When the concentration is on the idol of Jina (सरूव) and (2) when it is on the Highest Truth irrespective of the idol (अरूव) the latter being called अनालम्बन or निरालम्बनयोग As a result of the निरालम्बनध्यान there take place in an order the annihilation of delusion the क्षपकश्रेणि (corresponding to सम्प्रज्ञातसमाधि) the Kevalajnāna corresponding to (असम्प्रज्ञातसमाधि) the योगायोग termed अयोगकेवलि also and mentioned as धर्ममेघ or अमृतात्मा or सत्वानन्द or भवशत्रु or शिवोदय in योगबिन्दु and lastly the निर्वाण

CHAPTER XIX

The various subdivisions of the enlightened souls are given here as based upon their condition of life before they became emancipated For details see नदीसूत्रमलयगिरिटीका on Sutra 31 page 129-138

St 1—5 सीअतत्तेण (Sk. विदिततत्त्वेन) Although as knowers of the Truth the Enlightened Souls are all alike (एगरूव) still 15 subdivisions are given by the Prophet तित्थ (Sk. तीर्थ) consists of the fourfold Sangha. सयंबुद्ध (Sk स्वयम्बुद्ध) Self-enlightened पत्तेयबुद्ध (Sk. प्रत्येकबुद्ध) Enlightened by virtue of external object

St 6—12 The essential steps before सिद्धि or क्षपकश्रेणि (सेढि) and केवलनाण which are common for all the 15 kinds of Siddhas The question whether a woman is entitled to Siddhi or not is discussed here briefly and it has been declared that according to Scriptures there is nothing to prevent her from getting it The objections of the Digambaras on the ground that the woman has less mental courage and she cannot be absolutely without परिग्गह as she has to keep one garment at least are brushed aside her It has been stated that pure mental condition or भाव known as अनिवृत्तिबादर i e body not coming back to worldly existence irrespective of sex is the necessary pre requisite which a woman can possess Besides the ninth गुणस्थान is mentioned in authoritative books in connection with women Again मरुदेवी for example has been mentioned among सिद्ध persons To say that a woman in order to get Siddhi has to pass through the last existence which is that of a male (पुरुषस्य वेदसद्भावे) is wrong as the necessary mental purity for Siddhi can be had by women as women सत्तमपुढवि is the seventh Hell which is stated to be impossible for women in Scriptures by reason of their possessing sufficient endurance power Although

they may not go to the seventh Hell, it does not mean they should not go to सिद्धि They of course do not go to it (उत्तमपयमातिषेध) as long as they have not the necessary prerequisites (सहकारिजोग)

St. 13—20 The different numbers of Siddhas of different sexes that can get Siddhi in one moment are cited here according to Scriptures For details, see नन्दीसूत्रटीका p 132 etc. The different maximum and minimum numbers in different emblems, different bodies and different worlds are also given here and it has been stated that all Siddhas alike are omniscient possessed of Supreme Happiness, and free from transmigration and they live in Perfect Happiness without clash (अणाबाह) in the Highest Abode

---

CHAPTER XX

There has been given in this chapter a short description of the unbounded unparalleled and unmixed happiness of the Siddhas Compare with the description here the last stanzas of the Ovavāiasutta

St. 1 2 अणोवम्म (Sk. अनौपम्य) unparalleled नाय (Sk ज्ञात) Illustration.

St. 3-6 The words क्षय विगम येोग and प्राप्ति are to be respectively construed with सर्वशत्रु सर्वव्याधि सर्वार्थ and सर्वेच्छा The pleasure due to (1) the destruction of all foes viz. the mental emotions (2) the freedom from all maladies such as rise of Karms, (3) the obtainment of all cherished superhuman powers and (4) the fulfilment of all desires, is similar to the Happiness of Health which is such as cannot be experienced by a sick person अणतवग्गभइआ (Sk. अनन्तवर्गभाजित) divided many times

St 7 8. वाबाहा (Sk. व्याबाधा) obstacles, obstructions such as आवरणकर्म The conception of the large

Eternal Happiness is hold by collecting and putting together innumerable times the little happiness one gets on the destruction of impediments This Eternal Happiness is of course alike in the case of all Siddhas owing to the destruction of all obstacles

St. 9 16 These stanzas state that as a matter of fact the Heap of Eternal Happiness is one single unit it is not a collection of small different units of happiness, as difference exists only so long as there are क्षय and उपशम The small unit of happiness is simply quoted for the sake of illustration Earthly happiness is like poison and whatever large quantity of it we may have it cannot be like the Summum Bonum just as nectar mixed with poison cannot be pure nectar This happiness is in fact not comparable with any worldly happiness howsoever wide a conception we may have of it by extending almost to an impossibility our imagination. The comparison also requires the notions of difference and superiority which are not found in connection with this infinite happiness The deer are supposed to be the happiest creatures no doub (Cf उत्तराध्ययन XIX. 76-85) but the comparison of Siddhas with them in point of happiness would only be for practical purposes theoretically it cannot stand

St. 17 20. सव्वुवगमवावित्ती (Sk सर्वोपगमव्यावृत्ति) freedom from all troubles अणारितंत (Sk. अनारितान्त) without being fatigued

---

परिशिष्टम्

॥ हरिभद्रसूरिविरचिता समुपलभ्यमाना ग्रन्थाः ॥

१ दशवैकालिकबृहद्वृत्ति (शिष्यबोधिनीत्याख्याता)
२ दशवैकालिकावचूरी (लघुवृत्तिरित्यपि सञ्ज्ञिता)
३ आवश्यक-निर्युक्ति-टीका
४ नन्दीसूत्रवृत्ति
५ अष्टकानि (जिनेश्वरसूरिकृताटीकोपलभ्यतेऽस्य ग्रन्थस्योपरि)
६ चैत्यवन्दनावृत्ति (ललितविस्तरेति नाम्ना प्रसिद्धा)
७ पञ्चाशकप्रकरणम् (अभयदेववृत्तिरस्योपयुपलभ्यते)
८ षोडशकप्रकरणम् (उपाध्याययशोविजयकृता टीकाप्युपलभ्यते)
९ धर्मबिन्दु (मुनिचन्द्रसूरिभिरस्योपरि टीका लिखिता)
१० पञ्चवस्तुप्रकरणम् (स्वोपज्ञटीकासमलङ्कृतम्)
११ पञ्चसङ्ग्रहप्रकरणम् (मलयगिरिकृता टीकाप्युपलभ्यते)
१२ सम्बोधप्रकरणम्
१३ लोकतत्त्वनिर्णय
१४ शास्त्रवार्तासमुच्चय (स्वोपज्ञटीकयाऽलङ्कृतो यशोविजयटीकया च)
१५ षड्दर्शनसमुच्चय (गुणरत्नमणिभद्रयोष्टीके उपलभ्येते)
१६ अनेकान्तजयपताका (स्वोपज्ञटीकया मुनिचन्द्रकृतविवरणेन च सहिता)
१७ धर्मसंग्रहिणी
१८ योगदृष्टिसमुच्चय
१९ योगबिन्दु (टीकासहित)
२० उपदेशपदानि (मुनिचन्द्रकृतटीकासहितानि)
२१ समरादित्यकथा
२२ विंशतिविंशिका

इतोऽन्येऽपि बहवो ग्रन्था जीवाभिगमवृत्ति-दर्शनसप्ततिका-धर्मलाभसिद्धि-न्यायप्रवेशसूत्रवृत्ति-संबोधसप्तति-श्रावकधर्मतन्त्र-लोकबिन्दु-षड्स्थानक-ध्यान-पञ्चसूत्रवृत्ति-पिण्डनिर्युक्तिवृत्त्यादयस्तस्य नैकेषु भाण्डागारेषु वर्तमाना श्रूयन्ते । विशिष्टाश्च विद्वांसः (Weber, Peterson, Bhau Daji, Kielhorn etc) हस्तलिखितवृत्तान्तेषु । अपरे च प्रज्ञापनाप्रदेशव्याख्या-योगशतक-भवभावनासिद्धि-पञ्चलिङ्गी-आगमादिग्रन्थप्रभृतयः मलयगिरिप्रभृतिभिः यशोविजयादिभिः स्वलिखितासु तासु तासु टीकासु नाम्ना निर्दिष्टा दृश्यन्ते ॥